

III/116. 418 Lt 2: 39

NAGYENYEDI DIÁKÉLET

A XIX. SZÁZAD VÉGÉN

EMLÉKEZÉSEK A BETHLEN KOLLÉGIUMI
DIÁKSZOKÁSOKRA

Írta :

Dr. IKAFALVI DIÉNES JENŐ

G. Lavany 17

Bukuresti István

adományozta 1931. 11. 25.

Minerva Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság kiadása
Cluj—Kolozsvar
1924.

164. 494

A szerző magának minden jogot fenntart.

Nagyapáim :

Ikafalvi Diénes Antal
volt lisznyói református pap ;

és

Martonfalvi Kovács István
1848/49-iki honvéd hadbíró százados,
volt kézdivásárhelyi kir. járásbíró ;

édesapám :

Ikafalvi Diénes Lajos
volt kézdivásárhelyi kir. közjegyző ;

és testvéröcsém :

Dr. Ikafalvi Diénes Lajos
volt sepsiszentgyörgyi ügyvéd

áldott emlékének.

Kiket a nagyenyedi Bethlen főiskola nevelt a magyarságnak, a hazaszeretetnek, a kötelességtudásnak és az életnek.

NAGYENYEDI DIÁKÉLET.

Bevezető.

gy emberöltő telt el már azóta, hogy édesapám először a nagyenyedi Bethlen főiskolába vitt. 1886 szeptemberében kerültem az enyedi kollégiumba.

olv. 94. Akkortájt volt az enyedi kollégium legszebb, legvirágzóbb korszakában. Az 1848—49-iki háborús zavarokból, pusztulásból már majdnem teljesen felépült, bár híres könyvtára, értékes gyűjteményei pusztulása miatt a kultura soha nem pótolható veszteséget szenvedett. De a romok el lettek már ezidőtájt takarítva, sőt a kollégium egy hatalmas, két emeletes új épületszárnnal kiegészítve szebb, impozánsabb volt, mint bármikor és az új építkezés folytán elegendő hely állt rendelkezésre nemcsak a tantermek és bennlakás, hanem a gyűjtemények elhelyezésére is.

Sokat hallottam az enyedi kollégium múltjáról. Olvastam is, de őszintén szólva, nem olyan sokat, mint e nevezetes magyar kultúr-intézet megérdemelné, honnan Erdély és Magyarország sok-sok ezer tanult és igen sok neves embere kikerült. És nemcsak református ta-

nulói voltak. Felekezetre és nemzetiségre különbség nélkül tanulhatott ott bárki, aki szellemileg és erkölcsileg megfelelő volt.

De én most nem a kollégium történetét, nem is a hivatalos iskolát, a rendszert akarom leírni, hanem azzal óhajtok foglalkozni, a mivel eddig vajmi keveset törődtek. A diákéletet, a diáktársadalmat akarom leírni, a diákszokásokat, a bennlakást, s mindazt, a mi összességében az én gyermekkorombeli és ifjúkorombeli Bethlen kollégiumot jellemezte.

Nem írok a tanárokról, kikről majd egy más alkalommal emlékszem meg, — csak a diákokról és ha mégis egy-egy esetben e kis könyvben megemlékezem valamelyik régen elhalt tanáromról, csak annyiban teszem, amennyiben a diákszokásokkal, a bennlakással kapcsolatban elkerülhetetlenül kell pár szót szólni róluk.

Nevek ritkán lesznek e kis könyvben, — nem egyének jellemrajza akar ez lenni, hanem a diákság és a kollégium általános leírása úgy, a mint az egy emberöltővel ezelőtt volt.

Nagyot változott azóta a világ. Megváltozott a kollégium is. Megváltoztak régi intézményei, szokásai, hogy úgy mondjam, a régi diákélet közigazgatása elveszett. Más emberek, más idők, más, újabb intézkedéseket és intézményeket hoztak magukkal.

De érdemesnek vélem följegyezgetni emlékeimből a veszendőket, mik ma még hazánk oly sok művelt emberének élnek emlékeiben, de melyek ezek elmúlásával elmúlnak. A ma-

gyar kultúra történetében igen jelentős szerepe van a Bethlen-kollégiumnak, s annak a szellemnek, mely onnan kiáradt, szerteszét érezzük jótékony hatását, hol magyar ember és magyar művelődés van. Ezért tartom kis könyvemet, melynek megírásával volt alma materem iránti szeretetemnek is kifejezést adok, hézagpótlónak és szükségesnek s melyben visszaadni igyekszem azt a diákszellemet, a mi az én diákkoromban megkülönböztette más hasonló középiskola és kollégium diákjaitól az enyedi diákot.

Kézdivásárhely, 1923.

Dr. Ikafalvi Diénes Jenő
ügyvéd.

A bennlakás.

Este volt, amikor legelőször Nagyenyedre érkeztem édesapám és Ödön bátyám társaságában. A kollégium közelében lévő Nemzeti Szálloda emelete egyik vendégszobájában szálltunk meg. Most is emlékszem arra a lázas izgatottságra, mellyel a reggelt vártam, hogy meglássam azt az előttem oly sokat emlegetett Bethlen-kollégiumot, hol édesapám, nagypapám és családjuk minden férfitagja előttem tanult. Másnap rövid kávéházi reggelizés után azonnal bevitt minket édesapám a kollégiumba.

Akkora épületet azelőtt nem is láttam. A különben is felfokozott képzeletem nem csalódhatott. Édesapámat is meglepte az azelőtti évben, 1885-ben emelt új, Bethlen-utcai épület-szárny, mely méreteivel, elhelyezésével, az ódon tanári lakások, a vár s a körülötte lévő apró épületek mellett, királyi méltósággal uralkodott.

A beiratkozáson rövidesen átestünk. Ödön bátyámat a második gimnáziumba, engem a negyedik elemi osztályba íratott be édesapám.

Azután mentünk a bennlakás céljára szolgáló, a vár felé eső épületrészbe. Első pillanatra meglepett a hosszú, széles, hatszögü

téglával kirakott folyosó, melyből balra nyílnak a lakószobák. A kétemeletes épületet a diákszokás alsósor, középsősor és felsősor elnevezéssel illette. Minden soron tíz szoba van az ókollégiumban, mely a múlt század 30-as éveiben épült: nagyapáim diákkorában e részt hívták újkollégiumnak.

Mi az alsó 5.-ben laktunk az első évben. A lakószobák körülbelül egyforma nagyok, a tizes számú szobák talán valamivel kisebbek. Berendezésük is egyforma volt akkor. Magas, újjnyi vastag, négyszögű, kovácsolt vasból való, két nagy ruha- és könyvtartó fiókkal ellátott fekete vaságyak, s alattuk valamivel könnyebb vasból való karikás vaságyak, a szoba közepén egy két méternyi hosszú, vörösbarnára festett közös tanulóasztal — a publika, — ugyanilyen színű, fából készült mosdóasztal volt a butorzat. Az egyforma magas vaságyakra fenyőfalécből készült ágyráamákat készítettünk s arra volt kifeszítve a rászegzett ágyterítő. Így szép, rendes kinézése volt a szobának. Az ágyráma védelme alatt sokszor aludtunk tovább a meghatározott időnél, egy vagy félórát szívesen elcsentünk a reggeli silentiumból. Több tréfás versben örökítette meg a diákhumor az ágyráámát. Így például:

Hálni jár belém a lélek
Én meg hálni ágyba térek,
Ketten hálunk így egy ágyba
S reánk borul az ágyráma.

Voltak azonban „rendszerető” fiuk, akik

„nem irigységből, hanem hogy rend legyen,” feljelentették azokat, kikre silentium alatt reáborult az ágyráma, aminek többször fenyítés lett a vége. De az áruló se igen vitte el szárazon.

Egy-egy szobában 7—8 nagy ágy és 4—5 karikás ágy volt. De mivel akkortájt igen sokan voltunk bennlakók, a szolgagyermekek közül egyik a szalmazsákját és ágyneműit, másik tábori ágyát és ágyneműit csak éjszakára, este 10 után hozhatta be a szobába a gránáriumból. Akinek tábori ágy jutott, az a publika végénél helyezte azt el, míg a másik a publikára vetett kemény ágyat.

Bizony sokan laktunk így egy szobában. A szó szoros értelmében alig férünk, 14—15 kisebb-nagyobb diák lakott egy szobában.

A szobákba igen érdekesen és helyesen úgy voltak a lakók szétosztva, hogy a theologusok közül egy, néha kettő lakott egy szobában. Beiratkozáskor volt a szétszállásolás, latinul dislocatio, mikor be lett osztva, hogy ki hol lakik és kivel együtt? A theologus volt a szobában az úr, ő felelt a rendért és kisebb szobatársai felett bizonyos fegyelmi hatalmat gyakorolt. Ő volt a primárius. Utána következett a szekundárius, valamelyik diák a hetedik vagy nyolcadik gimnázisták közül. Rangban harmadik volt a terciárius, valamelyik hatodik vagy ötödik gimnázista. Felügyeleti joguk is e sorban volt. A primáriusnak volt a szobában a legjobb helye, és pedig a szoba elején, az

ablak mellett, rendszerint az ajtónyílással ellenkező sarokban, hol a tehetősebbeknek spanyolfallal elkerített „kuzskuriája“ volt. Néha ruhaszekrénye is volt a primáriusnak, de oly ritkán, hogy az ilyen gazdag, nagy úrra különös tisztelettel néztek a többiek. A primárius után a szekundáriusnak volt a legjobb hely biztosítva az ellenkező, másik ablak melletti sarokban. Úgy a primáriusnak, mint a szekundáriusnak nem a fal hosszában, hanem fejjel a fal felé volt fordítva az ágya, s az így elkülönített helyen külön saját íróasztala, külön lámpája volt, hogy tanulmányaiban a kisebbek ne zavarják. A rangban harmadik hely az ajtó mögötti sarokban volt, itt lakott a terciárius, kinek szintén külön saját asztala és lámpája volt. Tulajdonképp ez volt a legkellemesebb hely a szobában, mert a rossz egyes ablakokon át nagyon jött be a hideg.

A publika fölött volt egy egyszerű függő lámpa. Girbe-görbe dróton függött. E lámpába rendre vették a kisebb fiúk a kőolajat, kiket tréfásan a primárius, szekundárius és terciárius neve mellett a közös asztalról publikáriusoknak hívtunk. És hogy tévedés ne essék, az ajtóra főszegezett névsor mutatta, hogy ki következik petróleumot venni. A nevek után húzott vonal jelezte, hogy ki hányszor vett a közös lámpába petróleumot, akkori szokásos elnevezés szerint : fotogént.

A barna mosdóasztalon állt egy nagy mosdótál s mellette két nagy zöld, füles, szo-

pókás cserépkorsó, a kanta, melynek szopókáit kis facsappal és spanyolviasszal dugták be, hogy egymás után ne igyanak a gyerekek. Sebaj. Ittak a korsó széles szájából. Mert bizony kevesünknek volt módja pohárra. Meg a legtöbbnek hamar eltört és eszébe se jutott, hogy újat vegyen. Vagy tán pénze se volt rá.

A mosdótálat se használtuk mosdani. Az úri családból valók kaptunk hazulról mosdótálat, mit az ágyfiókban tartottunk ruháink közt, vagy az ágy alatt, a többiek, a hazulról éppen eleresztett szegénysorsú fiuk amúgy katonásan szájba vett vizből öntöltek a markukba és úgy mosdottak. És ily tömött lakásviszonyok, ily primitív egészségügyi óvintézkedések közt csodával határosan kevés volt a ragályos, fertőző betegség,

Időnként, a primárius hazulról hozott műveltségi foka szerint, gyakrabban vagy ritkábban felsuroltatták a lakószobákat az utcán, piacon fogadott napszámos asszonyokkal, s a lakók közt arányosan szétosztották a költségeket; néhány krajcár jutott egy-egy diákra.

Reggel szeptembertől tavaszig hat-kor, husvét után öt-kor megszólalt az udvaron a két nagy csengettyű, ami falusi templomokba legtöbb helyre harangnak is beillett volna. Hangjára fel kellett mindenkinek kelnie. A csengetés után alig negyedórával már hallottuk mint cseng-kong a téglával kirakott folyosón az apparitor botja, mit kenderspárgán lógatott kezében a diák és egy jurátus felügyelete alatt szo-

báról-szobára járva ellenőrizte, hogy felkelt-e mindenki? Aki nem ült már ekkor asztala vagy a publika mellett, aki ágyban volt vagy nem volt felöltözve, azt az apparitor „megvitte,” ami azt jelentette diáknyelven, hogy felírta a kontraszenior hivatalos helyiségében levő könyvben és 10, 20, 50 krajcár erejéig megbírságotlák, ha nem igazolta, hogy betegség miatt maradt az ágyban. Hányszor volt, hogy a sok lecke miatt későn feküdve, nem tudtunk felkelni! Ilyenkor betegséget szimuláltunk — kénytelen-ségből. De igen gyakori volt, hogy a soros jurátus „jó” ember volt és nem nézett be az apparitor után, megvárta az ellenőrzést az ajtó előtt a folyosón. Vagy nem kelt fel a jurátus s az apparitor elnéző volt. Ilyenkor az apparitorbotot másképp kopogtatta a folyosó padlójához és e jelzésből megértettük: aludhatik, aki még álmos.

Hét órakor, illetve ha az előadások nem nyolckor, hanem nyáron hétkor kezdődtek, hat órakor vége volt a reggelizés előtti silentiumnak, felkeltünk a tanuló asztal mellől és reggeliztünk, összeszedtük könyveinket és iskolaeszközeinket, készültünk előadásra. A lakószobákba jöttek a „künnlakók”, a városi fiuk is először. A kisebbektől itt kérdezték föl a privát-tanítók a leckét, itt drukolták végig még egyszer a nehezebb tárgyakat, mielőtt bementünk előadásra.

Hetenkint kétszer, hétfőn és szombaton reggel praecesre — könyörgésre — mentünk előadások előtt negyedórával, a nagyterembe.

Itt mindig valamelyik theologus mondott egy rövid imát a vallásos énekkel kezdett és végzett praecesen.

Az előadások alatt a lakószobák üresek voltak, de nem voltak bezárva. Mégis ritka eset volt, hogy valamit elloptak volna. Köztudomású volt a városon és a környék falvaiban, hogy ilyenkor a kurzorok vigyáznak a kollégium rendjére, de különben is, miért és ki lopott volna a szegény diáktól, kinek még élelemre is vajmi kevés jutott, kivált hazulról?!

Délelőtt 11 órára rendszerint vége volt a délelőtti előadásoknak. Megélénkültek a folyósok, hemzsegték a fiuk, s a mint „kifogták” a napi cipót, már kiabálták hosszú elnyújtott hangon a kisebb diákok:

— Ki veszen cipót?

vagy

— Ki ad el cipót?

Mintha most is hallanám, úgy a fülemben cseng az a sajátságos, keserves, éneklő kínálás. Mintha a fájdalom csendült volna ki belőle, hogy meg kell egy-két cipótól, a mindennapi kenyértől válni, hogy az érte kapott 2—4 krajcárral egyebet, pennát, irkát, plajbászt vagy talán a megmaradt cipóba egy kis darab finom piaci sültet — diáknyelven: dögöt — vehessen. Mindig akadt a kínálatra ajánlkozó, hamar elkelt a cipó, — melyről később lesz még szó.

Délután 2—3-ig vagy 4-ig volt előadás. Azután egy órai pihenés volt, mely időt azonban legtöbbszörre szintén tanulásra kellett fel-

használni, különben a túlterhelt tananyag folytán nem készülhattünk volna el a feladott leckével.

Négy óra után hordták a tűzifát is a szobákba az udvarról. Redszerint naponta alig tudtak a favágók több fát aprítani, mint a mi a lakószobákba és tantermekbe kellett.

Öt órakor kezdődött a sîlentium és hatig tartott. Ezen idő alatt mindenkinek tanulni kellett, készülni a holnapi leckével. Az elemi iskolások és az I—IV. gimnázisták kisebb csoportokba osztva a theologusok, hetedik—nyolcadik gimnázisták és nagyobb képezdisták gondjaira voltak bízva, ők ügyeltek a kisebbekre, ők magyarázták meg nekik azt, a mit magától nem tudott volna megtanulni a kisebb. Ritka kivétellel a szoba lakói úgy voltak beosztva, hogy a priváttanító és tanítványok egy szobában laktak. A kisebb osztályos városi künnlakó fiúk is be voltak osztva priváttanítók alá.

Öt és hat óra közt rendszerint a publika körül ültek a gyermekek és az asztalfőnél ülő nagyobb diák tanílgatta a tanítványokat. Persze nem ingyen. Évente néhány forintot fizettünk a priváttanítónak, a mi ma igazán kevés volna, de akkor mégis valami segítség volt és örült, a kinek tanítvány jutott. Természetesen a mint a szülők vagyoni viszonyai mások és mások voltak, egyik többet, másik kevesebbet fizetett, akadt kosztos tanítvány is, kívált a városi fiúk közül, de akadt bőven olyan is, ki priváttanítójának személyes szolgálataival viszonzta a

gondoskodást és tanítgatást : Cipőt tisztított, ruhát kefélt, ide-oda járt, priváttanítója részére bevásárolt, szóval szolgálta, mint inas a gazdáját. Ez azonban annyira természetes volt, hogy soha senkinek eszébe nem jutott volna ezért szegénysorsú tanulótársát lenézni vagy azért magát restelnie.

Hiszen az életben is úgy vagyunk. Másokat szolgálunk, ki a tudásával, ki munkaerejével, hogy megszerezzük magunk és mieink mindennapi kenyerét és egyéb szükségleteinket. Itt, az enyedi kollégiumban igazán gyakorlatban tanulta meg kis gyermek korában mindenki, hogy a munka, mások kiszolgálása s az azzal kiérdemelt jutalom, anyagi segítség a legfelelőbb, a legmegtisztelőbb; — itt tanulta meg sok-sok ezer ember az önfenntartás önértetét, mely bizalommal, jövőbe vetett hittel töltötte el az ifjú diák lelkét egész életére.

Hat órákor vége volt az egyórás silentiumnak. Következett a vacsora idő és a szórakozás. Télen $\frac{3}{4}$ 8-ig, husvét után $\frac{3}{4}$ 9-ig bármivel tölthették az időt. Levélírás, tréfa, beszélgetés, zenélés, zenetanulás, játék, séta, egymás látogatása, a nagyobb diákoknak az olvasóteremben hirlapolvasás, sakk, dominózás, — engedély nélkül a városi kávéházban billiárdozás a napnak erre az óráira esett, bár billiárdozni, cukrászdába járni, ott udvarolgatni, vagy a városon sétálni más szabad órákat is fölhasználtunk.

Este $\frac{3}{4}$ 8-kor — husvét után $\frac{3}{4}$ 9-kor — megkondult mind a két csengettyű. Rendszerint

önkéntes vállalkozók csengettek. Bármennyire fülsértő volt ott közelben negyedóraig a csengettyűszó, mégis a legrosszabb időben, havazó, esős estén is bőven akadt a ki csengessen ; virtus volt az is.

E csengetés hangja elhallatszott az egész városra. A szerteszét sétáló, vacsorázó, látogatásait végző diák hazatért az alma materbe, — hacsak kimaradási engedélye nem volt.

A csengetés kezdetén minden szobában kinyitak az ablakok és az ajtó. Ez alatt az idő alatt minden szobát szellőztettünk. Kellett is ez oda, hol olyan sokan laktunk egy-egy szobában.

Nyolc órakor az alsó 2. számú szobánál elkezdették a lustrálást. Ez abból állt, hogy egy soros jurátus és a hetedik vagy nyolcadik gimnázisták közül egy az ókollégiumban ; egy másik jurátus és egy harmadik vagy negyedik évestanítóképezdész a kiskollégiumban, szobáról-szobára jártak és ott névsort olvastak. A névsor az apparitor-botra volt írva. Az apparitor-bot egy körülbelül 60-65 centiméter hosszú, három oldalú, mindkét végén legömbölyített bükkfabot volt. E bot oldalai körülbelül 4—4½ centiméter szélesek voltak. Két ilyen bot volt. Az egyikre föl voltak írva az ókollégium szobáiban lakók V-ik gimnázistától fölfelé, a tanító képezdészek és theologusok, a másik boton a kiskollégium szobáiban lakók, lakószobák szerint. Ugyancsak a két boton volt az V.—VIII. gimnázisták, tanítóképezdészek és theologusok osztályonkénti, illetve évfolyamonkénti névsora.

Lustráláskor a neveket a botról hangosan olvasta az apparitor. Neve hallatára mindenki személyesen kellett jelentkezzen. A ki nem volt otthon, fölírta az apparitor és a lustra végén a kontra-szenior szobájában, az ott álló vastag, hivatalos könyvbe beírta, hogy kiket nem találtak otthon. Fordult elő természetesen, hogy egyik-másik „kűnnmaradó“ helyett más jelentkezett. Néha rajta csípték, — de legfeljebb beírták a távollevőt. Ilyenkor a barátai eléfogtak egy értelmesebb kis diákot, a kiknek „dárdás“ vagy a sakkfigurákról: „fika“ volt az általános neve, megmagyarázták, hogy hol keresse, korcsmában vagy leányos háznál és kezébe véve a zöld kantát, mintha vízért menne a városi kútra, kikéredzett. Hamarosan hazakerült a nagyobb diákkal együtt.

De az is előfordult, hogy 8 óra után is nyitva hagyták egy-egy földszinti szobában az ajtót és ablakot szellőztetés ürügye alatt, s a kűnnmaradó primárius vagy szekundárius ágyán föltámasztották az ágyráját, asztalán meggyújtották a lámpát, s az agyafurt diák névsorolvasáskor a rácsos ablakon az utcáról jelentette neve hallatára, hogy:

— Itt vagyok.

Igazat mondott. Aztán ha jól sikerült, ment vissza udvarolni vagy mulatni, a vigillel pedig elintézte, hogy hazaérkezésekor ne írja be a vigilkönyvbe.

Ha mulatság, estély, bál vagy színházi vagy más előadás volt, erre engedélyt kértünk,

úgy, hogy napközben sajátkezűleg beírtuk neveinket az e célra szolgáló könyvbe a kontraszenior hivatalos helyiségében. A könyvet az igazgatók, illetve a rektor-professzor átnézte és a kit nem tartott engedélyre érdemesnek, törölte. E könyvet is az apparitor vitte az igazgatókhoz.

A ki esti lustráláskor nem volt otthon és távozási engedélye sem volt, azt kérdőre vonta a rektor-professzor, ki a bennlakás fölött a legfőbb felügyelő volt. Az engedély nélkül, vagy a tilalom dacára künn maradó diák mindig megkapta a megérdemelt büntetést. Ha pedig visszaesett, néha súlyos büntetés járt ki.

Ezen távozási engedély megadásánál, mint most utólag jólesőleg állapítom meg, mindig igen engedékenyek voltak a professzoraink. Úgy hiszem, az volt az indok, hogy a nagyobb fiukat, ha tanulmányaik hátrányára nem szolgál, nem helyes visszatartani attól, hogy társaságba jár hassanak, mulatságokon, estélyeken, bálokon, előadásokon magát a nagy intelligentiájú városi közönség közt művelhesse. Az életnek nevelték a diákot az enyedi kollégiumban. Szabad szellem volt ott mindig.

Az esti névsorolvasás után csend kellett legyen a kollégiumban. A rendet megzavarni nem volt szabad. Magánasztalainál vagy a publikánál mindenki tanult és nem volt szabad mást zavarni.

Tíz órakor le kellett feküdni. Kivételt tettek azokkal, a kiknek saját asztaluk és lámpá-

jok volt. Ezek tanulhattak, míg tetszett. De nem is igen feküdhettek le a magasabb osztályosok; volt mindig lecke bőven mit meg is kellett ám tanulni.

Az ókollégiumban az alsósoron 1—10, a középsősoron 3—10 és a felsősoron 1—10. számú szobákban laktunk. Az alsó 1-ben volt a kontra-szenior lakása és hivatalos helyisége a középsősoron az 1. és 2. számú szobákban volt a fizikai szertár.

Az udvar és a kert közt volt a legrégebbi épülete a kollégiumnak. Kettős födeléről, stílusról ítélve a 18-ik század végére teszem építése idejét. Ezen egyemeletes épület két részre van osztva, két kiugró lépcsőház van arányosan és egyenlő távolságra építve. Közepén a kert felé régen boltíves folyosó vezetett, de szükségből e folyosót idővel beépítették és mivel nem volt kémény, hová e kis szoba kályhacsövét vezették volna, azt az ajtó mellett L alakban egyenesen a szabadba vezették. Ezen épület lakószobái hazánk és a külföld híresebb városairól voltak elnevezve. Így jutott a folyosóból alakított kis szobának Danzig név, mit a diákhumor, a kiálló kályhacső miatt pipás Danzig névvel tisztelt meg. Az én diákkoromban azonban, régi dolgok, rongált butorok lomtára lett.

A kiskollégium szobáit, mint említém, híres városok neveiről nevezték el. A földszinten kezdve ilyen nevű szobák voltak: Budapest, Marosvásárhely, Kolozsvár (az első lépcsőház

alatti bejárattal) Párizs, Danzig, Várna, Debrecen (a második lépcsőház alatti bejárattal) Szeged és Plevna. A két utóbbi szobát az én diákéveim alatt nem használták lakószobának, fartartó kamrákká degradálódtak, bár az ókollégium szobáinak túlsufolttsága indokolatlanná tette.

Az emeleti szobák nevei voltak: Nápoly, Salernium, Utrecht. Ez után következett a régi diszterem, az auditorium, hol az énekórákat, praeceseket is tartották, de theologiai előadótérrel is szolgált ezen elég terjedelmes, de törpe terem.

A második lépcsőházban fölmenve Várna fölött volt egy kis kamra. Valóságos börtön volt, e célra is volt építve, kis ablakán kevés világosság jutott be ide: ez volt a Carcer. A 80-as évek végén emlékszem néhány esetre, mikor súlyosabb iskolai kihágások után reggeltől késő estig ide volt bezárva egy-egy megtévedt diák. De nemcsak börtön volt a kis szoba. A természetrajzi gyűjtemény részére Elekes Károly professzor gyűjtötte, tömte ki az állatokat. De az állatokat össze kellett gyűjteni. E célra kisdiák koromban volt egy felfogadott idősebb férfi, ki zöldhajtókás vadászruhájában mint valami mesebeli királyi vadász fantasztikus mesék, történetek hősekép szerepelt a kis diákok előtt. Hogy oroszlánra, tigrisre vadászott volna, hogy egy jegesmedvét két kezével fojtott meg. Természetes, hogy mindezek csak a diák fántázia szüleményei. Nos, egy időben ez az öreg em-

ber is a kis szobában lakott. Meddig lakott e kis szobában? Hová lett? Mi lett a további sorsa? Nem tudom. Csak tudom és feljegyzem emlékeim közt névtelenül őt is, ki munkatársa volt a gyönyörű természetrajzi gyűjtemény tudós gyűjtőjének, Elekes Károlynak.

E részen az emeleti szobák nevei a következők voltak: Edinburg, Kopenhága, Upsala, Szentpétervár.

A kiskollégium emeleti szobái kisebbek, mint a földszintiek, mert az emeleten az elég széles, boltíves folyosó futott végig. E kis szobákban is 7—10 diák lakott. Csendesebb, ábrándozóbb, szorgalmas, csak tanulmányainak élő diákok és legtöbbször a tanítóképezdészek lakták a kis kollégiumot, de elemista, gimnázista és theologus is lakott itt, sőt segédtanárok, jurátusok is igen szívesen jöttek e barátságos, kertre néző csendes emeleti szobákba lakni.

Egy szintén régi, de magasabb épület, a mit képezde néven hívtunk, az udvar északi oldalán állt. Tulajdonképpen csak része toldaléka, volt egy régi épületnek, mit hallomásom szerint a 80-as évek elején bontottak le. Miért? Nem tudom. Ebben voltak a tanítóképezde tantermei és a földszinten Róma és Konstantinápoly névvel elnevezett két lakószoba.

A kiskollégium és a képezde lakószobái is körülbelül ugyanúgy voltak berendezve, mint az ókollégium lakószobái. Mégis azzal a különbséggel, hogy e szobákban legtöbbször régibb, egyszerűbb, törpebb és gyengébb kivi-

telű vaságyak voltak, nem is lehetett ezeken a rámaakra kifeszített ágyterítőt úgy elhelyezni, mint az ókollégiumi vaságyakon, csak egyszerűen le voltak terítve itt az ágyak a takarókkal. Nem is voltak a kiskollégiumi szobák soha olyan rendesek mint az ókollégiumi szobák.

A bennlakás kiegészítőjéül tekinthetjük a kollégium Magyarutcai kórházát. Egy régi zöldre festett, boltíves bejáratú földszintes kórház volt a kollégiumi kórház. A kollégium tulajdona volt ez és idevitték a ragályos, fertőző járványos betegségben megbetegedett diákokat. Egy-egy járvány idején szűk volt a kórház, megteltek az ágyai és ilyenkor karikás vaságyban feküdve jól letakarva vitte négy-hat fiú beteg társukat a kórházba. Én is himlőjárvány idején, kanyaróval feküdtem itt negyedik elemista koromban, közel három hétig, s elmulasztottam a közbevetelt betegségvakációt.

Egy-egy elhalt tanulótársunkat e kórházból kísértük ki az Őrhegy oldalán lévő református temetőbe, a kollégium rezesbandájának szomorú hangjai mellett.

A bennlakás helyiségeiben tanár ritkán járt. A rendet a kollégium ifjúsága tartotta fenn és az vigyázott mindenre. Hogy mikép? Arról a következő cikkekben emlékszem meg.

Diáktársadalom.

ik voltak az enyedi diákok? Erdély és egész Magyarország területéről mindenünnen jöttek a híres nagyenyedi kollégiumba tanulni a diákok, felekezetre tekintet nélkül. De leginkább a székelyföld magyarsága, s abból is a református családok küldték ide fiaikat. Volt ott a legkülönbözőbb társadalmi osztályok fiaiból. A földhözragadt székely paraszt is szívesen küldte oda gyermekét. Elvitte vagy eleresztette hazúlról azzal a biztatással:

— Menj, tanulj, légy úr!

És a gyermek ment. Vitte a tudat, hogy szorgalommal, munkával sokat ér el. Nem vitt hazúlról igen sokszor egyebet, csak a biztatást, egy-két rend ruhát és változó fehérneműt, pénzt tán a legkevesebbet. Hiszen már köztudatban volt, tanító, pap, mester útján mindenki tudta, hogy az enyedi kollégiumban, ha valaki tanulni akar, megkapja a lakást, a kosztot, még ruhát, sőt sokszor tekintélyes összegű stipendiumot, pénzt is.

Elindult a gyermek egy átalvetővel és az elemi iskolai bizonyítványával. Ott volt egész

éven át, tanult, dolgozott, mint szolgagyermek, kapott naponta két frissen sült jó czipót. Néha főtt ételt is. Egyebet szerezzen meg. Hogyan? Van elég példa. Látja, hallja, tapasztalja pajtásain, nagyobb tanulótársain, csinálja utána, ha életrevaló, ha nem, úgy menjen haza, művelje az apai földet, úgy se kell azt mindenkinek elhagyni.

És nőttek, nőttek a gyermekek, ifjúvá serdültek, önérzetes, tanult, művelt tanítók, papok, tanárok, ügyvédek, orvosok, iparosok s miegy s más lettek az egyszerű székely paraszt, földműves gazda gyermekeiből. Nem egyet a püspöktől székbe emelt szorgalma s tudása.

Hogyan? Mi tette őket azzá?

A Bethlen-kollégium diáktársadalma, a kollégium régi hagyományai, a fennkölt szellemű tanárok, a szép, felemelő példák, az ösztönzők, s az a szellem, mely a nagy alapító: Bethlen Gábor fejedelem előtt lebegett: naggyá, hatalmassá csak az a nemzet válhatik, amelyik tanul, műveli önmagát, s mely így képes lesz leküzdeni minden idők viharát, s a megpróbáltatásokból felépül, a világégésekből újra talpra áll.

Az enyedi diákok között azonban nemcsak földművesek, parasztgazdák gyermekei voltak. E családok tekintélyes százalékát adták a diákságnak, — de a kollégiumi ifjúság nagy tömegét mégis az erdélyi református papok, tanárok, tanítók, tisztviselők, nemes földbirtokosok gyermekei tették ki.

Együtt lakott mind a vegyes társadalmi

rétegekből összeverődött ifjúság, arányosan voltak szétszórva a lakószobákban a különböző társadalmi tagozatok, gyermekei — és ezzel egyben egységesítve is lett az ők társadalmi helyzetük: enyedi diákok lettek. Nem fordult elő tán soha, hogy valakit lenéztek volna, mert apja egyszerű földműves, vagy különös tisztelettel viseltettek volna iránta, mert apja előkelő úr volt.

Ha mégis akadt, ki magát így megkülönböztetni akarta, az bizony nem találta jól magát, vagy évközben, vagy év végén végleg eltávozott.

Az egyéni érvényesülés iskolája volt ez.

Ki a mit tudott, adni ki a mit elért az volt.

Gazdagabb diák segítette a szegébbet úgy, hogy alkalmat adott neki kosztja és zsebpénze megszerzésére. A jobbtanuló, de szegényebb diákok tanították a kisebbeket, a társadalmi különbségeket elosztatta a kor és tudásbeli különbség. A tanítványok fizették a nagyobb diákok fáradozásait, kik így megszerezték a ruhára, kosztra, s más szükségleteikre valókat. Így külsőleg, ruházat szempontjából is lassankint egyformák lettek.

A folytonos együttlét, az együttlakás okozta, hogy évről-évre átvették, megtanulták egymástól a régi diákszokásokat éppen úgy, mint a hazulról hozott társadalmi szokásokat, műveltséget, — mely egységessé: enyedi diákká formálta a különböző egyéneket.

A solidaritás is megvolt köztük. És megis

maradt azután is, hogy elhagyták az enyedi kollégiumot. A volt enyedi diákokban az együttérzés a budapesti, kolozsvári egyetemeken, a vidéki jogakadémiákon együvé kerülő főiskolai hallgatók közt is megmaradt, mondhatnám: egész életre szóló kapocs, barátság fejlődött ki azok közt, kik egyidőben tanultak az enyedi kollégiumban, még, ha nem is egyosztályosok voltak.

Igy volt ez régebb is, láttam, tapasztaltam sokfelé, sokszor öreg embereken, aggastyánokon, kik mint rokonok, testvérek jöttek össze, ha együtt voltak enyedi diákok.

A kisebb diákok közt az együtt tanulás, a közös priváttanító, az apróbbrendű közös „bűnök” — mint pl. a tiltott dohányzás, a gyümölcslopások, stb. — segítették elő a solidaritás kifejlődését. A nagyobbak már — összeszoktak. Egymást segítették a tanulásban, kisebb kölcsönökkel — néha soha meg nem adásra, — a hazúlról kapott pakk testvéries megosztásával. Ha egyiknek ismeretsége volt a város intelligens családjainál, elvitte barátait, — vakációkra elvitte egyik a másikat magával hosszabb-rövidebb időre.

Zenei tudásukat is nem annyira az iskolai tanítással, mint egymástól szerezték. Bár kétségtelen és első helyen említendő az a nagy és jelentős hatás, amit a híres, kollégiumi „rezesbanda” a főiskolai ifjúságra tett. Hazúlról hozott családi neveléseiket önkéntelenül átadták azoknak, kik a dolog természete szerint otthonn azt meg nem szerezhették. Így nagyon sok

gyermek, ki otthon meg se szerezhette volna a zenei előképzettséget, a kollégiumban társától szerezte meg. Aztán az iskolai tanítás egyengette, fejlesztette azt, amit játék, szórakozás közben tanult a diák.

Utolsó diákéveim alatt különösen fejlett zenekar alakult a magasabb osztályok néhány diákjából. Reczi-bandának hívtuk. Szabad idejünkben gyakorolták magukat, összetanultak és kiállták a versenyt a legjobb cigánybandával. A reczi-banda vonós zenekarában minden vonós hangszer képviselve volt, fúvola és klárinét sem maradt el. A város több családjánál igen szívesen látott vendégek voltak e banda tagjai. Egy tréfás versben is megvoltak örökítve:

Egy meghívást kaptam, nem nagy dolog már ma
Mikor a reczi is vasárnapot várja.

Kapom a kalapom, kabátom is menten,
S lábam megereszelve Felenyedre mentem.

Bizony vasárnap délutánonként a közeli falukba is ki-ki rándúltak a diákok.

Szabad időnkben, előadások és silentiumok közt ott jártunk, ahol tetszett. Szabadok voltunk. Tanáraink felelősségre csak akkor vontak, ha valami kellemetlenséget okoztunk, ha kihágás sült ki, vagy ha szabadságunkkal tanulmányaink hátrányára visszaéltünk.

Táncmulatság, estély, bál el se volt képzelhető az enyedi diákok nélkül. Hiszen oly sok művelt ifjú lelki szükségletén kívül azért is ott kellett lenni a diákoknak, mert az estélye-

ken, bálokon megjelenő lányok, fiatalasszonyok részére táncos kellett. S az volt mindig bőven. Tánciskola rendszerint a városi uri házaknál volt, hol a „künnlakók“ és más ismeretségek révén sok kisebb-nagyobb diák tanulta meg a divatos táncokat — ha már hazulról e tudást magával nem hozta. De otthon a diákszobákban egymástól is tanultak sokan, kiknek nem volt ismeretségük vagy tánciskolára pénzük.

És fő volt a kedély, a tánc szeretete. Egy-két tánc tudásával megtanulta mulatságokon a többit, ment, táncolt és — tudta, úgy volt igen sok ifjú mint az egykori diák, kit kérdeztek:

— Tudsz-e hegedülni?

— Lehet, de nem próbáltam, — szólt a válasz. —

Az se volt baj, ha egy-egy szemrevaló lányt nem ismert a táncolni akaró diák. Volt bőven, aki bemutassa. Ha nem akadt, az se baj. Ketten a lány elé álltak és bemutatták rendre — egymást.

Hetedik, nyolcadik gimnázista koromban nem volt olyan táncmulatság, estély vagy bál, hol jelen ne lettem volna. És ott voltunk majdnem mind. Ismertek a város és a vidék lányai, sok kedves órára, délutánra, báli éjszakára gondolhatok vissza.

A régi városház nappal kopott falai este a rengeteg gyertya világításánál, a szép lányok, estélyi toillettek, vörösbársony huzatú kanapék mellett tündérpalotának látsztak, s mi ifjú hevülettel, lázas kíváncsisággal húzogattuk újjainkra

rendesen vadonatúj glacékesztyűinket, s vártuk, hogy az arra illetékesek megkezdjék egy jó csárdással az estélyt, mely mindig világos reggelig tartott.

A diákság azonban nem mehetett csak úgy jószántából, engedély nélkül estélyre, bálba. Így alkalmakkor ki volt téve a kontra-szénior szobájában a hivatalos könyv, melybe beírtuk saját kezeinkkel neveinket. Az apparitor délután, kellő időben bemutatta a könyvet a rektor-professornak és akit ő törölt, az nem mehetett. Ritkán fordult elő a törlés, még ritkábban az ily tilalom áthágása.

A sétatéren: a Kápolnán voltak a tavaszi, nyári multságok. Szabad ég alatt, zöldágakal, állandó deszkapadokkal körülvett tánchelyiség volt régebb, majd felépült az üvegezett oldalú nyári tánchelyiség. De azért a földött, zárt helyiség mellett gyakran és szívesen táncoltunk az épület melletti régi tánchelyen a szabad ég alatt.

A diáktársadalomnak igen fontos szerve volt az *ifjúsági egylet*. Önképzőkör volt alapjában, melynek szép hagyományain kívül vagyona is volt. Szép könyvtára, olvasóterme, rendezése volt. Lapokat járattunk, sakkoztunk, dominóztunk az olvasóteremben. Régebb az új-kollégium felső során volt az „Olvasda”, melyet később az ókollégium alsó 3. szobájában helyeztek el.

Fényes diákestélyeket rendezett évente az Ifjúsági Egyesület, melyen az ifjúságon kívül

résztvett a város és vidék intelligens közönsége és a volt enyedi diákok sok más évtársaikkal a kolozsvári, budapesti egyetemek hallgatói gyakran jöttek Nagyenyedre, hol vig mulatozás közt elevenítették föl diákkori emlékeiket. Talán erre vonatkozik ez a közismert pár sor:

Jere babám Enyedre,
Ott a világ közepe!!

De nemcsak az iskola falain kívül keresték a szórakozást az ifjak. A nagyobb osztályos gimnázisták, theologusok, képezdészek gyakran este, mikor a kisebbek lefeküdtek, összejöttek egyik-másik szobában és az előre beszerzett olcsó, de jóságáról híres enyedi bor mellett elkvaterkáztak, tréfák, ének, zene és kártya mellett. A külön magánasztalok körül gyült össze mindig a mulató kis társaság és nagy ritkaságszámba ment, ha valaki feljelentette a mulatókat.

Második gimnázista koromban az alsó 2-ben laktam. Ennek a szobának meg volt a többi fölött az az előnye, hogy az ablakon nem volt vasrács. Történt néha, hogy primáriusunk hallgatólagos beleegyezésével egy-egy kisebb fiut gallérjánál fogva kitettek az ablakon — jó magamat is néhányszor — és kapuzárás után így hoztunk az Aranybárány vendéglő finom borából a zöld, vizes kantákban néhány liter isteni nedűt.

Egy ilyen alkalommal összetalálkoztam egyik professzorral a kollégium sarkánál. Mivel

én nem tartoztam a szolgagyerekek közé, feltűnt a professornak, hogy miért járok kapuzárás után künn. Kérdőre vont, mire végtelen lelkingugalommal vallottam be, hogy vizet viszek. Elkérte, hogy meggyőződjék. Jót húzott belőle, aztán kikérdezett és elengedett. Másnap megbízóimat kérdőre vonták és talán meg is kapták büntetésüket. Ez azonban nem akadályozta meg a hasonló esetek megismétlődését. De máskor, ha professort láttunk közeledni és láttuk, hogy nem menekülhetünk „véletlenül” elejtettük a városi kutról hozott „vizet” és az eltört kanta, az elfolyt „víz” elmosta az esetet.

Húshagyókedden és hamvazószerdán régi szokás szerint, bár nem kálvinista ünnep, két-három napi vakációnk volt. Húshagyókedden ritka kivétellel minden diák kapott pakkot hazulról. Aki nem kapott, szomorodott lelkét mások pakkjából vigasztalta, de ez ritka eset volt.

Estére mindenki lakomára készült. A sok jó otthoni holmi, a füstölt kolbász, oldalas, tészták, palacsinta, pánkó, otthoni, édesanya által sült jóízű kenyér s más izletes csemegék mind kikerültek a publikára és testvériesen osztottak a gazdagabbak a szegényekkel, ilyenkor elmaradhatatlan kelléke volt a mulatságnak a bor vagy legalább is a jól megcukrozott, megromozott tea, mit bármilyen használt diákfazékban megfőztek, — a diák nem válogatós. Húshagyókedd mulatságának gyakran volt részegség a vége, de e napon nagyot mulatni valami olyan sajátos, régi hagyományon alapuló szo-

kás volt, hogy a professorok is elnézők voltak ilyenkor. Azért duhajkodás, rakoncátlanság nem volt szabad előforduljon. Egy kis elevenség volt a karácsony és húsvét közötti, mindig legnehezebb és leghosszabb diligentia közepén. És jött utána a komoly munka, a tanulás, nehogy baj legyen a húsvéti értesítőben.

Szokásban volt, hogy a diákok fölösleges holmijokat, könyveiket, ruhadarabjaikat, órájukat, korcsolyájukat vagy szabad idejük alatt készített iparművészeti tárgyaikat, festményeiket, lombfűrész munkáikat sorsolás útján értékesítették. Így néha bizony eladta egyik-másik diák olyan dolgait is, mitől nem szívesen vállt meg, de a pénzre nagyobb szüksége volt.

A kontra-szénior engedélyével szobáról szobára járva kisebb diákok árusították a számokat s a nyilvánosság védelme alatt a legnagyobb rend és pontosság betartásával sorsolták ki az ígért tárgyat. Sok iparművészeti tárgy, kivált fafaragás került így más gazda kezébe, — és a készítője kezébe annak értéke, hogy abból fedezze szükségleteit. Természetesen csak a benlakók, illetve diákok közt folyt le a sorsjáték, a város lakossága nem lett soha ilyesmibe belevonva, nehogy a pénzügyi hatóságok jogos közbelépése indokolt legyen.

Régi diákélet!

Így tisztos távolból visszagondolva szép vagy, szép voltál, s szinte visszakívánunk. Fülemben cseng a dalköltő sóhaja:

Óh szép óra jöjj vissza egy szóra
Őszi rózsák! . . . fehér őszi rózsák!

A jurátusok.

bennlakás felügyelői tulajdonképen a jurátusok voltak s ezek közül is legtöbb hatalma volt, de egyben a legtöbb kötelessége a kontra-széniornak, a mi tulajdonkép az ellenőri állásnak a legidősebb jurátusra ruházásából keletkezett állás volt.

A kontra-széniór kezében összpontosult a nagy népességű bennlakás egész belső rendjének minden szála, mint a főben lévő agyvelőbe fut be az emberi test minden idegének minden egyes érzete, rezzenése. A kontra-széniór, kit röviden hol kontrának, hol széniornak mondtunk, rendelkezett a rektor-professzortól vett utasítások és a bennlakás szabályai szerint a többi jurátusoknak, a pápának, a cipóosztó theológusnak, az apparitoroknak, a vigileknek, a bibornokoknak, a neutereknek, a szolgáknak és minden rendű és rangú diáknak a negyedéves theologustól le a gimnázistán és képezdistán át az első elemista gyermekig.

A kontra-széniór lakása az ókollégium alsó során, az 1. számú szobában, a kapu mellett volt, ezzel is jelezve, hogy ő a kollégium rendjének egyik legfőbb őre. Az ő szobájában lévő

táblán csüngtek a különböző ajtók, kapuk kulcsai, az ő asztalán álltak a hivatalos könyvek. A kontra-széniorhoz érkeztek a rektor-professzortól és általában a tanároktól jövő és a bennlakásra, bennlakókra vonatkozó rendelkezések, melyeket a kontra-szénior a kapuval szemben, a folyosó falán lévő, vasdrótrácsos fekete táblára függesztett ki.

Itt néztük és vártuk izgatottan a vakációk kezdetére és végére szóló rendelkezéseket, itt olvastuk, ha már lehetett feliratkozni vakációra hazautazásra szóló vasuti kedvezményes jegyért, itt olvashattuk, ha valaki elveszítette valamijét, vagy ha talált tárgyat vitt egy-egy ritka becsületes megtaláló a kontra-széniorhoz.

Szóval ez a fekete hirdetési tábla volt az irányadó igen sok tekintetben.

A vizsgák sorrendjére és a stipendiumokra vagy más pályadíjakra s általában a tanításra és tanulásra vonatkozó rendelkezések ellenben a tanári szobák előtti hasonló fekete táblán tétettek közzé.

Nem kevésbé fontos volt a posta érkezése. Krizbai bácsinak hívtuk azt az öreg, nagyszállásos levélhordót, ki a bennlakóknak a postát hozta. Levél, utalvány, csomag, távirat, vagy esetleg vasuti szállítmány csak a kontra-szénior útján volt kézbesíthető a diáknak. A kontra-szénior átvette, aláírta és egy keskeny, 3 újjnyi papírszalagra sorba kiírta, hogy levelet, utalványt vagy pakkot ki kapot. Dél felé, előadások után idegesen vártuk, ha ideje volt annak, hogy

hazulról, vagy máshonnan küldemény érkezzék.

De nem csak azok néztük a postai névsort, a kik hazulról vártunk valamit.

Sok diák, kisebb úgy mint nagyobb első-sorban a pakkosok névsorát nézte, nemcsak, hogy jóllakhassék otthoni, jó megszokott élelmiszerral, hanem, hogy vajjon nem jött-e, ha nem neki, legalább valamelyik hozzá közelebb álló pajtásának jó hazai pakk, s abban szalona, kolbász, tészta, finom fehér kenyér s mi egy s más, a mi a szegény, sokat koplaló diák gyomrát felüdíti.

Hány szomorú sóhajtás rebbent el e fekete tábla mellett!? Hány keserű csalódás után ment a szegény koplaló gyermek letörten be a szobájába s vette elő száraz cipóját ebédre?! Vagy elkeseredésében még vontatottabban kezdte énekelni ezt a jól ismert hirdetést:

— Ki ad el cipót?!

Mig végre az eladó cipóval jelentkezővel megkötötte az egyezséget. Mert bár sokkal többet ért a cipó két krajcárnál, az árát a közvélemény két krajcárban állapította meg. Ilyenkor a vevő kezébe vette a cipót, megnyomogatta, hogy vajjon friss-e vagy tegnapi? És ha konvenióált, az üzletet megkötötték, néha bizony hozomra. Ha fizetett, gyakran hosszasan kellett keresni a szegény gyermeknek, míg a zsebében a zsebkendő, bicska, kulcs, plajbászvégek, gummi, gombok, peggyesek közt előkereste azt a cipómorzsák és por közt lévő egy-két krajcárt, amivel megfizesse sovány ebédjét.

A kontra-szénior szobájában volt egy fekete tábla. Ha valamelyik szobában valaki olyan beteg volt, hogy ágyban kellett maradjon, a primáriusa, vagy priváttanítója felírta nevét a táblára. Dél felé érkezett a kollégiumi orvos, a mindig komor Dr. Bocz József. Ilyenkor a feljáró, könnyebb betegek már várták a kontra-szénior szobájában; ez volt egyben a kollégiumi orvos rendelő szobája. A jelentkező betegek után következtek szoba sorrend szerint a fekvő betegek, kiket az orvos mindig lelkiismeretesen felkeresett. Bizony-bizony néha leszidta, osztályba kergette a szimulánst. Ha pedig ragályos beteg volt, intézkedett azonnal, hogy a hordágyon — lsten ments ettől — hogy írtóztunk e kerek födelű, zöldre festett hordágytól! — a kollégiumi kórházba vigyék a beteget.

A panaszok, ezek tárgyalása és az ítélet kimondása, a diákok apróbb polgári és bűnügyeiben szintén a kontra-szénior hatáskörébe tartozott, ha a primárius vagy a priváttanító hatáskörét meghaladta, vagy nem a rektor-professzor elé tartozó súlyosabb ügy volt.

Az ítélet kisebb ügyekben, mint apró eltulajdonítások, kölcsön megtagadása vagy nem teljesítése, verekedések, becsületsértések, rendszerint itt lettek nádpálca segítségével elintézve. A kontra-szénior kihallgatta az érdekelteket, esetleg tanuikat, aztán ítelt. Az ítéletet a kurzor hajtotta végre, ki a csengetésre azonnal jelentkezni tartozott. Néha, amikor rossz hangulatú volt a kurzor, vagy ha olyan gyermek

került a keze alá, akire „pikkje“ volt, bizony durván kimérte a hatot vagy a tizenkettőt. De ha jókedvében volt, vagy kedves volt előtte a deliquens, vagy félelmével részvétet keltett, bizony a kurzor szíve se volt kőből és csak a forma kedvéért suhogtatta vesszőjét, alig érintette a vádlottat.

És hogy ment a büntetés elszenvedése? Az áldozat egy székre hajolt és azt a részét, melyet a mindenható ülésre és nem ütésre szánt, kitartva „bekapta“ diák kifejezés szerint a hatot vagy dupláját,

A kontra-szénior szobájában álltak a hivatalos könyvek, mint az apparitorkönyv, a vigilkönyv és a multságokra, színházi és más előadásokra kérezők jelentkezési könyve.

Este, ha a vigil bezárta a kaput, az alsó 2. számú szobánál elindult a két apparitor egy-egy jurátus kíséretében és végig járva a lakószobákat, egyik az ókollégiumban, másik a kis-kollégiumban névsort olvasott. A lustra végétével a kontra-szénior szobájába tért vissza és ott írta be a távollevők neveit a hivatalos könyvbe. És reggel ugyanígy járta végig a két apparitor a jurátusok kíséretében a szobákat s ugyanezen könyvbe írta be azok neveit, akik nem keltek fel s ezzel áthágták a házirendet.

A vigil is a kontra-széniorától vette át minden este a hatalmas méretű kapukulcsot és a vigilkönyvet, ugyanott tette le az örököségi idő leteltével a kulcsot és a könyvet.

Lakásváltoztatás, egyik szobából a másikba átköltözködés is csak a rektor-professzor

által jóváhagyott kontra-széniori engedély alapján fordulhatott elő.

A kontra-szénioron kívül rendszerint négy, ritkán öt jurátus volt a bennlakás rendjének őre. A jurátusok rendszerint oly végzett theologusok voltak, akik még nem jutottak segéd-papi álláshoz, vagy nem is akartak addig a kedves kollégiumtól megválni, míg a papi vizsgán is túl nem estek. A jurátusok legtöbbször az alsóbb osztályokban valamelyik mellék-tantárgyat tanították, vagy ha egyben tanítói oklevelet is akartak szerezni, a tanítóképző melletti gyakorló elemi iskola egyik osztályát tanították.

Ők voltak rendszerint a város szemében a legelső diákok, s a jurátusi állás elnyerése kitüntetés volt; azt tehát akárki nem szerezhette meg, csak legjobb képzettségű végzett theologusok jutottak hozzá.

Jurátusok azonban nemcsak végzett theologusok voltak. Helyettes vagy segéd-tanárok szintén jurátusként szerepeltek több évben.

A jurátusoknak külön szoba járt ki. Az ókollégiumban az alsó és felső 5. számú szoba melletti kis szoba mindig jurátusok szobája volt. Másik két vagy három jurátus pedig a kiskollégium barátságos emeleti szobáiban lakott.

Nem emlékszem, hogy fordult volna elő eset, hogy theologus egy évnél tovább lett volna jurátus. Ellenben helyettes vagy segéd-tanár több évig is jurátuskodott, míg végre a jó választással elnyert tanári állás vagy házasság ki nem vitte a jurátust a diákéletből.

Az urak.

nagyenyedí református Bethlen-főiskolának négy tagozata volt. A theologia négy évfolyammal, a gimnázium nyolc osztállyal, a tanítóképezde négy évfolyammal és a gyakorló elemi iskola négy osztállyal állt fönn a múlt század utolsó negyedében ; 1897-ig.

A milleniumkor megszűnt a theologia akadémia. Nem szűnt ugyan meg kimondottan, de tényleg mégis, mert határozat szerint ideiglenesen — s valóban talán örökre — nem töltötték be a megürült tanári székeket, a tanárokat át-helyezték a kolozsvári theológiára — és hallgatókat nem vettek fel.

A milleniumig a theologusokon kívül uraknak hívták a hetedik és nyolcadik gimnázistákat és a harmadik és negyedik éves képezdistákat. A theologusok legtöbbnyire principisták voltak. Ez azt jelentette, hogy az alapító fejedelem jóvoltából a papi pályára készülő ifjak közül az igyekezetesebbek — és mondjuk az igazat: a protekciósabbak — ingyenes élelmezésben részesültek, azonkívül évi meghatározott készpénzsegélyt élveztek és egy-egy olcsóbb gimnázista szolgagyerek volt személyes szolgálá-

tukra rendelve. Ilyképp elég kellemes helyzetben voltak; meg volt adva az alkalom, hogy gond nélkül tanulmányaiknak élhessenek. A principista ezenfelül még napi négy cipőt is kapott, — miből naponta kettőt a szolgának adott.

A szolgagyermek helyzete elég kényelmes volt. Principálisa cipőjét, ruháit tisztította, kefélt, szennyesét a mosónéhoz vitte és hazahozta, reggelire a piacról kofapecsenyét — dögöt — vett gazdájának, boltba, szabóhoz, cipészhez, levélkével vagy virággal leányos házhoz ment a diák úr megbízásából.

E principista szolgafiúk önérzetesebbek voltak a többinél. Hogyne! Urok volt nekik, védőjük, ki nemcsak tanította, de anyagi tehetőségéhez képest inkább apróbb, mint nagyobb összeggel segítette és megtámogatás esetén meg is védelmezte.

Urak voltak a diáktársadalomban a principisták már csak azzal is, hogy a gazdagabb családok gyermekeit, kik az I—IV. gimnáziumban jártak, sőt az elemisták közül is a hasonlókat, kiknek szülői a priváttanítást jobban tudták díjazni, — a principisták keze alá adták. Hiába, ezek kezei közt a gyermekek iskolai előadásokra való előkészítése, a bennlakásban való felügyelete, a gyermek anyagi gondozása biztosabb kezekben volt. Ők kezelték a kis fiuk pénzét, amiből a napi reggelire valót beszereztek, irkára, plajbászra, hatóbé papirra s miegymásra költöttek.

A priváttanítók referáltak a szülőknek a

rájok bízott gyermek anyagi, egészségi, erkölcsi állapotáról, ha panaszolni kellett, ők közölték a szülőkkel.

De nemcsak a theologusok voltak a diák-társadalomban az urak. Amint a diák a VI. gimnáziumot elvégezte, már megkövetelte az ur megszólítást, mely régi hagyományok szerint őket meg is illette. A tanárok is urnak szólították a VII. és VIII. gimnázistákat. Ámbár volt egy-egy professzor, aki csak ritka megkülönböztetésül adta meg a diáknak az ur titulust, de ettől irtóztunk. Az ilyen ur a professzor előtt el volt veszve és bizony keményen kellett fogni a tanulást, hogy valamikép elefedje a professzor a zokon vett megtiszteltetést.

Volt egy szigorú professzorunk, ki messzi Dunántulról jött a Bethlen-kollégiumba és sehogya se volt inyére az enyediszokás. Ha megharagudott, a VII. vagy VIII. gimnázistát is letegezte és megszidta. Sangvinikus ember volt. Egy alkalommal véle történt, hogy a gimnázista *urak* nem készültek valami okból úgy, amint kellett volna. Dühös lett és leszidta az egész osztályt:

— Nem tanultok, megbotozni való kölykök vagytok!

A diákok elhallgattak. De másnap a latin órára mindenik beszerzett egy jókora vastag, méternyi hosszú, ügyesen megfaragott mogyorófa botot a Holtmarosból és a kétüléses padból kifelé támasztva úgy helyezték ott el,

hogy amint a mit sem sejtő professzor fellépett a tanári emelvényre, egyszerre meglátta minden diák mellett a botot, amivel a borjut is agyon lehetett volna ütni. Idegesen kérdezte:

— Micsoda botok azok?

Erre a diákok egyszerre felemelve a professzor felé nyújtották s a csodálkozó tanárnak megmagyarázták:

— A tegnap azt mondta a tanár ur, hogy megbotozni való kölykök vagyunk, hát elhoztuk a botot, tessék.

A professzor összeszedette egyik diákkal, bevittette a tanári szobába a botokat, de többé nem sértette önérzetükben a diákokat, kik meg is kapták merészségük jutalmát: a feddést és a magaviseleti rosszabb osztályzatot.

A hetedik és nyolcadik gimnázistának és a III. és IV. éves tanítóképezdészeknek szabad volt a dohányzás. Sőt előfordult, hogy a hatodik gimnázistákat az osztályfőnök cigarettával kínálta meg az évvégi értesítő kiosztásakor, csak az nem részesült ebben az igen nagy megtiszteltetésben, aki elbukott.

A hetedik és nyolcadik gimnázisták és a harmadik és negyedik évfolyamu tanítóképezdészek napi két cipót kaptak. Ez őket ősi szokások szerint megillette.

De dolgozni kellett érte. Néha bizony elég terhes volt a viszonzás, sokszor kellemes. Ez pedig abból állt, hogy e diákokra — a bennlakókra — kötelező volt bizonyos szolgálat. Apparitorok voltak sorban, névsor szerint, egy

diák egy hétig és ugyancsak névsor szerint vigil volt rendre mindenki. Az apparitor szó latin szó és tulajdonképpen törvényszolgát jelent. Azonban az enyedi diákszokás ezt nem tekintette sértőnek, sőt büszke volt a diák, ha ily fontos hivatalos funkciót végzett. Nem tekintette magát szolgának, és így ezen elnevezés egész más értelmet fedett, mint a régi római életben.

Az apparitorság abból állt, hogy a háromszögűre, illetve három oldalúra készített apparitorbot — egyben jelvény — kézhezvételével hétfő reggeltől vasárnap estig, tehát egy álló hétig reggel és este végig kellett járja egy jurátus társaságában a lakószobákat és az apparitorboltra ragasztott papírlapra szobánként felírt névsort felolvasva, reggel ellenőriznie kellett, hogy csengetésre fölkel-e mindenki, este pedig hogy kapuzáráskor, silentium kezdetén otthon van-e az V-ik gimnázistáktól, illetve az I. képezdistáktól kezdve minden nagyobb diák? Aki aludt reggeli vizsgáláskor — lustráláskor — azt „megvitte” az apparitor, ami azt jelentette, hogy fölírta, bejelentette nem rosszindulatból, de kötelességből, este pedig beírta a távollevők neveit a lustrálási jelentések tételére való hivatalos naplóba, a kontra-szeniornál.

Egyszerre két apparitor volt. Egyik az ókollégiumban, másik a kiskollégiumban lustrált.

Az apparitor vizsgálta meg mindig a szintén a boltra írt osztálynévsor szerint, hogy a praecesen ki van jelen és ki hiányzik — hogy

vasárnap délelőtt a városi hatalmas, szürkefalu ódon református templomban tartott istentiszteletre ki nem tartotta illőnek megjelenni, hol az enyhe őszi, tavaszi és nyári vasárnapokon az egész kollégium ifjúsága, télen pedig a felsőbb osztályos gimnázisták, theologusok és képezdisták az apparitorok vezetése mellett osztályok szerint kettős sorokban megjelentek?

Az apparitorok vezették a menetet, ha a kollégium ifjúsága valahol a főiskola falain kívül megjelent, így különösen temetések alkalmával.

De nemcsak ily gondterhes foglalkozás volt az apparitorság. Ha valami mulatság, estély, színházi vagy más előadás volt, az apparitor vitte a jelentkezők hivatalos könyvbe beírt névsorát a rektor-professzorhoz az engedély megadása vagy megtagadása végett. És este belépti díj nélkül vett részt a mulatságon, színházban, hol ellenőrizte, hogy az engedélyesek ott vannak-e vagy — isten ments — korcsmáznak valahol.

A hetedik és nyolcadik gimnázista bennlakó diákok, valamint a harmadik és negyedik éves képezdészek névsor szerint este 8—12-ig, husvét után 9—1-ig éjjeli őrök voltak. Kaput ők zártak, a csengetésre ők engedték be a künnmaradottakat. A silentium előtti csengetés után a napos vigil — kit mindig az apparitor „velett ki” — jelölt ki szolgálattételre, jelentkezett a kontra-szeniornál, ki átadta a hatalmas méretű, egy arasznál nagyobb kapukulcsot és

a vigilkönyvet. Ezzel elhelyezkedett a vigil a vigilteremben, ami az alsó 2. számú, később az alsó 3. számú szobában volt. Beírta a könyvbe :

1896 május 20-án este vigilkedésem alatt bejöttek

9—10-ig

10—11ig

11—12-ig

12—1-ig

Aztán aláírta és őrködése befejeztével a kontra-széniorhoz bevitte a könyvet a bezárt kapu kulcsával együtt és aludni tért.

Egy időben egész éjszaka volt vigilia. Két diák szolgált egy-egy ily éjszakán, egyik éjfélig, másik éjfélről reggelig. Később azonban beszüntették ezt és csak akkor volt éjfél után is vigilia, ha estély vagy bál indokolta.

Ha sok volt a leckénk, szívesen vigiláltunk, mert ugyis fenn kellett maradni, hogy tanulhassunk. Mikor pedig vigilálni kellett — vagyis éjjeli őrsegen voltunk — előző délután kaptunk 1 liter finom petróleumot, ami kivált a szegényebb sorsú diáknak igen előnyös volt, sőt előfordult gyakran, hogy egyik-másik szegény diák a petroleum átengedése ellenében elvállalta társa helyett a vigiliát.

A nagy ellenőrzést itt is, mint a lustrálásnál, kijátszta sok künnmaradni szerető diák. A

vigillel összejátszva, gyakran a 8—9 közt hazatérők közé került az is, ki éjfélkor érkezett be a kollégiumba. Vagy beirta nevét — mert sajátkezüleg kellett beírni hazatéréskor — a nyitott ablakon át a vasrács közt benyulva és ment vissza mulatni, udvarolni, bálozni.

Évek, évtizedek alatt fejlődött szokások közt természetesen a kijátszásoknak is egész sora fejlődött ki s az évről-évre, diákról diákra szállt át mint hagyomány.

Ugyan ki venné ma zokon e régi apróbb-nagyobb visszaéléseket? Ki tenné kezét a tűzbe, ki merne esküdni arra, hogy diákkorában nem szegte meg soha egy-egy csinnyel a szabályokat?

A szolgák.

lig voltam egy heles enyedi diák, mikor először hallottam a kollégiumban töltött első szombat estén kapuzárás után, amint egy fiú kézi csengettyűvel csengelve végigszaladt a folyósokon és éles hangú csengettyűjéhez kiabálta:

— Kongrégációra ! kongrégációra !

— Mi az ? — Kérdeztem.

Persze, hogy nem mondták meg a valót. Félrevezettek, mint szokás az újonjött kis, tapasztalatlan diákot :

— Füstölt kolbászra és vöröskáposztára hívják azt, aki éhes, — magyarázták. Nem jösz?

— Nem. Én jóllaktam.

Hiába csaltak, nem mentem. Akkor se szerettem a potyát. Elhittem, hogy szegénysorsu diákokat megvendégelik. Miért ne ? Láttam, hogy legnagyobb részük bizony vékony kosztón él, és sóvárogva nézi egyik-másik a mi jó, szállodai, behordott kosztunkat.

Azért valamelyik szombaton amikor már bátrabb lettem, elmentem én is a kongrégációra, nem enni, dehogy, — hanem hogy lássam, mi történik ott ? Mert egyet-mást már hallottam.

Mintha most is látnám, olyan világosan

emlékszem. Az új kollégiumban a földszinten, az ókollégium felőli legelső szobában, — akkor a negyedik osztály helyisége volt, később a kis-kollégium régi auditoriumában: a zeneteremben — gyült össze egy csomó mézítlábos, kisebb-nagyobb gimnázista. Csupa szolgagyerek volt. Ott állt az asztal, a tanteremben az emelvényen, ahol rendszeren, a fiúk alig fértek a szobában, padok, padközők, mind zsufoltan voltak fiúval. Ott szorongtam én is hátul egy pajtással. Aztán jött a *pápa két bibornok* kíséretében.

A pápa? Bibornokok?

Bizony, de nem a római pápa. A diákhumor, hogy miért nevezte a szolgagyerekek parancsolóját, ellenőrzőjét pápának, és épen a legkálvinistább főiskolában? — erre soha se tudtam meg a felvilágosítást.

Elég az, hogy egy magasabb évfolyambeli theologus, ki azért a kollégiumtól bizonyos díjazásban részesült, — viselte ezt az eléggé terhes tisztelet. *A szolgák főnöke volt a pápa.*

A hivatalos sorrend a következő volt alulról fölfelé: a szegény gyermekeket, kikért szülői se bennlakásért szálláspénzt, se a napi legszükségesebb élelmiszerért: a mindennapi kenyérért, a mi enyedi kolégysta korunkban a cipó volt, fizetni nem tudtak s így tandijra se telt, szolgának iratták be. A szolga végzett a tantermekben és a lakószobákban minden szolgai teendőt, mint a sepergetés, lámpatisztítás, petroleumbeszerzés, vízhordás, tüztevés, mosdóasztal és táltisztítás. Azonban, mivel nagyon,

de nagyon sok szegénysorsú diák volt, ez a sok szoba és tanterem után talán soknak tetsző munka megoszlott, mert mindenik lakószobára jutott legalább 2—3 szolgagyermek a principisták szolgálín kívül.

Szolga csak a nagyobb, fejlettebb elemista és az I—IV. gimnázista volt. Az V. és VI. gimnázista hasonló sorban levő diák már nem szolga volt, hanem ő vigyázott a szolgákra, nád-vesszővel — hatalmi jelvény — kezükben ők kormányozták, ellenőrizték azt, hogy a szolgák elvégezzék teendőiket. Tehát nem voltak se szolgák, se úrak. *Neuterek* voltak, ami latinszó és annyít tesz, hogy: egyik se a kettő közül. Se szolga, se úr. A neuterek közül a két legtekintélyesebb alakú, legügyesebb diák volt a *bibornok*. Mert az enyedi református pápának nem volt annyi bibornoka, mint a római pápának.

A bibornokok vigyáztak még a neuterekre is. Ők jelölték ki, hogy sorban a neuterek közül kik legyenek — hetenkint két diák, — a kurzorok — latinból magyarra fordítva azt jelenti, hogy futár? — Ezek voltak a rektor-professzor, az igazgatók, a tanárok, a tanítók, a kontra-szénior, a jurátusok, a pápa és a cipóosztódiák küldöncei. — Ha megszólalt a tanári szoba előtti, falra erősített kézi csengő, a kurzorok azonnal, kézrezés nélkül ki kellett menjenek a tanteremből szolgálattételre jelentkezni, ami nagy előny volt. Néha nagyot sóhajtvá könnyebbült meg a drukkos órán a kurzor, ha hallotta a hívó csengettyűszót.

A lakószobákban nem volt a neutereknek, bibornokoknak dolga, felügyeleti joga. Ott elintézték ezt sorban a primárius, szekundárius és terciárius. Ellenben a folyosókon, az udvaron és a tanteremben nemcsak joga, de kötelessége volt a neutereknek az ellenőrzés. Naponta átvizsgálták, kiki a neki beosztott szobákat, tantermeket és folyosókat, hogy ki vannak-e seperve, ki vannak-e szellőztetve, van-e tűzifa, van-e tűz téve? A tűztevés a *kalefaktor* — (tűztevő) — dolga volt. A tantermek két-két szolgagyereke közül a nagyobb volt a *kalefaktor*. A seprés, szellőztetés a kisebbet terhelte.

A szolga gyerekek vigiáltak éjjel a folyosókon ügyeltek, nehogy valaki köztisztaság elleni kihágást kövessen el. Ha pedig valakit rajta csíptek a kihágáson, a feljelentő vigilnek másnap kellett 1 forintot fizetnie és világos nappal, szégyenszemre eltakarítani azt a bűnösnek a vigil felügyelete alatt.

Visszaérkeztünk ismét tehát a kis szolgálókhoz — a kongrégációra.

Előálltak a bibornokok két oldalt a tanári asztalnál ülő pápa mellé. A pápa elévette a naplót, melyben naponta beírták jelentéseiket a neuterek, a kurzorok, a bibornokok. És fejére olvasta a reszkető, félénk kis szolgának ezt meg azt a bűnt, hogy nem sepert tisztán, hogy nem szellőztetett, hogy nem volt elég fa, hogy nem tett tüzet.

Mivel védje magát?

Bizony, sokszor meg volt akadva. Csak

sírt és ígérte, hogy máskor jobb lesz. Mint ott-hon, a szülői fegyelem alatt tett ígéretet az édesanyjának, édesapjának, hogy máskor jól viseli magát. De bizony itt nem csókkal, nem simogatással intézték el. Erélyesen reákiabált a pápa az én kis gimnázista koromban Borbély Sándor theologus. Megfeddte, aztán kimérte rá a büntetést: 3 vagy 6 vagy 12 nád vesszőcsapás járt ki arra a vidékre, a hol az legjobban elfér. Sírás, könyörgés mit sem használt. A kimért büntetés ellen felebbezésnek sem volt helye. Azonnal jogerős lett és végrehajtották nyomban. A bibornokok voltak a pápa ítéletének végrehajtói, ők „csapták meg” a néha féltelmében reszkető, siró kis deliquenst.

De a diák nem azért diák, hogy a pápát is meg ne csálja. Mindenik szolga tudta, ha a legközelebbi kongregáción deresre fog-e kerülni? Ugy segített magán, ahogy tudott. Felvette összes alsónadrágjait, a mi legtöbbször 2—3 drbnál nem ment többre, — fölhozta nadrágjait, sőt a négybe, hatba összehajtogatott törülköző is bekerült sokszor a nadrágba. Vigan állt az ilymódon elkészült szolga a vessző alá. Túrte, hiszen „csak supogott de ugyse fáj” — vigasztalta magát és társait. Pedig néha két-három ítélet szerint is kijárt egy-egy hanyagabb, kevésbé tisztaságszerető szolgának a heti lénung.

A neuterek hibáit cipó elvonással büntették.

A kontra-szénior is igénybe vette e vesszőző diákok, ilynemű szolgálatait. A ki panasza ment diáktársa ellen a kontra-széniorhoz,

persze a kisebb diákokról volt szó, — azok ügyében a kontra-szénior ítelt. És ha az ítélet úgy szólt, hogy a bűnöst „meg kell csapni” úgy a kaputól vezetett csengettyűvel hívta elő a kontra-szénior a heles kurzort az ítélet végrehajtására.

A lakószobákban is volt dolga a szolgálgyerekeknek. A zöld, szópokás marosszéki korsóban: a kantában a szolgák hordták a városi kutról — így hívtuk a városház előtti régi szivattyus kutat — a jóféle salétromos vizet. Ezt ittuk, ebben mosakodtunk. E kuthoz hordták kemény téli napok kivételével szombaton ebéd után a mosdóasztalokat és mosdótálakat, s itt surolták tisztára a naponta reá csepegett szappanos mosdóvíz pecsététől.

A szolgák separték ki naponta kétszer, reggel félórával előadások előtt és ebéd után, a lakószobákat és naponta egyszer a folyósókat.

Ugyancsak a szolgák separték ki az udvart és a kertet, mikor kézicsengővel kezében futkosolt folyósóról folyósóra a pápa személyes szolgálatára rendelt szolga és csengőt rázva, kiabálta éles hangon:

— Purgálni! purgálni! Vagyis: tisztogatni! Ilyenkor a földszinten, az ókollégium lépcsője alatt lévő granáriumból előkerültek a vesszőseprük és a fiúk siettek megszabadulni a portól, tehát gyorsan kitisztították az udvart és a kertet.

A szolgák vigyáztak a folyósók lámpáira. Az ókollégiumban az alsósoron két lámpa volt,

egyik a kapuval szemben, másik a folyósó közepe táján. A többi emeleteken és a kiskollégium emeleti folyósóin csak egy-egy lámpa volt s ettől derengett a sötétben némi világosság. A rosszul tisztított lámpa gyakran begyúlt, elégett s ilyenkor a hanyag szolgagyerek bizony súlyos büntetést szenvedett, sajátjából kellett újat vásároljon, jó példaadás okáért.

Az ókollégium földszintjén, az alsó 10. mellett, a hátsó kapunál volt egy kis, földszintes toldat, a hammaskamra. Ide hordták a hatalmas, öblös régi vaskályhákban felgyúlt hamut a szolgagyerek, s innen vitték — valószínűleg a szappanoshoz. De ezt már nem diákok végezték — szekereken hordták el idejében.

Bármily jól volt is az én diákkoromban felszerelve a bennlakás, még se telt mindenik szolgagyereknek ágy. Az ilyen ágyatlan szolgálk részére összehajtható tábori ágyak voltak. Ezeket és az ágyneműeket e fiúk reggel a folyósón levő gránáriumokban — kamrákban — tartották. Este, 10 órakor, lefekvéskor kinyitották a gránáriumokat és a fiúk kihordták ágyaikat, ágyneműiket lakószobáikba. Sőt egy részének még tábori ágy se jutott. Az ilyenek a publikára vetették meg a puha ágyat, s bizony jobban aludott itt is a szegény kis fáradt szolgagyerek, mint manapság sok, finom matráczon kényelmes ágyban álmatlanul hánykodó gazdag úr.

A szolgagyermek dolga volt a cipófogás is. A cipóról azonban egy más fejezetben fogok megemlékezni.

A szolgák intézménye már 1896 szeptemberétől megszűnt, mint elmúlt nagyon sok intézmény, intézkedés, szokás és csak emléke marad fenn.

Pedig e látszólag lealázó szolgaság nem volt helytelen intézkedés. Munkára, kötelességtudásra önérzetre, tisztességre és mások iránti szolgálatkészségre szoktatta kora gyermekkorától az Enyeden tanult emberek legnagyobb részét. És szegénysorsuak is tanulhattak. Vajon a mai, az új rendszer szerinti kollégium mellett nem gondol-e sok szegénysorsu család szomorúan vissza az elmúlt diákszolgákra, hogy akkor úgyszólván ingyen tanult és nőtt urrá a gyermeke?

Mit evett a diák ?

Ma, mikor minden intézet, benlakás egyuttal el van látva az élelmezésre szolgáló intézményekkel, berendezéssel és a diák a lefizetett egész, vagy fél, vagy negyed díj ellenében nyugodtan fekszik le este a felől, hogy amit eszik holnap — nem az ő gondja, — e kérdés egyszerűnek tűnik föl. De hajdan, a mult század vége felé, a millenium előtti években bizony néha igen nehéz lett volna megfelelni.

De mégse.

A mindennapi kenyérről, — ezt a szó legszorosabb értelmében véve — a legszegényebb diáknak sem kellett gondoskodnia. Sőt éppen ennek nem.

A Bethlen Gábor fejedelmi alapítványából a tanulmányaiban igyekezetes enyedi diák, ha apja pap, tanár, kántor, vagy tanító volt, ingyen kapott minden áldott napon két darab igen jóízű, fele rozs, fele búzából sültött félbarna cipót. Ingyen kaptak az egészen szegény ember gyermekei is, ha szolgának íratkozott be a bennlakásba, de csak addig, míg tanult, igyekezett. Aki hanyag volt, szorgalom és előhaladásban rossz osztályzatot kapott, attól meg-

vonta az alapító a „mindennapi kenyeret,” a cipót. Úgy gondolta az alapító, hogy aki csak azért iratkozott be diáknak, hogy lakása és kenyeré legyen, azt nem szabad ott megtérni. Ingyen kapott minden hetedik és nyolcadik gimnázista, ha bennlakott a kollégiumban, minden napra két cipót. Mert e két évfolyam diákjai közül a bennlakókra kötelező volt a régi hagyományok alapján az apparitor és vigil szolgálat, amiért a két cipó naponta kijárt nekik.

A theologusok is ingyen kaptak fejenként két cipót, sőt közülök a principisták — a fejedelmi alapítványt élvezők — majdnem minden mindnyája a theologusoknak — napi négy cipót kapott. De ki tudott volna napi négy cipót megenni? És ezért a principisták a napi négy cipóból kettőt fogyasztottak el, kettőt pedig a kisebb, alsóbb osztályos diáknak, a szolgálknak adtak. Ugyanis mindenik principistának kijárt egy-egy szolgagyerek, aki urának tisztította a cipőjét, kefélté a ruháit, és általában végezte azt a szolgálatokat, ami egy ilyen rendű és rangú főiskolai hallgatót igénye és társadalmi helyzete szerint megilletett.

Már maga az alapító is így gondolkozott, s azért rendelte azt, hogy principisták is 2 cipót kapjanak és szolgálk — praebendánsok vagy expertánsok, akár neutrálisták legyenek is, de 35 személynél több ne legyen, akik a principisták szolgálatára, napjában két-két cipót vigyék — egyenkint napi két-két cipót kapjanak.

Ingyen kapott továbbá minden nap két-két

cipót minden egyes képezdész, — akiket enyedi, helyesebben régi erdélyi református szokás szerint „mester“ elnevezéssel ismertünk, — aki közülök bennlakott a főiskolai internátusban. Sőt a képezdészek nagy része még házi zsebpénzt is kapott a főiskolától.

A cipót a kollégium süttette. A Bethlen-utcában kifelé, a sétatérre menet jobbról volt — talán ma is megvan — a cipósütőháza. Ez a kollégium tulajdona volt, mint majdnem az egész utca és jobbra-balra a sok régi, tekintélyes kinézésű, nagyrészt emeletes ház, a tanári lakások.

Nos a cipót ott süttették nap-nap után a diákok részére a cipósütőnél. Délelőtt 11 és 12 óra közt a cipóosztó diák — rendszerint egy nagyobb évfolyamot hallgató theologus — szolgálja kézi csengettyüt rázva végigszaladt a folyosókon és kiabálta:

— Cipóra! Cipóra!

Valami sajátságos, régóta kialakult vonatatt éneklő hangon kiabálták és valósággal virtust csináltak belőle. Jó barátoknak, pajtásnak szívesen átengedte a cipóosztó szolgálja ezt a, gyermeknek kellemes szórakozást. Aztán a csengetés után minden szobából ment az erre illetékes szolgagyermek cipót „fogni“ a cipósütőhöz, hol a cipóosztó diák a könyvéből olvasta fel mindig, hogy melyik szoba lakóit hány cipó illeti meg? Alsó, középső és felső sor, majd a kiskollégium és képezde lakói, — ilyen sorrendben, szobaszám szerint kerültek sorra.

A diák olvasta a könyvéből, a szolgája pedig számlálta, osztotta ki a cipót, és a cipófogó vitte nyomban haza karjaiban a friss cipót.

Nyolc cipó volt egy-egy táblában, egymás mellé ragasztott két sorban négy-négy. A sarokcipó, melyből tehát négy volt egy táblában, volt a legkedveltebb. A cipósütő bizonyára egyformára mérte, de azért a sarokcipó mindig nagyobb volt. Nagyobbra is lehetett törni a szétszedésnél kevés „jóakarattal.”

A cipó széttörésének is meg volt a szabálya és a tudománya. Hazajött a cipófogó és letette, néha amikor égetteket kapott, odavágta a publikához:

Itt a cipó!

Aztán köréje gyültünk. A cipófogóé volt széttörés joga és kötelessége. Először a publika szélén keresztül törte kettőbe a táblát, aztán ezeket ismét kettőbe s az így négybe aprított tábla minden adagjában egy-egy sarokcipó is volt. Aztán a szerint, hogy kit hány illetett, ismét tört szét. Voltak olyan fiuk, kiknek napi egy cipó járt, az ilyeneknek a szülői a cipóért fizettek, ezeknek a kis fiuknak elég is volt napi egy cipó, mert ebéd és vacsorára kellett, rendszerint valamelyik magánháznál vagy diák-kifőzőben volt fogadott kosztja, vagy „félkosztos” volt a gyermek, reggelre pedig friss kenyérrel „sültezett.”

Legelőször választott a legnagyobb, vagy távollétében a szolgája, vagy valamelyik barátja. Utána a rangban idősebb, s így tovább,

mig mindenki meg nem kapta ami megillette. Legutolsó volt mindig a legkisebb, akinek egy vagy két cipó járt naponta.

Persze a legkisebb fiu kapta mindig a leggyengébb, legkisebb vagy legégettebb cipót. De hát ez így van az életben is. Legfelebb azzal vigasztalta magát az ilyen kis diák, s ebben igaza is volt:

— Leszek én nagyobb is, lesz még később nálamnál kisebb is.

Néha több egy-cipós kis diák is volt, s ilyenkor felváltva kapták a sarokcipót. Voltak fiuk, akik se szolgák, se nagyobb diákok nem voltak és nem is fizettek elő a szülői cipóra, s így nem járt nekik a rendes napi cipóadag. Az ilyenek vagy ahol kosztoltak, kaptak kenyeret, vagy naponta, vásárolták meg a cipószükségletüket.

Édesapámtól hallottam, hogy az ötvenes-hatvanas években, mikor még sok latin kifejezés volt a magyar nyelvben és mikor még előkelő volt latinul beszélni társaságban is, — a cipót is latinul kereste a kis diák, és kiállva vagy sétálva a folyosón, hosszan, elnyújtott hangon énekelte:

— Quis vendit libam?

És csak akkor hallgatott el, ha eladó jelentkezett, vagy ha sikertelenül kereste a cipót. Az én időmben már csak tisztán magyarul keresték:

— Ki ad el cipót?

kiáltással, mit, mint előbb is említettem, hosszan

elnyújtott, éneklő hangon kiabálták. Mert énekelve lehet csak elnyújtani a hangot. — Akinek meg eladó cipója volt. az az azt kiabálta :

— Ki veszen cipót ?

De nemcsak a bennlakó diákok ettük és szerettük a cipót. A városi fiuk közül nagyon sokan vették a bennlakóktól a cipót, hogy otthonn azt fogyasszák. Mert nemcsak jó, de olcsó is volt úgy, amint a gyermekek úgyszólván elvesztegették, darabonkint két krajczárért. Sőt tegnapi cipóért egy krajcárnál többet kérni tisztességbe is ütközött. Természetesen a tanárok tiltották a kívitelt igen érthető okból: az a diákok élelmezésére volt sütvé. De azért hiába, nem lehetett a cipókereskedelmet, a kialakult szokásból kimozdítani. Az árát is a közvélemény 2 krajcárban állapította meg, dacára, hogy minden évben közzé lett téve, hogy majdnem 3 krajcárban állt a kollégiumnak darabja.

Évente mintegy százhatvan-százhetvenezer cipót eltek meg a diákok, azonban e szám a diákság természetes apadásával lassankint évi 92—94.000 drbra szállt le a milleniumig.

Cipót naponta sütöttek és osztottak. Azonban vasárnap mégse. Szombaton két napra adták ki egyszerre, s így vasárnap mindig kemény cipót ettünk. Nem volt ez baj, de a napi cipóosztás, napi friss cipó mellett a diák egyszerű igénye is fumigálva ette vasárnap a kemény cipót.

Rosszabb volt a helyzete azoknak, kik vakációra kénytelenek voltak a kollégiumban

maradni. Az ilyen diákok egyszerre, egy napon négy-öt napra kapták ki a cipóadagot. Természetesen ez oly nagy mennyiség volt egyszerre, hogy a legtöbb kénytelen volt a városi vevőknek eladni a két napnál több időre előre kiosztott cipót, s — ha el nem költötte egyébre — ebből vette a sokkal drágább piaci kenyeret.

Szóval a „mindennapi kenyérről“ volt gondoskodás. De a mindennapi főtt, meleg ételről, a mire pedig a fejlődő, napi sok szellemi, sőt testi munkával terhelt diáknak, serdülő gyermeknek igen nagy szüksége van, annál kevesebb.

A theologusok részére volt állandó konviktus. A Bethlen-utczában a kollégium épülete melletti második telken, a kollégium földszintes épületében volt a konviktus, a hol a theologusok minden nap ebédet és vacsorát kaptak a fejedelmi alapítványból. Ennek a régi épületnek kiálló, régimódi vasrácsa volt. A diák leleményesség ennek a vasrácsos ablakú konviktus-épületnek is juttatott egy tréfát:

— Miért van a theologusok konviktusának az ablakán vasrács? Hiszen ott nem lakik diák, hogy éjjel korcsmázni kiszökjék!

— Hát azért, mert másképp az éhes diákok bemásznának és megennék az ételt a theologusok elől, — volt a naiv kérdésre a tréfás, de jellemző felelet.

Bizony, nagyon sok szorgalmas, de éhes diák fájó szívvél nézte a theologusok rendes mindennapi jó kosztját. Nem is a theologusok-

tól sajnálta, de — Istenem ez oly megbocsátható, — rá is juthatott volna belőle valami.

Jutott is — később. Sokan már⁶ kis gimnázista korukban elhatározták, hogy theológusok lesznek, legalább az alatt az idő alatt biztosak, nyugodtak lehettek a felől, hogy a mindennapi főtt, meleg ételük meglesz.

Sőt a negyedik gimnázium elvégzése után sokan akadtak olyanok, akik azért mentek a kántortanítói pályára, mert hazulról nem telt a kosztra való, a képezdészeknek pedig volt állandó konviktus felállítva, hol naponta, délben és este megkapták a jó táplálékot. — De a képezdészek se mind kaptak rendes ételmezést. Az anyagi erő hiánya miatt évente 30—32 képezdész kapott kosztot a konviktusban. A többi gondoskodott magáról úgy, a hogy tudott. Esetleg kosztos-tanítványa volt. És tán az ilyen járt a legjobban.

De lassankint a kollégium vezetősége is gondoskodott a gimnázisták kosztjáról. Mert az bizony nem volt könnyű. Az 1849. évi borzasztó anyagi pusztulás után az iskola épületét, taneszközeit, berendezését kellett restaurálni, ami rengeteg áldozatba került. Fokról-fokra kellett komoly gondosság mellett előkészíteni a legszükségesebbeket. Aki hazulról kapott pénzén tehette, gondoskodott magáról. De a gondoskodás bizony legtöbbször szűk keretek közt mozoghatott. Gondot is okozott sok szorgalmas diáknak, ami a tanulástól vonta el testi és szellemi erejét. Kivált a hetedik és nyolcadik gim-

názisták voltak kellemetlen helyzetben, ők se félkosztot nem kaptak, se konviktusban nem étkezhettek.

Végre a kollégium előljárósága 1895 őszétől a hetedik és nyolcadik gimnázisták közül azokat, akiknek nem volt olyan anyagi helyzete, hogy kosztot fogadjon, bevitte a theologusok konviktusába, s ott végre kaptak ingyenes, jó, főtt, sült meleg ételt délben, este nap-nap után.

A millenium után pedig az összes bennlakók a kollégium konviktusában kaptak — legnagyobb részben ingyen — kosztot. A theologia ekkor már megszűnt, s így a gimnázista diákok élelmezése könnyebbé vált.

De a konviktus létrejöttéig hogyan, mit ettek a diákok?

Nagyon sokféle megoldása volt e kérdésnek.

Akinek tehetősebb szülői voltak, azok a diákok valamelyik vendéglőből vagy kifőzésből élő városi háztól, özvegy úriasszonytól vitettek kosztot. Testvérek, jó barátok ketten, hárman-négyen összeálltak és egy koszhordó fiút fogadtak. Kosztoscsészékben — a finom porcellántól mázas pléhedényen át le a zöld cserépből készült, összerakható kosztoscsészéig, — szíjra fűzött edényekben hozták a kosztos diákok ebédjét, vacsoráját. Jól laktak belőle az urfiak is és bőven maradt a koszhordónak is. Sőt még ez is hagyott, a mit a kollégium kapujában ólálkodó gyümölcsáruló asszonyoknak adott el a kis diákgyerek és kapott érte néhány krajcáron kívül néhány almát, körtét vagy más

gyümölcsöt és egy-két szelet, finom pörkölt mézbe aprított, dióbéllel készített dalauzít. Ugyanezek váltották gyümölcsre — soha ki nem elégülve — a diákgyerekek eladó cipóit is. És a mindig velük volt nagy fakártyába vagy tiszta edénybe gyűjtötték. A javát elfogyasztották, a többivel pedig évente néhány jó kövér disznót hizlaltak. Ugyancsak elsőrendű beváltó hely volt a tulsó várkapú előtt trónoló Sánta Máriskó nevű gyümölcsöskofa, egy mázsás, kövér öreg asszony, ki már édesapám diákkorában is mankóval járt és Sánta Máriskó néven traktálta a diákokat soha ki nem fogyó gyümölcsével és az apróbb, lopkodó diákokat nem kevesebb szitokkal, gyalázó kifejezéssel. Vén uzsorás asszony volt, kinél szép, tiszta edény mindig volt, s ki soha otthon nem főzött. Minek? A maradék diákételekből uri módon táplálkozott. A gyümölcsöt is tőle vettük legszivesebben, ő tartotta a legjobb, legizletesebb gyümölcsöket, — ha nem a falusi parasztoktól vettük. Ezek azonban csak reggel árultak.

De térjek vissza a főtt ételre.

A ki nem hordatott kosztot, az kijárt valahová kosztolni a városra. Sok uri háznál, sok magános özvegy asszonynál lehetett igen jól és olcsón étkezni.

A kik se kosztot nem hordattak, se kosztra nem jártak, azok élelmezése volt a legvegyesebb.

A szegénysorsú szolgagyerekek s más jól tanuló kisebb diákok, a kollégium jóvoltából kaptak kosztot. De milyent? Félkoszt volt a hi-

vatalos neve, mert minden második napon kaptak csak enni, ebédre. Természetesen, mert akárhogy le is számítjuk a kosztos, kosztthordó és kijáró gyermekeket, mégis sok kis éhes gyomrú diák maradt. Annyi, hogy a gazdag kollégium se tudta ezek valamennyiét jól tartani. Pedig e célra mindig érkeztek jószívű emberektől inkább kisebb, mint nagyobb készpénzadományok.

Magunk közt e félkosztos gyermekeket „kalános vitézek”-nek hívtuk. Ennek is megvolt az oka. Egy időben, még az én diákkorom előtt, a félkosztosok ellopták a kosztadótól a kanalat, kést, villát. De nem tudta megcsipni a tolvajokat. E miatt aztán úgy szerződtek rendesen a kosztadók a kollégiummal, hogy abroszt, tányért és levesmerő kanalat ad csak, evőeszközt hozzon mindenki. Így kellett vigyen mindenik kis diák legalább egy kanalat. És balmellére, szíve fölé, a hová később, nagy diák úr, theologus vagy mester korában a virágot tűzte, kisdiák korában a a gomblyukba kellett a kanalat tűzni. Harminc kis fiú állt mindig az alsó 10. számú szobától a folyósó végéig kettős sorba nap-nap után. Egyik nap egyik, másik nap másik csoport ment ebédelni. Egy-két ötödik vagy hatodik gimnázista neuter volt a vezetőjük. Névsort olvastak, aztán elindult az éhes sáskahad a Várszeg-utcába, hol az én diákkoromban Benedekné, református pap özvegye, majd Luka Lina adták a félkosztot. Nem volt az valami fényes és gazdag étel. De jó volt. Aztán az

éhes diákgyermek, ki otthon se élt naponla pástétommal, nem volt nagyigényű. A mit minden másodnap ebédre kapott, vigan elfogyasztotta. A türelmetlen, siető apró emberek az ételnek mohón estek neki, elhallgatott a szó, a vitatkozás, a verekedés és a mint mindenik kikapta a maga porcióját, megekte. Tányér és kaláncsörömpölés, csámcsogáa hallatszott csak. És, ha jóllaktak, megtörülték a bicskájokat — ez volt egyben a villa és kés — a maradék cipóhoz, hogy a főtt ételből semmi se menjen kárba és a vezető utasítására sorba állva, rendben, sorban mentek haza elégedett csevegés, évődés közt a kollégiumba.

A szegény, kegykoszton élő, helyesebben tengődő diákok második csoportja volt az ötödik és hatodik gimnázisták közt lévő diákok kis csoportja. Ezek már nagyobbak voltak, nem járhattak sorban kosztra. Ők kapták azonban az összes diákok közül a legfinomabb, legizletesebb eledelt. Mi, kik vendéglői, drága kosztot kaptunk, szívesen elcseréltük volna sokszor ezeknek a diáktársainknak a finom ingyenes ebédjével a miénket.

A város intelligens családjai, első helyen a családos rendes tanárok és pedig Makka! Domokos, dr. Kovács Ödön, Szilágyi Gyula, Váró Ferenc, Elekes Károly, Fogarassy Albert, Bartha Zsigmond, Nagy F. Károly, dr. Farnos Dezső, Fogarasi Béla, Vince Dániel, Garda József, Herepei Károly, Hegedüs János, Nagy Lajos, Zaida János, Bihari István, Székely Ferenc

Keresztes József, gimnáziumi és theologiai professzorok, aztán — Csató János, Müller Mihály, Török Bertalan, dr. Bocz József, dr. Magyary Károly, Fodor Miklós. Szász József, Czirner József, Gáspár János, Wokál János, Kovács Gyula, dr. Nagy Albert, Szilágyi Farkas, Kiss Károly, Varró Gergely, Veress Gábor, Folyovits Sándor, Tóth Miklós, Horváth József, br. Splényi Henrik, Ludvig János, özv. Zeyk Károlyné, özv. dr. Donogány Jakabné, dr. Bartók György, Kovács Sándor, Sebesy Ádám, Medgyes Bálint, Vinkler János, Szalánczy Lőrinc, Bisztriczány Lajos, Adler Sándor, özv. Lengyel Károlyné, Munkácsy Zsigmond, Sebesi Ádám, Dán József, Vajda Péter, Dezső Miklós, Straub János, Aczél Béla, Dobos József, Gréf János, Grün Samu, Korbuly Bálint, dr. Kerekes Mihály, Kónya Albert, Ujvári Imre, Kolumbán Antal, Nádori Vilmos, Papp Gyula, Sándor Miklós, Varró Ferenc, dr. Farnos Árpád, Kovács József, dr. Szász Károly, Török Dániel, Végh István, Dancs Mózes, Dancs Samu, Hanzely József, dr. Jeney Elek, Koncz Albert, dr. Rákosi Bálint, Papp György, Will Károly, özv. Zeyk Miklósné, dr. Havas Gyula, Horváth Miklós, Király Miklós, Klein Árpád, Mórágyi István, Pogány János, Sebestyén Sándor, Harmath Antal, Incze Samu, nagyenyedi urak és urnők adtak rendre ingyenebédet 18—20 éves diáknak. Régi ezen könyvbe összeirt emlékek céljára még diákkoromban jegyeztem föl ezen neveket. Lehet, hogy valaki akaratomon kívül kimaradt, de senkit se akarok

véle megbántani, — nem hivatalos könyv ez az én emlékeim alapján írt visszaemlékezés. És igyekeztem följegyezni azoknak a jólelkű enyedi uraknak s urnőknek neveit, kik a szegénysorsú enyedi diákokat oly sok jó ebédrel el látták.

Igaz, hogy túlságos megterhelés nem volt. Nagy a névsor. És rendre vitték mindenüvé azelőtti napon azt a különös alakú, kihúzos tetejű födeles, füles ládát, melyben a két nagy, hatalmas vasfazék állt. A hová vitték, ott másnap délre ebédet főztek a diákoknak. De milyen finom ebédet! Mindenki ingyen, jótékonyaságból adta, nem számítva viszonzásra vagy elismerésre. Adta magyaros jószívvvel s azzal a tudattal, hogy a kit ebédjével segített, az majd tanulmányait a köz javára, a magyarság hasznára fogja fordítani.

Mintha most is látnám.

Rendszerint a vigilszobában osztotta ki egyik a részesek közül, tán a legidősebb. Böven jutott a finom ételből. Nem sajnálták, annyit adtak, hogy lassankint az jött szokásba, hogy az egynek valót kettő fogyasztotta el. Mert ez is félkoszt volt. Egyik napon egyik csoport, másikon a másik csoport kapott ebből az uri félkosztból.

Legrosszabb helyzete volt az 1895/96-ik iskolai évig a VII. és VIII. gimnázista szegénysorsú diáknak. Ezek, a kik se félkosztot nem kaptak, se nem telt hazulról fogadott kosztra, bizony szomorúan nézték a mások ételét. Mi

— én és öcséim, kik négyen is voltunk egy-szerre enyedi diákok, — gyakran láttunk jó szívvvel egy egy ilyen éhes társunkat, azt mondva neki, hogy nincs étvágyunk és sokat adtak. Pedig mi is meg tudtuk volna mind enni. De hát ha néha kevesebb jutott, az se volt olyan nagy baj. Mi a Sándor Miklós „Tigris” vendég-lőjéből kosztoltunk legtöbbszörire, behordattuk egy kis diákkal, a ki így ingyen ebédet és vacsorát kapott naponta.

Legutolsónak hagytam az étkezésről irt följegyzéseimben a dögöt.

Finom étel volt ez. Dehogya is volt dög.

De régi enyedi diákcsiny nevezte el és rajta maradt a piaci sültön a dög név.

Mi volt hát, a mit dögnek neveztek a diákok? A legfinomabb, sok zsirban sült, friss disznóhus.

A piacon néhány asszony kora reggeltől sütötte a friss, leginkább kövér disznóhust. Illetve reggelizés, ebéd és vacsora idején. Azért máskor is volt kapható, egész nap. Legfőbb fogyasztói mi, a diákok voltunk. De a falúról bejövő nép, sőt a városi uri házak is szívesen vásárolták. Igaz, hogy porcellán tányérban, kés és villával nem lehet az a kövér disznósült olyan jóízű, mint a hogy mi ettük diákkorunkban: kenyérbe téve, bicskával.

Sültezni, dögözni — így mondtuk diákkoromban — csak a kisebb fiúk jártak. Ők vették meg és hozták a nagyobb diákoknak is. A nagyobbak legfeljebb juxból ha megtették, villás-reggelire vagy uzsonnára — ritkán.

Reggel, ha a silentiumnak vége volt, a kis diák elővette a költségjegyzékét, beírta abba a dátumot, utána ezt; reggeli 4 krajcár. És sorba jelentkeztek a 4 krajcárért a priváttanítónál, ki a pénzt kezelte. Aztán átvette a nagyobb diákoktól, bátyjától, priváttanítójától vagy a kinek szivességet akart tenni, a négy krajcárokat. Rézből való 4 krajcáros pénzek voltak akkor forgalomban. Csoportosan mentek reggeliért. Először megvették a finom piaci kenyeret. Szép, fehér, friss kenyeret árultak minden reggel, minden nap a piacon. A kenyeres kofa elvágta végig, hosszában a kenyeret. Aztán a vágott oldalát alul fordítva levágta először a sarokkenyeret három krajcárért. Utána vagdalta az egyenkint jó két újjnyi vastag két krajcáros vagy jó 1 újjnyi vastag 1 krajcáros szeleteket, majd ismét a sarkat.

A kenyérrel mentünk a dögös kofához. Gyékénnyel befödött deszkaasztalon áll a széntartó edény, s a fölött lábon az érclábas. Körülbelül, mint más magyar városban, így Debreczenben, Miskolczon, Kecskeméten. — úgy sütötték az enyedi dögöt. Teknőben volt friss disznóhus. Ebből vágott a kofa kisújjnyi vastagságú szeleteket és az érclábasban lévő friss, forró zsirba dobva, hol úszott a sült, mint a pánkó, — más szóval: fánk — pár perc alatt finomra kisült. Ezt egy hosszú kétágú villával kivette és a bükkfalapítón aprította szét a diákoknak. Két krajcár ára sült volt a legáltalánosabb. Ezért kaptunk jó két újjnyi kövér

sültet. A kofa átvette a kenyérszeletet, éles késsel hosszában belevágott, hová aztán betette a két krajczár ára sültet és egy kanál forró zsírral leöntötte. A kenyér meg nem hasított részén kezdve, nagyobb falat kenyeret és kis darabka sültet vágtunk bicskánkkal, s így fogyasztottuk el, a váron át térve haza a kollégiumba. Sok gyermek alig tudta vinni, hogy ki ne csusszék az öléből, nyolcz-tíz nagyobb diáknak is vitt reggelit. Az ilyen tömegvásárlók rendszerint kenyeresnél, sültésnél kedvezményben részesültek és sokan ingyen kapták a kenyeret és a sültet. Ezért bizony szívesen vették a nagyobbak megbizását.

Sok, városi diák is dögöt reggelizett. Eljött hazulról, útközben megvette és mire a kollégiumba ért, diák szokás szerint el is fogyasztotta. Vagy — nagyobb diák korában — bement a kollégiumbe és meghozatta a kisebbekkel, mint a bennlakó diákok.

Finom, izletes reggeli volt a diáknak. Jobban esett, mint a kávé, mit kosztadó néniktől, vendéglőből, kávéházból hoztak. Én és öcsém is egy ideig kávéházból hozattuk. De hamar elhagytuk, jobban izlett a dög. Aztán végig azt reggeliztem, míg ott voltam diák az enyedi kollégiumban.

A diáknak nagyon izlett a dög. Ma is kellemes rá visszagondolni. De nem tudom, vajjon ma izlene-e? Így volt édesapám is. A távolság daczára néha meglátogatott minket váratlanul. Egy ilyen alkalommal, ép reggelinél talált és ő

is hozatott a régi emlékek felújítása kedvéért magának dögöt. De, bár nem volt válogatós természetű, nem ízlett neki a diák — reggeli.

Elszokott tőle.

Sokan annyira szerették, hogy ebédre, uzsonára és vacsorára is azt ettek. Nem unták bele. Ennek azonban az volt a titka — a jó diák gyomron kívül, hogy — nem adagolták túlnagy porciókban. Talán inkább kis adag volt. De elég volt.

Négy krajcár ára reggeli volt az általános. A ki többre vett kenyeret és sültet, arra hamar rákerült a „nagybelű“ jelző. Ilyen a diák. Titok nem volt köztük.

Volt, de csak sokadalmas napokon „tordai pecsenye“ is. Ez sovány disznóhúsból volt sütvé, benn a várban árulták, de bizony a tordai pecsenye soha sem ízlett annyira, mint a megszokett enyedi dög. És mégis drágább volt. Diák ritkán is vette.

Sok diáknak volt ládája, nekem is, kiknek nem fértek el az ágy fiókjában ruhái, könyvei, s egy s más apróságai. Ez természetes is. Aztán meg kollégiumba jövet, hazamenet ebben szállítottuk ruháinkat, könyveinket egy szóval mindenünket. De a láda fontos volt már csak azért is, mert a hazulról hozott elemózsia, a szalonna, túró, méz, szilvaíz, kenyér, alma, — a hazulról kapott pakkok ízletes tartalma, rendszerint csak a jó záros ládákban volt biztonságban. Egyebütt a „fogy“ — fagy helyett tréfásan — elvette Elcsenték az éhes gyerekek társaiktól.

De volt még az enyedi diákoknak szakács-tudománya is. Vett Balla Bélától, az elegáns hentestől 2 krajcárért finom, tiszta zsirt, néhány krajcárért disznóhúst, s abból — a ládából előkerült egy-két fej hagymával, néhány darab pityókával a friss parázsra tett ércclábosban olyan finom diáktokányt készített, hogy bizony akárki fia megnyalta utána a száját.

Vagy a megsózott, zsirozott, borsózott disznóhúst, vagy a hazulról hozott pakkban kapott friss kolbászt bepakkolta gondosan nyolc, tíz réteg tiszta papirba, aztán a régimódi nagy öblös kályha tüzes parázsába betemette. Néhány perc múlva kikaparta és az így befojtott melegben pompásan megsült finom vacsorával büszkélkedett.

Máskor zsírban hagymatokányt készített. Vagy pityókatokányt. Aztán lefekvesre — finom sültpityókát „szolgáltak fel” csendben, bizalmas baráti körben. A kályha fődőlapját levették és a félkör alakú vasra berakták a pityókát, hol az pompásra kisült.

Sok gyermek volt, aki állandóan a ládából étkezett. Bizony unalmas volt, de a szükség így parancsolta. Az ilyenek legfellebb a reggeli piaci sültet ették melegen, vagy néha a koszt-hordók jóvoltából ettek meleg ételt, ha bőven maradt a kosztos fiúk után.

A nyolcvanas években a kollégium közelében a vár bejárata mellett volt Birtalan, egy kis szatócs üzlete, ahol hideg felvágottakat és más kész hideg ételeket, sajtokat, turót, lehetett

kapni. Ugyszólva a diákok krajcárjaiból élt. Egy alkalommal a diákokat leszidta. Erre a méltatlanságra válaszul a nagyobbak kiadták a jelszót, hogy senki ott ne vásároljon. Nem megbánta Birtalan? Bizony. De hiába kérte, nem volt mentség. Egy hónapon belül — megbukott.

A helyére került Balla hentes, a ki a diákokat becsülte, s őt is pártolták. Bár nemcsak a diákoktól élt, tőle vettünk sok-sok finom hideg felvágottat, izletes makkos szalonnát, turót, sajtót, kenyeret. Jó viszonyban is volt a diáksággal.

Voltak, kik Winkler vagy Czirner kereskedőktől szalámit, finom sajtokat vettek. De ez már túl nagy luxus volt a szegény enyedi diáknak. Csak „ünnepelni” tett ilyesmit. Legtöbbjé bizony szerény viszonyok közt volt és kosztozott, ahogy tudott.

Sok nagyobb diák volt, ki tanítványaitól kosztot is kapott. De aránylag mégis kevesen jutottak ehez a különös szerencséhez.

De voltak kik városi fiukat tanítottak, mint priváttanítók. Ezekből sokan reggelit kaptak, mit tálcán hozott be a diák szolgálja, a kis diák. Más étkezést, ebédet-vacsorát kapott a konviktusban. Némelyiknek tanítványa után egyik helyről hozták a reggeli kávé, máshonnan az uzsonnát. Vagy uzsonnára, vacsorára kijárt a diák — egyben a kis városi diákot, kis tanulólányt — tanítani.

De sokan el-eljárogattak a városi úri házakhoz és kivált ahol eladó lány volt, igen szí-

vesen látott vendég volt a theologus, kinek már nemsok van hátra a házasságig. Sok városi lány már theologus korában jegyese lett későbbi urának. És ez így rendén is volt.

A millenium után sok régi intézmény megszűnt. Így az elősorolt sokféle vegyes koszlozás, táplálkozás is.

1896. őszétől már nincs félkosztos, kalános vitéz, nincs cipó, nincs kosztos és koszt-hordó fiú. Ez mind a múlté. Közös konviktus van, ott étkezik mindenki, aki bennlakó. A kolégium előjárósága hosszas előkészítés után felállította az összes bennlakók részére a konviktust, amit annál könnyebben tehetett, mert a theologia megszűntével felszabadult, helyesebben e célra volt fordítható a Bethlen Gábor fejedelem alapítványa is.

Vajjon melyik rendszer jobb? A régi vagy a mostani?

Bizonyára a mai. De azért sokan szívesen gondolunk vissza a régi bizonytalan kosztozási rendszerre. — Hiába az emberben megvan az a természet, hogy a régi minden jobb, kedvesebb. A nagy bajok, csapások is idővel elvesztik élüket, már nem fáj úgy. Így vagyunk minden régi intézménnyel, rég történt eseménnyel. Lassankint az emlékezet lecsiszolja durvaságait, az emlék patinával vonja be és szívesen gondolunk vissza arra is, ami akkor nem volt nekünk kedves.

Az iskola.

z enyedi diáknak is, mint bármelyik másik diáknak első és legfontosabb hivatása és kötelessége volt a tanulás. Előadásokon és azokon kívül a tanulás foglalta le, illetve legfőbbképen a tanulás kellett lefoglalja. Még a fejedelem alapító leveléhez fűzött utasítás is azt rendelte, hogy aki csak azért iratkozik be a kollégiumba, hogy biztosítva legyen az ellátása, de nem halad a tudományokban, attól megvonassék minden kedvezmény és a kollégiumból eltávolíttassék.

Tehát tanulni kellett.

Tanult is a diák. De hogyan? Miből?

Régebben nem volt olyan sok és sokféle könyv, segédkönyv, mint manapság, mikor a tankönyveken kívül az üzleti szellem rengeteg segédkönyvvvel látja el a tanuló ifjúságot. Persze nagy része ezeknek csak úgy titokban kerül a diák kezébe. Régebb is volt ilyesmi, de kevés. A görög és latin klasszikus írók fordításai voltak csak s ezek is tiltott segédkönyveink. De ezek a diáknyelven: „puskák” olyan hirhedt stílusban voltak fordítva, hogy jellegzetes szavairól, kifecamított mondatszerkezeteiről a diákot

nyomban leleplezte a professzora. Erre mondták, hogy: „meg vagy löve.” Ezért hívták az ilyen hirhedt, Térffy-féle fordításokat puskának.

Régen a diákok éveken, évtizedeken át használták a tankönyveket. Az egyik megvette s ha kitanult belőle, tovább adta.

Az én diákkoromban Wokál János könyvkereskedőtől vettük a tankönyveket. Kistermetű, öreg, szűkszavú ember volt Wokál bácsi. Üzlete a kollégiummal átellenben, a Bethlen-utca sarkán lévő és a kollégium tulajdonát képező tanári lakás földszintjén volt. Régi, szűk, de tiszta kis üzlethelyiségében egy rendes, komoly könyvtár hangulata szállta meg a belépőt. Az üzlete melletti kis szobában volt a kölcsönkönyvtára, hol gyakran láttuk a szóltan öreg urat egy-egy öreg professzor barátjával borozni, de mindig csendben, szóltanul szórakoztak. Amikor meghalt az öreg úr, a diáknak rá is megvolt már a tréfája: „Wokál nem vokál.” Ami azt jelentette, hogy Wokál nem beszél. Persze a latin szót a tréfa kedvéért gyurták át magyarosan.

A Wokál üzletben a kereskedő és a felesége szolgálták ki a vevőket. Amily szóltan volt az öreg Wokál, ellentéte volt a felesége. Mindig mosolygó kedélyes öreg néni volt, ki szertartásos hanghordozással, kedveskedve beszélt a kis diákokkal, kikkel szívesen elbeszélgetett pár perczig, míg irkát, plajbászt, könyvet s miegy-mást vettünk. Kistrafik is volt Wokálnál. Az öreg néni mindig tréfált, na nagyobb

diák megbizásából a kisebb ott dohányárút vásárolt. Megkérdezte, hogy szabad-e dohányozni, hogy ilyen kisfiú, s már hetedikes, stb. tréfákkal üzte el az unalmas óráit, míg szóltan férje mellett bőven lehettek.

Könyveinket Egressy könyvkötővel köttetük, de a diákok közt igen sokan értettek ehhez az iparhoz. Házilag kötötték be a könyveiket, igaz, hogy aztán meg is látszott rajta, hogy nem Egressy kötötte. De be volt kötve. S az a fő, a rend.

Egy év múlva eladta könyvét a diák, valamivel olcsóbb áron, mint a hogy vette. Mert hát a könyv rongálódott, piszkolódott, sokan bele is firkáltak. Sokan pedig a latin, görög meg német könyvekbe a szöveg közé beírták apró betűkkel a fordítást. A vakmerőbb diák szívesen is vett ilyen „bepuskázott” könyvet, nem félt attól, hogy a professor lefüleli és kevesebbet tanulva néha sokkal jobban felelt az előadáson, mint a félénk, szorgalmasabb, de tiszta könyvű diák. Az ilyen „bepuskázott” könyvnek néha az új példány árát is meghaladó ára volt, kivált, ha jól olvasható volt a sorok közötti írás és ha olyan professzor tanította a kérdéses tantárgyakat, aki nem vizsgálta a könyvek tisztaságát.

Szeptember elején a kollégium lakószobái előtti folyosókon kínálták a kisebb diákok könyveiket:

— Ki veszen második gimnáziumba való könyveket?

Élnyújtva, vontatottan, énekelve hirdették könyveiket. Akárcsak a cipőt. A kinek könyv kellett, az hasonlókép kereste. Az ajánlkozó és kereső, ha egymásra találtak, megalkudtak. Így azonban csak a kisebb diákok adták-vették a tankönyveiket. A nagyobbak felkeresték egymást és úgy csinálták az üzletet. Sok diák tanult így a régi könyvekből. Nekem is volt olyan könyvem, — ma is megvan — a miből nyolcadik gimnázista koromban tanultam, de az 1874—75-ik iskolai évben már használatban volt a reá vezetett feljegyzés szerint.

Azért vigyáztak a tanáraink, hogy lehetőleg tiszta és ép könyvekből tanuljon az ifjuság. De csak lehetőleg. Mert bizony sok szegény diák örült, ha régi szakadt könyvhöz jutott. Csak hiánytalan legyen! Hazulról nagyon sok diák igen kevés pénzzel jött el. Mivel vegyen könyvet? Pláne újat! Sok tanult, okos ember van és volt, aki diákkorában rongyos, használt iskolai könyvből tanult sokkal jobb eredménnyel, mint sok számár diák a tiszta, új könyvből.

Ezért voltak elnézők a professzorok.

De meg soknak nem is telt minden könyvre. Se baj, volt másnak. Elkérte, mással tanult együtt néha a könyv nélküli diák, csak hogy megtanulhassa a leckéket, egyben tanította is tanuló-társát, megtanulta és megmagyarázta a feladott leckét a gyengébb felfogású, de tankönyvvel rendelkező diáknak. Sok esetben az ily tanítva tanulásból szoros barátság fejlődött ki, ami

mindkét diákra előnyös volt.

Voltak, kik jegyzetekből tanultak, voltak, kik régebbi kiadású tankönyveket olcsón vagy éppen ajándékba kaptak és azt a szükséghez képest átjavították a társaik könyvéből, hogy elkészülhessenek tanulmányaikkal.

A tantermek az én diákkoromban az 1884—85 években épült „újkollégiumnak” nevezett épületszárnyban voltak.

Csak a képezdészek tanultak külön épületben, az udvaron magánosan álló, egyemeletes épületmaradványban, hol alul-felül összesen csak hat szoba volt, s abból is kettő — Róma és Konstantinápoly nevűek — lakószobának voltak berendezve. A legrégibb épületben, a kiskollégium emeletén, a régi auditorium szolgált egy ideig zene és ének tanulásra, úgyszintén theologiai előadó termül.

A rendes tantermeken kívül a földrajznak, természetrajznak, a fizikának, a rajznak, az éneknek és zenének külön-külön tanterem volt már akkor. Leginkább a szertárak miatt és mellett.

A kollégiumnak igen értékes és tartalmas tanszertárai voltak, ma még gazdagabbak lehetnek. De akkor is valóságos múzeum volt a régiségtár és természetrajzi gyűjtemény, melyek igen nagy értéket képviseltek és a legkényesebb igényeket is kielégítették. A régiségtárt és ásványtárt az aggkorhoz közel állt Herepei Károly professzor kezelte. Ő is gyűjtötte, rendezte. Ha valamelyik diák valami régi, rozsdás vasat,

rezet kapott, azzal mindjárt felkereste a kedves öreg urat. De, hogy egyben valamit lásson is a ritkaságairól diákkörökben is híres gyűjteményből, kileste, hogy mikor van ott az ősz professzor és olyankor kereste fel. Akadt bőven, aki azt hitte, hogy félrevezetheti a tudós öreg urat és tudatosan vitt értéktelen ócskavas lim-lomot. De Herepei tanár soha se haragudott érte, legfeljebb lenevette; ő is tudta, hogy sok csak diákos csinyből akarta megtréfálni. Az ilyen kis diáknak azonban, ha a tekintélyes professor elé került, az inába szállt a bátorsága és rettenetes komolyan adta elő föllentését, hogy a tárgyat hol találta.

A gyűjtőszenvedély azonban rendkívül sok és értékes tárgyat hordott össze. Hazulról is sok-sok régiséget, talált tárgyat, régi pénzt, emléket, kövületeket vittek a diákok a kollégium gyűjteményébe, hol sok igen értékes történelmi emlék és a kő, bronz, vaskorszak tárgyai vannak felhalmozva első sorban az ifjúság, a diákság tanítási céljaira.

Épúgy számos darabbal gyarapították évente a diákok az állattárt is. E remek gyűjtemény is több szobát vett igénybe és a kollégium nemcsak a hazai és enyedvidéki állatokat gyűjtötte össze ide tanszerül, hanem exotikus állatok, emlősök, madarak, hüllők, rovarok, lepkék gyönyörű példányait is szerezte meg. Elekes Károly tanár volt ez időben az állattár és növénytár gyűjtője és kezelője. A diákok segítségét, szolgálatkészségét és ezirá-

nyú tudását igen természetesen ő is igénybe vette. De nem szerette, sőt erélyesen rendre-utasította, ha valamelyik kis diák, csak, hogy neki kedveskedjék, erdőbe, szőlőkbe ment madarászni, énekes madarat pusztítani és ha idejét ilyesmire fordítva nem tanult. E mindig komor professzor tudását és idejét első sorban a tudománynak és e gyűjteményeknek szentelte. Alsóbb osztályos koromban, mikor földrajzot tanított, a tanulásra, előadásra szánt 50 percből alig 15 percet töltött velünk, s mi örömmel vettük ezt. Rendszerint ha becsengettek, akkor vettük elő a földrajzot, amíg a professzor bejött, megtanultuk a leckét.

A diákok legnagyobb része nem tudott fölemelkedni arra a gondolatra, hogy önmagának tanul. Rendszerint azt mondta, hogy a tanárnak tanul. Aki szigorúbb volt, annak inkább tanult. Aki engedékeny volt, mint a szelid, öreg Vincze Dániel, „annak“ nem tanult. Volt rövidlátó professzor, aki nem látott jól, „annak“ se sok diák tanult, hanem a leckét az iskola padon kitett könyvből olvasta föl. És hiába kérte a professzor:

— Ne tanulják szóról-szóra, mert elfelejtik, csak az értelmét mondják el!

Nem használt a jó tanács, alig akadt, aki jól megtanulta, a legtöbbször csak arra törekedett a meggondolatlan diák, hogy olvasni tanulja meg arra az esetre, ha felelni kell.

Az előadásokon sokat kellett és lehetett tanulni. De a legtöbbet mégis csak előadások

után, a lakószobákban és szabadban, silentiumok alatt tanultuk. Egyenként vagy társaságban tanultunk. Néha, sőt gyakran a jobb tanulók segítettek tanulni a gyengébbeknek, kivált a magasabb osztályokban. Az alsóbb osztályok tanulói kisebb-nagyobb csoportokban priváttanítók alá voltak beosztva. Elemistákat és 1—4 gimnázistákat a silentiumokon tanították a priváttanítók, a theologusok, hetedik és nyolcadik gimnázista képzetebb diákok, 3. és 4. éves képezdisták. Persze nemcsak azt a célt szolgálta e rendszer, hogy a kisebbeket a nagyobbak tanítsák, hanem, hogy a szegényebb sorsú nagyobb diákok így bizonyos keresethez jussanak. Sőt priváttanítói díjazás címen a kollégium is fizetett szegényebb sorsú nagyobb diákoknak.

Sok esetben kisebb diákok gazdag szülői a tanítás, gondozás és felügyelet viszonzásául kosztal is ellátták a priváttanítót, kit vakációkra is elvittek e családok, mintegy nevelőnek tekintve őket. Sokszor valóban nevelője is volt a kis diáknak a priváttanítója, de akadt ki tanítványait szolgálóknak tekintette és mindenik tanítványát így ki is használta.

A silentiumokon kellett az előadásokra előkészülni. Silentium volt naponta reggel felkeléstől egy óra hosszáig, délután 5—6 közt és kapuzárás után 10 óráig. Illetve kapuzárástól reggelig.

Őszön és husvét után vizsgáig, a szabadba is kijártunk tanulni. A tantermek folyosói, az

udvar, a kert, a vártemplommögötti járatlanabb része, a Kápolna nevű sétatér, a temető és a közeli rétek, bükköserdő eleje sok-sok diáknak adtak helyet a tanulásra. A földön heverve, a padokon, kisebb diákok a fák ágain tanultak, míg az étkezés vagy naplemente haza nem kényszerítette a diákokat.

A mikor előadások nem voltak, a tantermeket tisztogató szolgagyermek, később a pedellus engedélyével — ami ugyan tiltva volt — sokszor el vonultunk egy-egy csendes, üres tanterembe, hogy zavartalanul tanulhassunk.

Mint a hogy a lakószobákban, úgy a szabadban, a kollégiumi kertben, udvaron, folyosókon és a sétatéren is volt egy-egy hely, melyet némelyik nagyobb diák annyira lefoglalt magának, hogy mást tanulni oda nem engedett s ha mégis mást talált megszokott helyén, elzavarta onnan. Ebből persze sokszor lett kellemtelen összetűzés.

Enyedi, kisebb osztályos diákokat igen sok esetben a szülői háznál készített elő egy-egy nagyobb diák. És ez volt a legkedveltebb tanítvány-típus. Előadás után a kis fiú priváttanítójával ment haza, hol mindkettőt jó uzsonna és tanulás-tanítás után finom vacsora várta. A ki ilyen tanítványhoz jutott, az vagy protekciós volt, vagy a kis diák szülői már régebb kiszemelték tanítónak az ilyen diákokat, — leggyakrabban, hogy ezzel segíeyezzék a szegénysorsú nagyobb diákokat.

Sok esetben a városi úri családokhoz nem-

csak a fiúkat, de a család leányait tanítani is járt egy-egy értelmesebb, nagyobb diák. Sőt házasság is szövődött több ilyen ismeretségből.

A mindenható intézkedései kifürkészhetetlenek!

A kollégiumi udvar és kút.

árasztó szellemi munka, több drukkos, nehezen múló előadás után hány diák lelke könnyebült meg a csengettyű hangjára? Felszabadult a néha testet-lelket lenyűgöző, fárasztó munka alól és kisietett mindenki a szabadba. A kollégiumnak nagy, óriási négyszögletes udvara, hatalmas, sok holdnyi parkirozott kertje van, melyek az előadások után mindjárt benépesednek. Szeptembertől junius végéig az udvar mindig tele volt tanulóval, még silentium alatt is szinte hemzsegtünk, ki erre, ki arra sétált könyvvel a kezében és tanultuk a másnapi leckét, míg látni lehetett.

De nemcsak tanulni járlunk a tágas udvarra. Játsszani, labdázni, peggyesezni, gombozni, pilytyezni; télen havazódni, hóból várat építeni s azt megostromolni — mind, mind e szép nagy udvar szolgált.

A múlt század nyolcvanas éveiben igen nagy divatban volt egy érdekes tavaszi játék a peggyesezés, melyet csak a kisebb fiúk játsztak. Nem hallottam, hogy másfelé e játékot játsznák, azért, mint régi enyedi diákjátékot megemlítem.

Tavaszon a bárányfogyasztás idején a bárány térdcsontját, mely oldalt nézve egy körülbelől 2 centiméter hosszú lapos, S alakra emlékeztető csont, kivették, letisztítva megszáritották és ez volt a peggyes. A latin pes, pedes (=láb) szóból csinálta a diák e kemény, magyaros hangzású szót. A peggyest a játszó gyermekek — kiki a sajátját — sorba, egymás végébe lerakták a földre. Aztán meghatározott sorrendben a peggyessortól a játszó eldobtak egy másik peggyest. Ahol az leesett, néhány lépésnyi távolságra, odaállt a peggyes gazdája és kezébe véve peggyesét, úgy kellett egyenesen állva a sort azzal megdobja, hogy valamelyiket a sorból kiüsse. Ha eltalálta, az ettől jobbra levő peggyeseket elnyerte. Így mindenki arra törekedett, hogy a sorban legelsőt találja el. Volt közepén átfurt peggyes, mely, hogy könnyebb legyen véle célozni és dobni, tehát nyerni, ólommal volt töltve. Ez értékesebb volt. Akadt sok gyermek, kinek olyan szerencsés keze és gyakoralata volt, hogy egy-egy játék alatt egész zsebbel szedett össze, mikből a fölösleget nyomban elárusította. Mert, mint minden forgalomban levő tárgynak, úgy a peggyesnek is ára, értéke volt, mely bizony igen változott. Sok gyermek kereste ügyességével meg így néhány napra peggyes-nyeréssel és eladással a piaci sültre valót.

Néha a sok gyermek után sok gyömolcs-hulladék, papir és más szemét gyűlt össze az udvarra. Ilyenkor kézicsengőt rázva bejárta az összes folyósókat egy-egy szolgagyermek és hangosan kiabálta:

— Purgálni! purgálni: — ami latinból magyarosított szó és azt jelentette, hogy: takarítani. Kinyílt ilyenkor a nagy kollégium földszintjén lévő gránárium és abból előkerült a sok vesszőseprű, mellyel a szolgagyerekek hamar kiseperték tisztára a lágas udvart.

Mint a legtöbb régi intézkedés, a purgálás is elmúlt a fenti értelemben, amennyiben a szolgagyerekek kezéből a kollégiumi szerződötetett szolgák, meglett férfiak kezébe kerültek e seprük.

Az udvaron, a képezde mellé állított haranglábon álltak a 80-as évektől a csengettyűk. Két kisebbszerű harang volt. Kellemes hangjuk elhallatszott az egész városra. Reggel hatkor, nyáron ötkor e csengettyűk együttes szavára keltünk fel, ez hívott hétfőn és szombaton reggel $\frac{1}{4}$ órával az előadások kezdete előtt praecesre, — rövid imára — régebb a kiskollégiumi auditoriumba, később az újkollégiumi díszterembe, — ez szólitott előadásra, ez szabadította fel a nehezen múló előadások után az izgatottak lelkét, s este ez szólt naponta negyed óráig kapuzárás előtt, hazahíva a városon szerteszét vacsorázó, tanító, udvarló, sétáló, bizony titokban korcsmázó diákokat.

E nagy, tágas udvar volt sok éven át nekünk labdázó terünk. A téli hónapokban, január—februárban itt folytak le a néha verekedéssé fajuló havazódások.

Itt aprították — a kiskollégium Órhegy felőli végénél a sok-sok bükk tűzifát, ahonnan

a naponla felaprított készletet az apróbb diákok — régi szokás szerint negyedik gimnázistától lefelé — ölükben hordták a lakószobákba és a szolgagyerekek a nekik kijelölt tantermekbe. Valóságos virtus volt néha, hogy egy-egy hidegebb napon melyik szobába hordjanak több fát. Sőt néha a kurzorok kellett a dulakodásnak véget vessenek, — pedig volt bőven, unós-úntig elég tűzifa, akkor telt a gazdag kollégium rengeteg erdeiből.

Amint leszállt az est, az eddig népes, zajos udvar lecsendesült. Sötétség szállt a nagy, komor, ódon épületekre, mert bizony az udvaron egyetlen lámpa se égett. A kiskollégium és a képezde folyósóiról szűrődött valami kevés fény csak az udvarra.

Ugyanígy volt a kert. Késő őszig és kora tavasztól vizsgáig, reggeltől késő estig nyitva állt a kertkapu és a hatalmas, kettős kert padjait, terraszeit, ösvényeit, a felsőkert — tornakert — bokrait, zúgait, sőt a fák koronáit is ellepték a diákok, apraja-nagyja és tanult mindenki magával hozott könyvéből.

Igen kellemes visszagondolni e kertre, mely a kollégiumi épületektől az Örhegy oldalán húzódik föl a Várszeg utcai telkek mögött a ref. temetőig és a szőlőig.

Kis fiu voltam, negyedik elemista, mikor édesapám, a Bethlen kollégium egykori tanulója, az Enyedre érkezés első napjaiban volt diáktársa és jó barátja; néhai Makkay Domokos, a kollégium nagyhírű, tudós tanára — akkori

rektorprofessor társaságában először e szép kertbe vitt. Rég volt. Akik akkor apró diákok voltunk, már mind életünk delén lévő férfiak vagyunk, mint volt akkor az én édesapám. Ő mutatta először a kertet, melyet az ő diákkorában tanáraik vezetése mellett a tanulók parkíroztak, rendeztek és hol az akkori diákoknak — a múlt század ötvenes és hatvanas éveiben — osztályonként volt egy-egy külön területe, s abban mindenkinek egy-egy kis virágos ágyása. Itt gondozták virágaikat, ültették a ma már vén fákat a diákok.

Mily felemelő gondolat volt ez az akkori tanároktól, kik a zsenge gyermeki lélekbe beoltották a természet szeretetét és szellemi munka után a kellemes, felüdítő kertészkedéssel foglalták el a gyermek és ifjú szabad idejét.

Mutatta édesapám, hogy hol volt az ő kis virágágyása? Ma e helyen a millenium után épült tornacsarnok van.

A hegyoldalra felnyúló kert két részből állt. Az alsókert — akkor, mikor én enyedi tanuló voltam, így hívtuk, — több terraszra volt osztva. A negyedik terraszon, mely szélesebb volt a többinél, földből volt alakítva a kollégium címere: a szembe álló két hattyú, nyakukon nyíllal átlőve. Édesapámtól hallottam, hogy az ő tanuló éveiben e kéthattyús terrasz volt a legszebb virágos része a kertnek. Egyik terraszról a másikra a kert két részén 2—2 széles cserefadeszkalépcsőn juthattunk fel.

A felsőkert, — a tornakert — magas deszka-

kerítéssel volt elválasztva az alsótól. Ott voltak a tornászáshoz földbe erősített korlátok, nyújtók, hinta és mászó állványok, a szabad, nyílt helyen, katonai rendgyakorlatok betanulására szükséges tágas, vízszintes terras. Ettől a torna-területtől az Őrhegy teteje felé húzódó rész bükk, gyertyán, juhar és más erdei fákkal, bokrokkal volt beültetve. Innen a sövénykerítésen könnyű volt átlépni a hatalmas területű, régi református temetőbe, — bár tiltva volt ez — hol annyi diák, annyi nemeslelkű professor piheni örök álmait.

Diákcsinyek.

hol diák van, ott elengedhetetlen az elevenség, a pajkosság. Az enyedi kollégiumban pedig az elevenségből és a pajkosságból is bőven, néha tulontúl sok volt, sőt bizony gyakran komolyabb következménye is volt a diákcsinynek: szedria, kicsapás, a kollégiumból eltávolítás.

Feljegyzek a csinyekből egy-egy jellegzetesebbel. A kisebb osztályos, kezdő diákokat szemeltek ki rendszerint társaik áldozatúl. Az iskolai év elején, hamar, egy-két nap alatt már a legtöbb gyermek megéhezett, bizony ott nem volt az a rendszeres és jó a táplálkozás, mint otthon. De az agyafurt diákgyerek azért jólakott. Kedvelt csemege volt a Kún cukrász krémes bélese, amit egyszerűen csak krémesnek hívtunk. Jókorá nagy szeletet adtak öt krajcárért, mintegy 12—12 centiméter méretű darabot. És nemcsak nagy, de finom volt. De az az öt krajcár sokat is ért akkor, nagy volt a pénz becsülete a diák zsebében. Jöttek az újonc-gyerekek, akiknek hazulról bővebben telt zsebpénzre. Ezek elé állt egy-egy éhes gyermek:

- Fogadjunk, hogy megeszem tíz krémes!
- Nem hiszem!

— No hozass, s ha nem eszem meg, az egész árának fizetem a kétszeresét.

A tapasztalatlan úri gyerek ráállt a jó üzlet reményében. Hogyne! Ötven krajcárt kiad és kap helyette egy forintot. Mert az lehetetlen, hogy megegyék 2—3 drbnál többet.

Megjött a krémes. A fiú hozzálát, a többiek körülállják, rendszerint a pénzes gyerek még közel se fért. A fogadást ajánló megevett egy-két, ritkán három krémost, s akkor előállt:

— Köszönöm, jóllaktam, többet nem tudok most enni.

Azzal odébb állt. A többiek pedig szétkapkodták a megmaradt süteményt. Persze soha se adta meg a veszt a forintot, — nem volt miből.

Durvább csinyek is voltak ennél. Az áldozatot felhívták a többiek:

— Játszunk Adorjáni méheket!

— Hogy megy az?

— Ül le ide, erre a székre, letakarunk egy kabáttal, s a mikor szólunk, nézz fel a kabát újján.

Letakarták és a naiv várt. De nem sokáig.

— No, most nézz fel. Látod?

— Nem.

— Most jól vigyázz, látod, hallod a zúgását?

Azzal a kabát újján át beöntöttek egy marék hamút a szemébe és egyidejűleg úgy vágta nyakon, hogy leszédült a székről. Persze, hogy panasz és néhány „megcsapás” volt a vége, rendszerint.

Vagy máskor, ha a fáradt kis fiú a publika — közös tanuló asztal — mellett este 10 óra felé már elálmosodott és fejét a könyvére ejtve, elnyomta az álom, szép csendben egyik felállt és egy pohár hideg vizet öntött a nyakába. Lett sírás, s a bűnösnek kijárt a primárius kezéből egy-két jól megérdemelt nyakleves.

Emlékezetesebb volt ennél az, amikor csilagot rugattak. Ez a csíny abból állt, hogy eléveltek egy arasznyi papírszallagot, s azt a zsebük és a hüvelyk közt nehányszor végighúzták mindkét végén, mire a papír összekondorodott. Ezt kisimították, közepén összehajtották és a két végét összetűzték. Így beillesztették annak a gyermeknek az újjai közé, aki 10 óra előtt elaludva megszegte a rendet és a papírt meggyújtották. Amint leégett a papír összehajtogatott vége, szétcsapódott a megvakart papír és a nyugodtan alvó gyermek kezét megégette.

A kijáró büntetés végrehajtása zavarta meg ilyenkor a silentiumot.

Télen, a mikor a nagy, régimódi, öblös vaskályhákat a kollégium erdejéből hordott jó bükkfával fűtöttük, volt divatban a kályha kifordítása. Én is estem ennek a goromba tréfának áldozatul, első gimnázista koromban.

Előállt a rendező :

— Láttál már kifordított kályhát ?

— Nem én !

— Fogadjunk, hogy kifordítjuk. Menj ki a folyósóra, s ha ki nem lesz fordítva, mikor behívunk, itt lesz az ajtó mellett ez a vaskapocs

— a vaságyból vett ki egy méternyi vaskapcsot
 — és ezzel verj addig, amíg peked tetszik.

Elfogadtam. Kimentem a folyosóra és a hidegben türelmetlenül hallgattam, mint ütölközik a kályhát. Egyszer nyílt az ajtó és behívtak. Ránéztem a kályhára, de bizony azon nincs változás. Dühösen odaszaladtam a vashoz, fölkaptam, de nyomban el is dobtam, bizony a tenyerem és az ujjaim bőre ottmaradt a vason. Míg künn voltam lúzesre hevítették az ágyvasat.

A diákcsínyek, néha valóságos bűncselekményekké fajultak. Őszi sokadalomkor nagy, gyékényfödeles szekerek derekába beöntve hozták Enyedre a nagybányai gesztenyét. Negyedik elemista voltam, mikor egy este egy tele zseb gesztenyét adott az egyik lakótársam. Adott a másiknak és harmadiknak is. Egy pár nap múlva tudtam meg, hogy a fiúk vékaszámba lopták a gesztenyét. Míg a gazda gyanútlanul aludt a szekéren, a saroglyát kivágták és a magukkal hozott általvetőt megtöltötték. Persze, súlyos következménye lett. Talán ki is csaptak egy-két „jobb” nebulót.

Jött a tél. Tömegesen mentek a fiúk Bisztriczány Lajos vaskereskedésébe korcsolyát vásárolni. Elévelték egyszerre sokat, s a szűk üzlethelyiségben addig válogatták a találót, míg egy-két pár korcsolyát elloptak. Persze, hogy kisült ez is.

Amikor első gimnázista voltam, édesapám nem vitetett haza karácsonyi vakációra. Bá-

tyámmal, Ödönnel ott maradtunk. Rideg. szomorú karácsonyunk volt. Az alsó 2-ben laktunk. Egy este bejött hozzánk egy nagyobb diák és hívott, menjünk sietve, szívesen lát friss disznósültre. Nem utasítottuk vissza ; mégis jobbnak ígérkezett, mint a vendéglői vacsora, mit a koszhordó fiú hozott el nekünk. Jól is laktunk friss sültből, mit izletesen megkészítettek nyársonsültnek.

A vakáció után értesültem, hogy tulajdonkép mit is ettem. Finom perzselt, nyársonsült disznóhúst, de lopottat.

A nagy tágas udvarra behajtottak egy elévedt hizott disznót. Nem is hajtották, ment az magától, éppen hogy mindig csak utána „mentek” a diákok míg a Hudelitz-féle korcsma melletti hátulsó kapún, mit „véletlenül” nyitva hagytak, bement az udvarra. Aztán betették, bezárták a kapút, hogy rendellenség se legyen. A disznó eltöltötte az időt estig az udvaron, hol néhány diák járt, más senki. Aztán az árván maradt szobákból lehoztak két szalmazsákot, kiűritették a tágas udvaron egy helyre, honnan előre gondosan elhányták a havat. A disznót leölték, s a szép tűzvörös alkonyi napnál tüzet gyújtottak, hogy a fénye se tűnjön fel és annak rendje s módja szerint megperzselték, felaprították a disznót. Aztán a fölösleges részeket, beleit eldobták, a félrehajtott havat pedig visszaterítették a helyére. Mindenkiket meghívtak disznótorra, aki ott vakációzott, hogy ne legyen áruló, hogy mindenki bűnrészes

legyen. Persze, hogy azért mégis kiderült és a disznóölésnek igen súlyos következményei lettek.

Ugyancsak vakáción, szüreti vakáción történt. Hirtelen hidegre fordult az idő. Októberben bizony már kell fűteni még a diákoknak is. De szüreti vakációra fát nem adtak. Nem járt ki a tűzifa akkor vakációra, elég ha ottmaradhattunk, kik messzi vidékről valók voltunk. Fáztunk. Ez indította arra néhány kisebb gimnázista szobatársamat, hogy hozzanak fát onnan, a hol kaptak. Elmentek a Bethlen-utcán ki az Órhegy aljába, a szőlős kertekbe, s ott egy-egy hátravaló összetört szőlőkarót összekötöttek, hogy az alkony leple alatt hazahozzák. A csősz látta és várt, míg elindulnak. Akkor lefűlelte a tolvajokat. Ép az ősz Herepei Károly professor szőlőjéből találtak tüzelőanyagot lopni a fiúk. A csősz elvette a mellényeiket. Észrevettem, hogy mellény nélkül, átfázva jöttek haza, kivallattam és kiváltottam a ruhadarabokat. De a váltságdíj dacára a csősz jelentést tett az esetről, — nem lett súlyosabb következménye a dolognak, sőt intézkedett a tanári kar, hogy fát kapjunk vakáción is és ne fázódjunk.

A gyümölcs, mely után minden diák epegett, ősztől vizsga idejéig mindig tárgya volt az agyafurt csinyeknek. Hallatlanul olcsó volt az én diákkoromban a gyümölcs Nagyenyeden, a legfinomabb, legzamatosabb erdélyi gyümölcsök központjában. Két krajcárért annyi szőlőt adtak, hogy egyszerre nem voltam képes elfo-

gyasztani. De soknak nem volt meg a két krajcárja se. Így hát másképp szerezte meg a gyümölcsöt, nem pénzen.

Kora reggel jöttek be az enyedi piacra a parasztlak fenyőfa és nyirfakéregből készült kosárfélével, s abban volt a friss, hamvas szilva, a bársonyos őszibarack, a kíváncsú szőlő. Hosszú sorban egymás mellé telepedtek le, inkább kuporodtak és maguk elé rakták olcsó gyümölcsöiket.

Jöttek a fiúk. A sor végén elindultak, megkóstolták s tovább mentek. Két-három lépéssel haladva ismét megkóstolták, de egyet se találtak érettnak. Mire végig kóstolták az összes kosarakat, jól is laktak, de a kosarak tartalma is néha igen leapadt. Így tettek a finom cseresznyével, a meggyel s más gyümölcsökkel is.

Nagy szekerekkel hozták és rakták halomba a piacra a görögdinnyét. Olcsón, 4—6—10 krajcárért adták darabját. De a diáknak jobban esett ingyen. Hát úgy szereztek, hogy elindultak néhányan, néha tizen is, dinnyézni. Egyik odaállt, válogatott, a többi körülállta jó tömött sorban. Aztán egy dinnyét a térdei közé vett, ropogtatta, hogy érett-e? Közbe a másik a túlsó oldalon érdeklődött a dinnye ára iránt, s míg ez a kijelölt dinnyére alkudozott, a másik a térdei közt hátragurította a kifogásolt, de jól megválasztott dinnyét, mit társai hamar elszállítottak.

A méz is jó csemege, sőt eledelnek se

megvetendő, ha van. Kiment a diák — persze inkább a kisebbek közül — a piacra, hol a paraszt kis fenyőfacseberben árulta a mézet. Magával vitt egy kivájt belű sarokcipót.

— Néni! Mérjen ide egy félfertály mézet, rendelkezett határozottan.

A parasztlaszony beletöltötte, a mi belefért. Akkor elkezdette a diák az alkút. Persze, mindig „drága” volt, tehát a parasztlaszony visszaöntötte a mézet, de vigyázva, nehogy a cipómorzsa belehulljon. Így szerzett mézes-cipót a pénzellen diák.

Reggel, sőt néha délben is egy krajcárért vett a szegény, szükpénzű gyermek egy szelet kenyeret. Jókorá fehér kenyeret kapott egy krajcárért. Egy kis fiúnak elég volt. Aztán bár nem volt pénze, odaállt a süttes — dögös — kofa sátrához. A kenyérrel mutogatta ezt a darabka sültet is, azt is, mig végre „véletlenül” beleejtette a kenyeret a zsirba. A kofa mérgelődött, de azért kiadta a kenyeret. Így zsirozta meg ingyen a reggelire való kenyerét az élelmes diákok.

Se szeri, se száma a sok csinynek, de ha súlyosabb eset nem volt, baj se volt. Ezek közt nőtt fel Erdély és Magyarország sok ezer intelligens embere, s ezek a csinyek, életrevalóságok nem is voltak ártalmára a nagy tömegnek; egy-egy ritka eset volt, hogy rossz útra tévedt a diák.

Lehet, hogy akkor talán súlyosabban fogták fel, de azután, pláne most, egy emberölő

után, nem tűnnek fel egyébnek, csak a mi igazán volt, elevenségnek, diákcsinynek, mit inkább az akkori rossz rendszernek, a rendes élelmezés hiányának lehet, legtöbb esetben rovására írni.

Öröm és gyász.

kollégiummal szemben van a vár, melyet ezelőtt körülbelől 500 évvel építettek. E vár, helyesebben templomkastély ütött-kopott, sok vészl és vihart kiállt, de azért ma is erősen álló falai, bástyái, melyek 7—8—10 méter magasan nyúlnak föl, veszik körül az ódon, hatalmas nagy, gótstilű ablakokkal, sima impozáns tornyával már magában fenségest jelentő, tiszteletet parancsoló reformálus és a mellette szerényen meghuzódó lutheránus templomot.

E régi, belső méreteiben is impozáns templom volt hosszú időn át a diákság és a kollégium ünnepeinek színhelye. Itt voltak az iskolai évet megnyitó és az évváró ünnepélyek, itt a gyászünnepek, melyeken az ifjúság mindig teljes számban részt vett. Itt folytak le hajdan az évváró vizsgák, itt a konfirmálás magasztos ünnepe, évente Áldozó Csütörtökön.

Legszebben, legünnepeyesebben a konfirmálási ünnepélyeket rendezték. A sorra kerülő diákság hatalmas, e célra tartott hosszú, vastag kötelekre fél vagy háromnegyed méter vastagságú tömött tölgyfalombfüzéreket, vékonyabb,

de nem kevésbé szép örökzöld girlandokat font a Holtmaros nevű erdőben, miket 10—12 kisdíák vállukon áttett rudon szállított a templomba, hogy szent hitükről az Isten színe előtt vallást téve, minél szebb, ünnepélyesebb legyen a külső is, melyben életük e nevezetes napja és ünnepéye lefolyt.

Itt, ezen ódon templomban voltak az évzáró vizsgálatok, az évzáró ünnepélyek, melyeken kiosztották a sok értékes, szebbnél-szebb jutalomkönyvet, melyekben a kollégium soha sem volt szűkmarkú. Jó tanulók jutalmazására sok alapítvány szolgált és mindig értékes munka került a jutalmazandó ifjú kezébe.

Lassankint azonban a templomból a kollégium díszterme lett a pusztán iskolai természetű ünnepek színhelye. Az új kollégium második emeletén van e hatalmas, a szó valódi értelmében vett díszterem, melynek Kézdivásárhelyen készült gyönyörű tölgyfa szószéke fölött van a kollégium egykori diákjának, Barabás Miklós-nak remek festménye, az alapító Bethlen Gábor fejedelem életnagyságú arcképe.

Ide gyűltünk össze hetenként kétszer — hétfőn és szombaton — reggel, negyedórával előadások előtt praecesre, rövid könyörgésre, mely alkalommal mindig valamelyik theologus könyörgött, azt megelőzőleg és az után az ifjúság énekelt egyházi énekeket. E praeceseken is az apparitor csendben ellenőrizte, hogy jelen van-e mindenki? És a ki nem volt ott, azt felelősségre vonták az elmaradásért.

Év kezdetétől vizsgákig minden vasárnap délelőtt a kollégium összes diákjai, tanáraik vezetése mellett, kettős sorban vonultak a református templomba istentiszteletre. Télen a kisebb diákok nem jártak templomba; bizony a kemény hidegben a nagyobbak is alig várták az istentisztelet végét. De ott kellett lenni, mert különben az apparitor jelentése alapján kellemetlenség érte az elmaradót.

A templomban minden osztály diákjai a nekik kijelölt helyen voltak kötelesek ülni. A földszinten, a hátulsó padokban ültünk elemista korunkban, a széles karzaton, hol majdnem annyi ember fér el, mint a templom főhajójában, a theologusok, gimnázisták és a mesterek helye volt.

A vár belsejében vannak a református és lutheránus papi lakok, gazdasági udvarral, virágos és veteményes kerttel, a kántori lakás és még egy tanári lakás a széles, hosszú, boltíves, ódon várkapú fölött. A váron kívül, a kollégium régi szárnyával szemben pedig fekete ráccsal elkerített kis temetőben van eltemetve közös sirban az a néhány száz nagyenyedi polgár, férfi, nő, gyermek, kiket 1849 január 8-án a környékről beözönlött, felizgatott tömeg ártatlanul legyilkolt.

Január 8-án este minden lakószoba ablakát arasznyi fehér gyertyákkal raktuk végig. Meghatározott órában e gyertyákat ezen ártatlan martyrok tiszteletére meggyújtottuk és ugyanakkor a szemben lévő sirkerthben a sirokon, a

várfal párkányain, a sirkerítésen kigyúlt a sok száz láng és hol beszédes, hol csendes gyász-ünnepet ültünk. Rettentő hideg van mindig ezen időben. Legtöbbször csak az évente megújuló világítás volt e kegyeletes emlékezés külső jele.

A kollégiumnak az ifjúság tagjaiból alakított rezes bandája volt. Ez a zenekar többnyire csak temetések és iskolai ünnepélyek alkalmával szerepelt.

Ha meghalt egyik-másik professzor, vagy családjának illetőleg a kollégium előjáróságának valamelyik tagja, vagy valamelyik diák, a rezes banda kísért ki a Várszeg-utcai református temetőbe, örök pihenő helyéig. Ilyenkor az egész kollégium kivonult. Legelől ment a két apparitor, fekete, ünnepélyes ruhában, gyászfátyolból kötött csokorral a hivatalos jelvényen, az apparitorboton. Rendszert, osztályok szerint, legelől a legkisebbek, s így feljebb-feljebb a negyedéves theologusig mindenki ott volt a temetéseken. És a rezesbanda ünnepélyes zenéje mellett meghatottan kísért ki az ifjúság tanárát vagy diáktársát.

De nemcsak egyházi és gyászünnepélyeken merült ki az ifjúság ünnepi tevékenysége. A hazafias ünnepeket, október 6-iki és március 15-iki emléknapokat rendszerint a 48—49-es honvédekkel, s a városi bizottsággal együtt ünnepelte a diákság. Kiemelkedő mozzanat volt mindig, mikor a régi városházi díszteremben tartott ünnepély után a magyarruhás diák — rendszerint valamelyik theolo-

gus — elszavalta Petőfi Sándor híres költeményét: a Talpra magyarul!

E nem hivatalos kollégiumi ünnepélyeken kívül az ifjúsági egyesületek is rendeztek elhalt nagyjaink emlékezetére emlékünnepélyeket. Évente egy-egy, néha több ilyen ünnepély jutott. De legemlékezetesebb ránk az 1894. tavaszán megtartott Kossuth-gyászünnep és az 1894. év elején az élő Jókai Mór tiszteletére rendezett Jókai-jubileumi ünnep, melyeket az ifjúság nem „hivatalból”, hanem igaz lelkesedéstől, tisztelettől áthatva rendezett.

Vörösmarty, Eötvös József, Kazinczy Ferenc s más nagyjaink emlékét ép oly felemelő ünnepélyekkel tartotta emlékezetében az ifjúság, mint elhalt tanárai emlékét, kik közül egy-egy kedveltebbnek emlékére halála évfordulóján az emlékünnepélyt a sirnál rendezte.

Az ifjúsági egyesületek, önképzőkörök voltak ezen ünnepélyek, emlékünnepek rendezői, hol pezsgő élet folyt, s hol vetélkedtek a ragyartörő enyedi diákok abban, hogy mikép kell ápolni, ébren tartani nagyjaink emlékét. Mert azt tartották, hogy csak az a nemzet lehet nagy és művelt, amelyik tiszteli és ápolja ősei, nemzeti nagyjai emlékezetét.

A virtus.

ajjon van-e szépirodalmat olvasó magyar ember, aki Jókai Mórnak „A nagyenyedi két fűzfa” című bájos történelmi elbeszélését ne olvasta volna. Aligha. Ebből a kis elbeszélésből igen sok ember tudomást vett a híres enyedi református kollégiumról, s az enyedi diákokról.

Ebben az elbeszélésben van leírva, hogy fegyveres, begyakorolt katonasággal is szembe szálltak ezelőtt kétszáz évvel, a csak fűzfa-dorongokkal felszerelt enyedi diákok, mert arról volt szó, hogy a rektor-professzor bájos leánykáját és a várost a labancoktól megszabadítsák.

Jókai elbeszélésének meg van az alapja. Kétségtelen, hogy nemcsak ragyogó költői fántázia szüleménye az egész elbeszélés. Enyeden járva értesült Jókai arról, hogy az enyedi diákok klasszikus értékű bátorsága mily hőstettet vitt végbe. De el is esett néhány nagyobb diák, kiket a kollégium közelében, a Bethlenulca végénél, az Órhegy alatti szőlők szomszédságában helyezték hős társaik örök nyugalomra. E sír fölé akkortájt egy kis kápolnát emelt a kegyelet. De ez rég volt. És a kis kápolnát az idő elpusztította, kisdíák koromban

a sír fölött csak egy jókora nagyságú domb volt. De a helyet és környékét, melyből a múlt század végén Nagyenyed gyönyörű sétateret alakított, e hős diákok emlékkápolnájáról ma is Kápolna néven hívják. — A sír fölé négy oszlopon nyugvó, lépcsőzetes, csinos homokkőemléket állított a múlt század második felében, apránként összegyűjtött diákadományokból a kollégium a millennium évében. — De a hős diákok emléke maradandóbb a lelkekben. Már ottlétem első hetében hallottam e tragikus sorsú enyedi diákok legendáját, s így megy ez évről-évre, míg lassanként el nem mosódik az emlékezetük. A millenniumkor állított emlékmű közepén áll egy kőasztal, s annak oldalain arany betűkkel van az ott pihenő diákok neve megörökítve.

Ott pihenik hősi álmaikat a kollégium régi anyakönyvei szerint: Debreczeni István contra-scriba és a rhetorica classis (6. osztály) tanítója; Szászalmi György esküdt, a poetika classis (5. osztály) tanítója; mindketlen nagy, végzett diákok, az akkori bennlakók felügyelői, továbbá: Szotyori Imre, Dobolyi Ferenc, Szotyori Gergely, Bányai-Váradai János, Krizbai György, Zágoni András, Marosvásárhelyi Péter, Kaposi Rigó Sámuel tógás diákok. Tehát a kollégium felsőbb osztályosai közül valók e hősi hallottak, kik az enyedi diákvirtusnak, az önfeláldozó hősiességnek mintaképei.

Mi tette őket hősökké? A bátorság, több ennél, amit jobban kifejez e latin szó a: virtus.

Az enyedi diákban mindig mozgott a vér. Bátor, harckész, áldozatkész fiatalságot nevelt a kollégium ősi magyar szelleme. Persze az újabb időkben sem szükség, sem alkalom nem volt a hősi önfeláldozásra. De azért a verekedés, egymás megvédése mindig virtus volt.

A nyolcvanas években furcsa szokás volt, hogy esténként, ha besötétedett, de kapuzárás előtt, a diákok közül a középső osztályok tanulói a város iparosifjúságával összeütközést keresett. „Csiszlikverekedésnek” hívták ezt, melynek egyéb jogcíme nem volt, csak — a virtus. Csupán azért keresték egymást, hogy verekedjenek. Mindkét részről vastag botokkal fölfegyverkezve csapott össze a két „ellenséges” tábor. Voltak, kik karvastagságú, végén szegekkel körülvert buzogányokkal mentek a harcba. De végre megelégette a kollégium előjárósága ép úgy, mint a rendőrség és végél vette ezeknek az indokolatlan és diákokhoz nem méltó verekedéseknek.

A virtus azonban nem olyan, hogy azt ki lehessen egykönnyen irtani. — Ha csiszlikverekedés nem volt és nem lehetett, — volt a fürdőzés, az uszóda, ahol diákhöz méltó, bravuros virtuskodások voltak. Úszás, alámerülés, vízben kergetőzéstől, diákok dévajkodásától volt hangoz az Uszóda meleg öszön és husvétől vizsgákig, hol Tomai bácsi, egy törpe, ősszakállas, komor kinézésű uszómester tanította a diákokat uszásra. Ezt uszódát a város tartotta fenn, de a diákság szerda és szombat délután, ingyen

fürdőzéséért a Kollégium évente tekintélyes összeggel járult a fenntartáshoz, nem is szólva a fürdéskor fizetett néhány krajcárról, mit minden diák ki kellett fizessen, ha fürödni akart.

Persze a diák kellett fizessen valami csekély díjat, különben mindenki ott lett volna, pedig tízede se fért el ott a diákoknak. Így is sok diák ment a Marosra fürödni, ami tiltva volt. A Marosnak sok örvénye veszélyt jelentett, — bár igen ritkán fordult elő, hogy valaki belehalt. — Jobb volt ezért az úszoda.

Itt folyt le sok élénk délutánon a kisebb diákok virtuskodása. Itt igyekezett megmutatni az élénkebb diák, hogy mit tud produkálni? A legmélyebb szakaszba bedobott tárgyat felhozni, sokáig víz alatt maradni, itt beszökni és a tulsó sarkon kibújni a vízből, voltak a legáltalánosabb mutatványok.

Aztán jött a hideg ősz, mikor már nem igen fürödtünk a szabadban s mikor a virtust kimutatni csak egy-egy szüreti mulatságon lehetett. De ennek is letelt az ideje. Majd ha hideg tél lett, a Papok taván, a Felenyedi patakon, a Maroson korcsolyázásban merült ki a virtus. Mert bár tiltva volt a Maroson korcsolyázni, bizony oda és a felenyedi patak jegére járt virtusát kimutatni, sportszenvedélyét kielégíteni a szükpénzű diák. A városi jégpályán is korcsolyáztunk, de hát az két okból nem volt a diák szemében kedves. Első sorban, mert a profeszszorok is ott korcsolyáztak és így bizonyos druk, idegesség fogta el a diákot, ha tanárjával egy-

helyen szórakozva — másnap „bundát“ — (így hívtuk, ha a professzor noteszébe bekerült a négyes osztályzat) — ha felszólítja, sőt még szemrehányást is kap:

— Nem korcsolyázni, tanulni küldött ide az édesapád!

— De igen fontos ok volt a városi jégpálya mellőzésére az is, hogy ott — fizetni kellett, míg a Maros, a felenyedi patak ingyen adott sokkal jobb jégpályát. Csak a jégbe vágott lyukba ne jusson valaki, mert az — Isten ments — ritka kivétellel — belehalt. Ezért volt tiltva a Maroson korcsolyázni.

De ennél komolyabb alkalom is volt igen gyakran az igazi virtus kimutatására.

Ha néhanapján elhangzott a folyósón a latin nyelvű kiáltás:

— Incendium!

— Tűz van!

az egész bennlakás egyszerre megmozdult. Nem nézték, hogy silentium van-e vagy nincsen. Vette mindenki a kalapját, télen a kabátját, vagy akár a nélkül is szaladt — ki a kollégiumból. A vigil kinyitotta ilyenkor utasítás nélkül a kapút és ment, szaladt mindenki ki a kollégiumból. A diákok egyrésze azt se nézte, hogy hol van a tűz, csak szaladtak a kollégiummal szemben, a vár mellett épített tűzoltó szertárhoz és leverve a mindig zárva talált kapuk lakatját, kihúzták a tűzoltó fecskendőket, s más felszerelési tárgyakat. Húsz-harminc diák húzta-taszította a szerelvények mindenikét. És mire a tűzoltóság

észrevette, hogy tűz pusztít valahol a városon a kollégium ifjúsága már majdnem el is fojtotta, halált megvető bátorsággal, a pusztító elemet.

Ilyen esetekben, mihelyt elfojtották a veszedelmet, — mindig hazarendelték a buzgó ifjúságot, kik közt bizony akadt, kivált a kisebbek közül bőven csodalátó is.

A mint a kollégium kapúja bezárult, ilyenkor új lustrát tartottak. Mert különben igen sokan nem a diákasztal mellé tértek volna vissza, — hanem egy-két pohár üdítő borra a korcsmába. Ilyen a virtuosos diák.

Aztán elcsendesült a kollégium, el a város, s a tűzvész helyén örködött a tűzoltóság. De a diákok napok, hetek múlva is emlegették maguk közt, hogy ki mit tett, mint viselkedett az incendiumkor?

A virtus hozta létre az enyedi kollégium tornakörét is. Ma már sokfelé van, sok iskolában fölállították a tornakört, ha más címen is. Régebb csak irodalmi és zeneegyesületek, önképzőkörök voltak. De ma már, mikor a testedésre, igen helyesen, nagyobb gondot fordítanak, a sport is első helyre került.

Az enyedi tornakört 1894 őszén alapítottuk, akik a kolozsvári kerületi tornaversenyen 1894 szept. 22-én részt vettünk.

Nagyban készültünk a tornaversenyre. — Enyedi kollégysta azelőtt nem volt tornaversenyen. Izgatottan, az eredménytől félve készültünk. Sötétkék, vörös zsinoros, magyaros egyenruhánk volt, fekete tisztisapkával, a rozettán a kollégium

címere volt hímezve. Nagy fegyelem, példás összetartás volt közöttünk. És meg is volt az eredmény. A résztvett intézetek közt második helyre kerültünk.

E nem is remélt siker adta az eszmét a tornakör megalakítására. És készültünk, tanultunk, gyakoroltunk, hogy egy újabb tornaversenyen, ha előbb nem is, de hátrább se kerüljünk. Büszkék voltunk enyedi diákvoltunkra, s a kolozsvári szép eredményre. Jött is nemsokára az alkalom, hogy megmutassuk az enyedi diákvirtust. Meghívták az enyedi Bethlen-kollégiumot a nagyvárad kerületi tornaversenyre, 1895 június 4-ére.

Még izgatottabban készültünk erre a második versenyre. Hogyne! A kolozsvárra készülve nem is tudtuk, hogy tulajdonkép mi s hogy lesz? De akkor, mikor a nagyváradra készültünk tudtuk és arra is el voltunk készülve, hogy más iskolák tornászai is hasonlóképp készülnek.

De nem azért voltunk enyedi diákok, hogy hagyjuk magunkat. A mivel sikert értünk el Kolozsváron, azt fejlesztettük, azt gyakoroltuk be jobban. Kolozsváron 29-en voltunk, Nagyváradra már 38-an mentünk. Rekkenő hőségben folyt le a nagyvárad Rhédey-kertben a tornaverseny. De a fegyelem nem lazult ezért, bár a nap leégette a bőrünket, ahol ruha nem fődte. — Nem baj, csak szégyenben ne maradjunk. Aztán az izgalom tetőfokra hágott, mikor vártuk az eredmény kihirdetését. Meglepett minket is,

tanárainkat is, mikor az eredményt kihirdették, mely szerint a „Nagyváradai tornakör” ezüst koszorúját, mely a verseny első díja volt, a zsüri nekünk ítélte.

Felállítottak kettős sorba az emelvényre és az összes résztvevő intézetek tornacsapatai tisztelegve vonultak el előttünk. Csak egy intézet volt, melynek növendékeit annyira sértette, hogy bár Kolozsváron előttünk voltak, s most utánnunk maradtak jóval, hogy az utasítástól eltérőleg, a tisztelgő elvonulás során egy váratlan mozdulattal hátunk mögött mentek el. Nem jegyzem föl, hogy melyik intézettől telt ki ez, — sértve érezték magukat, — ma már nem tudom, akkor se tudtam, mert nem zsüritag, hanem résztvevő voltam, — vajjon jogosan-e vagy nem?

De, hogy mi joggal és jogos büszkeséggel vittük haza a Bethlem-kollégiumba az első díjat, — azt ma is állítom.

Jutalmul a kollégium nagy kirándulásra vitt, hol a virtust ismét ki kellett mutatni. Karcagig vonaton, onnan a város nagyszabású vendégszeretetét élvezve, gyalog — kocsin, ki nek ahogy hely jutott, mentünk Kunmadarasra, honnan való volt tornatanárunk Lázár Imre és tanulótársunk, Hoffmann Ferenc, ki a kolozsvári és nagyváradai tornaversenyeken a legelső díjakat nyerte az egyéni versenyen, közle egy aranyérmet is.

Kunmadarason vendégszerető fogadtatásra találtunk. Tiszteletünkre estétől másnap délelőtt 8-ig tartó táncmulatságot rendeztek. Táncoltunk,

bár fáradtak voltunk, mert ezt igen szégyen lett volna bevallani és aki nem táncolt, azt tömték, etették, itatták. Pedig még nagyobb szégyen lett volna lerészegedni. Nem is tettük.

A másfél napi tartozkodás után ismét gyalog mentünk tovább Debrecen felé. Pedig elég nagy út volt előttünk. Kúnmadarastól a szikadt, kopáros, már majdnem kiégett hortobágyi pusztán mentünk a híres Hortobágyi csárdához, hol debreceni professzorok vártak.

Fáradtak voltunk, de nem sokat pihenhettünk. Időnk se volt rá, de alkalmunk se sok. Aztán, aki mégis úgy érezte, hogy nem bírja, összébb húzta övét. És hogy egymást biztassuk, önként, dobszóra futólépésbe kezdtünk. A virtus! Az nem hagyta, hogy fáradságot mutassunk.

Debrecenből persze vasúton tértünk haza. A városház előtti emelvényen sorakozva köszönte meg a város polgármestere, hogy Nagyenyedre ennyi dicsőséget és újabb jó hírnevet hoztunk.

Sohase felejtí el, aki ebben résztvett! De nem is értünk volna tán el ilyen sikert, ha nem lett volna lelkünkben a híres enyedi diákvirtus.

A szabadban.

z enyedi kollégium régi szelleme önállóságra nevelte a diákot. Nem sok megkötöttség gátolta. Ha ott volt pontosan az előadásokon, ha az estéli, — télen 8-kor, nyáron 9-kor kezdődő silentiumon otthon volt, az ezen idők közti órákat a diák tölthette bárhol, otthon, vagy künn a városon, vagy erdőn-mezőn.

Fel is használtuk az alkalmat. Nagyenyed és környéke sok közeli szép helyet tartogat, hová kirándulni, tanulni mentünk.

Legközelebb volt a vár. E csendes, mélabús helyen szép időben sokszor lehetett egy-két diákot látni, amint a református és lutheránus templomok mögötti részen, — melynek közepén ma át van törve a vár fala és a Winklerház-felé szabad a közlekedés, — fel- s le sétálva készült másnapi leckére, vizsgára. A régi várfal e részen belülről szabadon állt, kopott falain itt-ott fű, burján, apró bokrok nőttek, igazán alkalmas hely volt a város központjában arra, hogy egy-két diák zavartalanul tanulhasson itt.

De nemcsak tanulni jártunk ide. A kollégiumból jövet a széles, öblös, komor boltíves

várkapún átsétálva megkerültük az ódon templomot és a tulsó oldalon levő kis várkapún át mentünk ki a gyümölcs piacra és kofapecsenyéért, — diáknnyelven : „dögözni.“ A kis várkapún kilépve néhány lépés volt a váron kívüli két ház közti út, aztán ott találtuk a diákok öreg gyümölcsös kofát : sánta Máriskót. Más kofától is vettünk, falúsi parasztoktól is, de a legfinomabb gyümölcsöket mégis a kövér, öreg sánta Máriskótól vettük. Soknak hitelbe is adott. Számon tartotta és be is hajtotta követelését ; ha lehetett, szép szóval s ha nem, csúf kiabálással, de mindig duplán !

Itt a piac e részén vettük a jó, enyedi piaci kenyeret és hozzá a dögöt. Nagyobb diákorunkban ritkán mentünk a piacra sültet venni, legfelebb néha uzsonázni, — és ilyenkor a várba visszatérve a templomok mögött sétáltunk haza és közbe elfogyasztottuk uzsonánkat.

A templom mellett, a református papilak előtti helyen volt két koporsóalakú síremlék. Régi, kopott betűiből sokszor böngészünk, de soha se tudtuk megállapítani, hogy kik fekszenek alatta. De annál nagyobb búzgalommal ült rá szép őszi napokon sok kis diák és törte ökölnyi kővel a mogyorót, diót vagy fogyasztotta ízletes reggelijét, a finom kofapecsenyét, vagy a nagy cukortartalomtól ragadós, édes szőlőt, majd tavaszon a ropogós piros cseresznyét.

A vár nagy kapúja a régi fejedelmi lakás alatt volt. Ezen ma is álló épületben, a boltíves kapú fölött volt egy tanári lakás, hol az én

diákkoromban a szelidlelkű Nagy F. Károly, az ősz, hófehér hajú szakállú rajztanár lakott. Beljebb volt a kántori lakás, a mellett a magas földszintes ref. papilak telke, azon túl a lutheránus papilak állt.

Ma is így vannak.

A kollégium mellett halad el a Bethlen-utca, mely egy-két ház kivételével a Bethlen-kollégium tulajdona. Csupa ódon, egyemeletes tanári lakásokból áll az Őrhegy felőli utcasor. A lakások keskeny udvara mögött hosszan fölnyúlik az Őrhegy oldalára mindenik lakás kertje, hol a tanároknak szépen gondozott virágos, veteményes, gyümölcsös és szőlőskertje van. A másik oldalon csak néhány tanári lakás van és a sarokház kivételével, melynek emeletén a nagytudású öreg Garda József ref. theologiai professzor lakott hosszú évtizedeken át, — csupa földszintes ház van. Az említett házhoz, a Garda professzor lakásához tartozó kert végénél volt a cipósütőde. Ide, a régi törpe házba jártunk naponta cipót fogni.

Ezen rövid utca végén, hol kétfelé ágazik az út és egyik az Őrhegy lábánál megy ki a szőlők és Bükkös erdő felé, — másik a honvéd laktanya felé az állami útra megy, — volt a tiszta szép, városi sétány, melyet a Jókai Mór: „Nagyenyedí két füzfa” című elbeszéléséből ismert hős diákok sirja fölé emelt, de már rég elomlott sirkápolna emlékére Kápolna néven ismertünk.

E szép sétátérre, a Kápolnára tavasztól

késő őszi szép időben mindig jártunk tanulni, sétálni. Tán a nappal egy órája se lehetett e sétány diák nélkül.

Édesapámtól hallottam, hogy az ő diákéveiben, a múlt század ötvenes-hatvanas éveiben a Kápolna romjai még álltak. A mai szép sétatér helye pedig rendetlen, bokros, dimbesdombos hely volt, hová a város szeméjtét hordták. De nem azért, mintha ez lett volna a legmegvetettebb hely, hanem hogy feltöltsék lassanként. És fel is töltötték. Aztán rendezték. A régi kápolnáig, a diákok sírjáig széles, egyenes, két oldalt a sétány szélén keskeny sétautatót készítettek. A diáksír körül pedig kettős, közbefutó sétautó volt.

Kisdiákkoromban a síron csak egy fűvel benőtt jókora domb volt, közepén állt egy zöldre festett cserefaoszlop és tetején egy ritkán meggyújtott petróleumlámpa. E szegényes sírdomb helyére 1896-ban a kollégium és ifjúsága lépcsőzetes, négy kerek oszlopon álló négyszögű kupolájú homokkő emléket állított, melyben a négy oszlop közt hasonló, fehér homokkőből faragott kőasztal oldalán fehér márvány lapon volt megörökítve az ott nyugvó diákok emléke.

E hely közelében állt a sétatéri cukrászda, hol séta és tanulás közben sok jó krémet és más süteményt vásároltunk a Kún-cukrász szép leányaitól, kik bizony egy-két udvarias szó, kedves beszélgetés közben a rendesnél nagyobb adag finom fagyaltot adtak az ismerősöknek a csekély 6 vagy 10 krajcárért.

Jó világ volt, — volt a pénznek becsülete.

A cukrászdánál megtörik a sétatér útja és balra, az Őrhegy lábánál megy a nyilegyenes, középen füves résszel elválasztott hosszú, ket-tős sétány. Diákkoromban e részen a fák, bok-rok, cserjék már elég árnyas helyet adtak. Ta-vaszon a sok fenyő, akác, fagyal, orgona, ga-lagonya és más bokrok virágaitól édes, ozon-dús levegőjű szabadban egyik legkedvesebb tanulóhelyünk volt a Kápolna. Az akácsorokkal szinte párhuzamosan volt az alsóbb rész, hol négy sor feketefenyő tette illatossá, árnyassá a sétatérét. E két hosszú sétányrész közt széle-sebb és keskenyebb utak fagyal és galagonya bokrokkal szegélyezett átlós ösvények, köralakú kis terek voltak.

Egyik legkedvesebb tanulóhely volt ez át-lós utak közti hely, hol a fűben heverve tanul-tunk, s bizony sokszor elábrándoztunk az éne-kes madarak hangja, az illatos akácok, fenyők, forró napsugár hatása alatt, melyből az ide hal-latszó kollégiumi csengettyűk és a nagy tem-plom ebédre hívó harangja ébresztettek a való életre.

Ma a sétány e része másképpen néz ki. Nincsenek meg ezek a fagyal, orgona és mo-gyoróbokros utak, felnőttek a fenyő és akácfák, utóbbiak nagy részét más fákkal pótolták.

A sétatéren, közel a cukrászdához állt az üveges oldalú nyári tánchelyiség, melyet a kilencvenes évek elején építtetett a város. Ne-hány lépcsőn jutottunk föl a tágas, barnára fes-

tett faépületbe, hol annyi kellemes majálist, estélyt, műsoros ünnepélyt élveztünk és táncoltunk reggelig a szép és kedves enyedi lányokkal, asszonyokkal.

A sétatér végén, a cserefaoszlopokon áthúzott drótkerítésen hagyott kiskapún jutottunk ki az útra, mely az Órhegy oldalán lévő gyümölcsösökhöz és a Bükkös erdőhöz vezetett. Ez út oldalán volt egy helyen egy magas vörösrre festett tölgyfafeszület primitív Krisztusképpel. E pontról gyönyörű kilátás volt az előttünk elterülő termékeny szántókra, az ezt átszelő országútra, s tovább a Marosmenti kaszálóra, a katonai gyakorlótérre, melyeket a vasút hasított ketté, a dinnyeföldekre, a Papok tavára és a méltóságosan hömpölygő Marosra, melynek jobb oldalán emelkedő hegyek,ombok szőlőkkel, szántókkal, gyümölcsös kertekkel és erdőkkel tarkított oldalain vannak Csombord, Gombás, stb. kis, de gazdag községek.

A Bükkös erdő egyik kellemes kiránduló helyünk volt. De nemcsak mi, a diákok szeretünk ide járni, hanem a város lakossága is. Földből, gypből készített ülőhelyek voltak itt az út végén lévő kis völgyben. (Ma már nyoma sincs ezeknek.) — E kis völgy keleti oldalán, a kopár, agyagos hegyoldal termette az árvalányhaját, melyet pünköst táján a kisdíákok ambícióval gyűjtögettek.

A Bükkös erdőben fölfelé haladva jutottunk a kis tisztásra, a „Bükkös laposa” nevű kis fensíkra, melyet katonai lövőgyakorlótérnek hasz-

náltak. Innen tovább menve a Várszeg-utca végén, a kollégium cserép- és téglagyára környékén vagy az Őrhegy oldalán lévő régi, nagy területű református temetőnél juthattunk be a városba.

A temető is egyik hely volt azok közül, hová a diákok tanulni jártak. A holtak csendes birodalmában szerteszét sok padon üldögélt egy-egy diák és a magányban elvonulva tanulgatott.

A Várszeg-utcáról is itt emlékszem meg. Régen, mikor még Nagyenyed lakóinak igen nagy része szász volt, a Várszeg-utcát, nyilván azért, mert ezen utcából nyílt a nagy református temető kapuja, Schwarze Gasse-nak hívták. E német elnevezést lassanként felváltotta a Varcagás-utca név, mit bizony valószínűleg a magyar diákok magyarosítottak ily különlegesen magyaros hangzású értelmetlen szóra. E félszeg név kisdiák koromban közhasználatú volt, de a kilencvenes években már a helyes Várszeg-utca név vált általánossá, mit azzal magyaráznak, hogy a templomvár szegleténél indult ki ez a hosszú utca. Érdekes az átalakulás: a Schwarzegasse, Varcagás és Várszeg elnevezések, mintha egymásból olvadtak volna át és mégis, az első szász s a harmadik magyar, teljesen indokolt elnevezések.

A Varcagás, illetve Várszeg-utcán sokfelé lehetett kirándulásra, ki a szabadba menni. Itt jutottunk Felenyedre, a Felenyed és Nagyenyed közli szőlőkbe, az e vidéken lévő mezőre, er-

dőre, patakmeder árnyas ligeteire, hol a malom mellett a patakban fürdőzni, bolyongni sok diák szeretett. Télen korcsolyázni is szívesen jöttünk ide a Felenyedi patakra.

Közel ehez a helyhez van a Farkaspatak nevű erdő, hol rengeleg gyöngyvirág tenyészett, — nyilván ma is tenyészik.

Egy-egy szerda, szombat vagy vasárnapon, gyöngyvirágnyló tavaszi délután egész csapat kisdiák járkált itt, szedve, gyűjtögetve az illatos virágot, meg botanizálva.

Tavaszon Áldozócsütörtökön a konfirmálás alkalmával, később a vizsgák idején nagymennyiségben szedtük itt a fehér, illatos gyöngyvirágot és kötöttünk belőle templomdíszítésre hatalmas, sok-sok méter hosszú füzéreket. De a Farkaspatakra máskor is jártunk: őszön kökényt szedni és aszalni, vadkörtét, vackort gyűjtögetni. E vad gyümölcsöket nem is fogyasztja más, csak a gyermek! — Istenem! Mily finom élvezetet nyújtott az akkor nekünk!

Amint gondolatban tovább megyek, — találom a róm. kath. temetőt. Ide ritkán jártunk. A Tóth-utca környéke elég távoli volt arra, hogy ne keressük fel szívesen. A kath. temetőt is legfeljebb kíváncsiságból kerestük fel, hogy lássuk, milyen?

A Tövis-utca külső végén van a Kakasdomb. E helyet kisdiákkorunkban már gyakrabban látogattuk. Nem is annyira kirándulásért jöttünk ide, mint azért, mert e környék szegény lakosságából kerültek ki a diákok mosónéi,

kik személyenként évi 6—8—10 forint díjazásért tartották tiszta ruhával, fehérneművel a diákokat. Vasárnap reggel jöttek be ezek a legtöbbszörre idősebb, szegény özvegyasszonyok a szennyes fehérneműekért és nagy kosaraikba összegyűjtve fejükön szállították el, hogy a hét végén tisztán és kijavítva, megvarrogatva hozzák vissza a kollégiumba.

Sokan, kivált tavaszi és őszi szép időben nem adták oda a kollégiumban a mosónénak fehérneműiket, — persze csak a kisebb, alsóbb osztályos diákok tették ezt, — hanem séta kedvéért ők maguk vitték el a mosónéhoz. Ilyenkor az volt a szokás, hogy az alsónadrág egyik szárát felső végén bogra hurkolták, kifordították és az így keletkező tarisznyába gyömszőlték a heti elhasznált fehérneműt. Néha az így mosónéhoz induló kis csapat összekülönbözött és fegyver, bot hiányában a jó keményre töltött, tarisznyává átformált alsónadrágokkal hagyták helyben egymást.

E környéken, a Kakasdombon jobbra a hegyoldalon vezető út mentén sok szőlős és gyümölcsös kert van. Őszön, érthető okból sok diák járkált szívesen errefelé és sokszor tettek tán soha be nem tartott fogadalmat arra, hogy nem lépnek többé e helyre, mely több kellemtelenséget termelt néha a diáknak, mint gyümölcsöt.

A Kakasdombtól déli irányba, messzi vidékre lehetett látni a Marosmentén. Néha tavaszi áradáskor, ha kiöntött a Maros, a Kakas-

dombról néztük a tengerré vált termékeny területet.

A város legszebb utcája volt mindig a Magyar-utca. Ezen az utcán szeptembertől június végéig szívesen sétáltunk szabad időnkben. E hosszú utca, tulajdonképen állami út végén, jobboldalon álló hatalmas katonai lak-tanya mellett jobbra gyakran mentünk sétára, kirándulásra, néha a veszélyessége miatt tiltott fürdést, korcsolyázást élvezni a Maroson, máskor a Papok taván, mit Barátok berkének is hívtak, korcsolyázni, halászni, csibort fogni. De arra már nem emlékszem, hogy egyszerű, hosszú rúd végére felkötött kenderpárgából készült horgászó készülékünk valamikor halat fogott volna.

A Papok-tava a Maros és a vasut közti területen lévő mocsaras, nádas hely, melyen át folyt be a Felenyed pataka a Marosba. Sűrű füzesében sok vadruca tanyáshalott, az enyedi vadászok szívesen jártak ide.

A Magyar-utca végénél, a laktanya melletti úton, hol a Papok-tavához mentünk, ahol a vasut átszeli a kocsuiutat, két kis jóvizű forrás van (Hidegkút). Alacsony négyszögű kútkávája mellé szívesen leültünk mindig, ha arra jártunk, egy ital jó vizért. Sőt néha a Ballától vett makkoszalonnával és cipóval fölkészülve jöttünk ide tanulni, kirándulni, csupán a jó viz miatt.

A Magyar-utcán végig kimentünk a mezőre s az országúton jutottunk a Holtmaros nevű erdőbe. Egyik legkedvesebb kirándulóhe-

lyünk volt a Holtmaros. A várostól mintegy négy kilométernyi távol lévő erdő a Maros és az országút közt volt. (Ma már nincs meg, kiirtották a gyönyörű tölgyerdőt.) Állítólag a Marosnak egy elhagyott medre volt e helyen, de azt az idő elsimította, az erdő lombjaiból korhadt föld betöltötte, diákkoromban sehol nem látszott, hogy itt folyt volna valamikor a Maros.

A régi időkben nagy diákmajálisokat rendezett a kollégium. Cigánybanda, kollégiumi rezesbanda zenéje mellett vonúlt ki ilyenkor kora reggel a kollégium diákjainak apraja-nagyja hosszú sorban, rendben és estig, néha másnap reggelig vig mulatozás, tánc közben telt az idő. Az ilyen majálisokon nemcsak a diákság, hanem a tanárok családjaikkal, a város és vidék úri népe, polgársága is részt vett, s a kosárból sok diákismerősnek telt a finom, kirándulási élelemből, italból, borból. Ilyenkor kiköltöztek a piaci sültések, kenyerezések, vittek ki ételt, italt bőven, sőt pénz se sok kellett, néhány krajcár, kisebb diákoknak 15—20 krajcár bőven elég volt a mulatsághoz, csak kenyérre és sültre kellett kiadni. Hajdan a Holtmaros mélyén hatalmas tölgyfák alatt a majális céljára tisztántartott, földött, oszlopokon álló nyitott tánchelyiség állt, de én már csak romjait láttam s később ez is eltűnt, — mint eltűnik lassanként minden, mint eltűnnek lassanként azok is, kik ezen egykori tánchelyiségben ifjú szívvel hevülve ideáljaikért, vigadtak velük boldog

megelégedettséggel, fiatalos reménységgel.

A Holtmarosban kötöttük az e célra tartogatott vastag kötelekre a néha félméter vastagságú hosszú cserefagirlandokat, a vékonyabb örökzöld füzéreket, melyekkel Áldozócsütörtökön konfirmáláskor és régebb évvégi, elemi iskolai vizsgákkor, évváró ünnepélyekkor a hatalmas régi református templomot feldisziplettük.

A Holtmarosba jártunk sétára, kirándulásra, hatalmas fekete hősincéereket fogni, melyek néha kiterjesztett csápjaikkal 12—15 centimétert is meghaladtak, — itt kerestünk alkonnyat felé hatalmas halálfejes és pápaszemes lepkéket részint magunk kicsiny gyűjteménye, részint a kollégiumi természetrajzi gyűjtemény számára. Hasonló okból ide jártunk fészketrabolni, madarászni, a vasuti töltés árkában csibort és más vizibogarakat fogni és növényeket gyűjtögetni.

Összejártuk diákkorunkban Nagyenyedet és közvetlen környékét, szabad időnket, hol kirándulással, hol tanulással töltve és ismertük, tanultuk szeretni a szabad természetet, mely üdítőleg hat azokra, kik szellemi munkával kénytelenek foglalkozni.

Úgy emlékszem, első gimnázista voltam, amikor egyszer május vagy június hónap egyik vasárnap délutánján, a Holtmaros nevű erdőbe mentem több kis diáktársammal. A Holtmaros közel van Nagyenyedhez, alig pár kilométerre a várostól. A Kápolna nevű sétatérén mentünk végig. Azután ott lementünk az országutra és

onnan mentünk be az erdőbe.

Szép tavaszi nap volt.

Az erdő tele volt énekes madarakkal. Rigók fütyöltek, tengelicék énekeltek, szarkák cserregtek, varjúk károgtak a fákon.

Járkáltunk, szedtük a fák alól a sok szép és illatos gyöngyvirágot.

Egyszer azt indítványozta az egyik társam, hogy szedjünk madártojást. De ki szedje? Rendre kérdeztük egymástól. Én sohasem szedtem madártojást, madárfészket nem raboltam ki. Akkor sem volt szándékomban, azután se tettem soha. De mégis rávettek, hogy menjek fel a fára. Magas fán láttuk a fészket, nem igen volt bátorságom, de már resteltem, hogy visszalépjek, ha kimondtam az igen-t.

Nekiálltam és valahogy felmásztram jókora magasságig a fára. Egyszer lenéztem és kérdeztem, hogy messzire van-e még a fészek. De bizony a választ sohase hallottam meg. Elszédültem és leestem. A meggondolatlan fiúk, kik meg is voltak ijedve, ott hagytak egyedül, hazamentek és nem szóltak otthon a kollégiumban semmit rólam.

Hiába keresett priváttanítóm, Ödön bátyám, nagyobb diákok, sőt a kontra-szénior is, kinek eltünésemet bejelentették, sehol se találtak. Átkutatták a kontra-szénior parancsára a kurzorok a kollégiumi kerlet, a sétateret, a várost, megkerestek a városi diáktársaim lakásán, de sehol sem találtak. A fiúk pedig nem merték megmondani, hogy engedély nélkül az erdőbe, a

Holtmarosba mentünk s én ott fészekrablás közben leestem a fáról

Sötétedett, már alig lehetett az erdőn látni, amikor felébredtem.

Mintha most is látnám, ahol feküdtem.

Az elég gyér, de nagy öreg fákkal benőtt Holtmaros csendes birodalmában voltam. Felültem. Mintha álmodnám, úgy éreztem. De mégsem. Mert fájt minden tagom. Hogyne. Es-hettem négy-öt méternyit. Szerencsére az ütésen kívül más bajom nem történt.

Fölkeltem. Hideg borzongás futott át rajtam. Az alkonyati csendet nem zavarta más, csak a békák kuruttyolása, a baglyok kuvikkolása és a fák levelei közt átszűrődő esti, alkonyi szellő zúgása.

Mit tegyek? Nem sok választásom volt. Haza kellett menjek. De hol? Nappal se sokszor jártam itt, este soha eddig. Nekivágtam egy iránynak, bizonytalanul, szinte ösztönszerűleg. De az isteni gondviselés jó utat mutatott. Csak ennek köszönhetem, hogy kitaláltam az erdőből. Útam a vasuti sineket keresztezte s az erdei út és a vasut keresztezésénél volt és van ma is a vasuti őrház. A vasúti őrnek, mint másutt is, nagy bozontos kuvaszkutyái voltak. Rettenetes félelem közt mentem előre. Ha észrevesznek a kuvaszkutyák, széttépnek, mielőtt az őr segítségemre siethet. De azért mentem, lopóztam sietve előre, mert nem maradhattam éjszakára az erdőben.

Az erdő vadjai, farkasok, rókák, még

medvék, oroszlánok és tigrisek is, — elvonultak megrémült képzeletemben. Tehát mentem, majdnem szaladtam egyenesen ki az erdőből, honnan csak az őrház mellett volt kijárás, mert másutt a vasuti töltés céljára kiásott föld helyén meggyült hó és esővíz, náddal, bozóttal benőtt tócsa, vadvíz volt.

Szerencsésen kiértem az erdőből. Leültem kis időre az országút szélére, hogy megzaklatott idegeimet kipihentessem. Aztán folytattam utamat.

Már be volt zárva a kollégium kapuja, mire hazaértem.

Csengtettem. A vigil — egy idősebb diák — csodálkozva kérdezte:

— Hát maga hol jár, kisfiú?

Nem szóltam semmit a nagyobb diáknak. Mi köze hozzá, — gondoltam. De az megfogott, bevitt a kontra-széniorhoz, aki vallatásra fogott. Neki aztán elmondottam izgalmas törtériámat. Sirtam, mint más hasonló korú és helyzetű diák is tette volna. A kontra-szénior kikérdezett, följegyezte rossz pajtásaim nevét, aztán csak ennyit mondott:

— Látja! Ez az Isten büntetése volt, amiért a madárfészket ki akarta rabolni. Többet ilyet ne tegyen!

Nem is tettem, nem is próbáltam, eszembe se jutott soha.

Aztán fölvezetett a szobába, ahol laktunk s ahol Ödön bátyám kisírt szemmel, de örömmel fogadott.

Jó pajtásaimat pedig illően megbüntették, amiért engem gyáván elhagytak.

Vakáció.

Vakáció előtt egy héttel a tanteremben felírta a fekete táblára valaki az osztály tanulói közül :• ó.

Másnap : ió.

Harmadnap : ció.

És így tovább, míg a vakáció kezdetén, illetve az utolsó diligentianapon egészen fel volt írva : vakáció.

Mindenki várta a vakációt, a pihenés napjait. Egyik örömmel, másik aggodalommal gondolt arra, a mikor a karácsonyi vagy husvétii értesítőt otthon bemutatja. Egyik örömet, másik szórtlan szomorúságot vagy hangos szidást, verést kiváltó haragot szerzett szülőinek. De azért mégis vártuk a vakációt.

Régen, mikor még rövidnadrágos kis diák voltam, szüretre, karácsonyra és husvétra három-három heti, hushagyó kedden 3 napi, pünkösztör 10 napi vakációt kaptunk. Később a háromhetek kéthetésekre, a pünkösztör egy hétre apadt, a hushagyói pedig végleg elmaradt.

Vakáció előtt néha 2—3 héttel már lestük a fekete hirdető táblát, hogy mikor kell feliratkozni kedvezményes vasuti jegyre. A vakáció kezdetének a napját és a vasúti kedvezményes jegyekre való feliratkozást a kontra-szénior hirdette a bennlakás földszinti folyosóján, a kis-kapúval szemben elhelyezett hirdető táblán.

Két-három nap alatt megtörtént a felirakozás és ettől kezdve már mindenki a vakációra gondolt, a tanulás se ment olyan könnyen, olyan jól, mint a diligentia közepén. Mindenkit megzavart a közeledő események fényének vagy árnyékának reménye vagy aggodalma.

Voltak, kikre a vakáció nem jelentett jót. Sok szegény fiú volt, aki nem szívesen ment haza. Különösen a karácsonyi vakáció kellemetlen volt annak, ki a hidegben messzi kellett menjen, kivált ha otthonáig nem vezetett vasút és szekéren, sőt gyakran gyalog kellett nagy utat megtennie. Mások viszont ezek dacára szívesen mentek haza, mert a félkosztot vakáción nem kapták a szegénysorsú fiúk. Ellenben aki a kollégiumban maradt, a rendes cipót megkapta, s így nem maradt kenyér nélkül. De bizony maga a száraz kenyér sovány táplálék, kell egyéb is melléje. A cipót vakáción nem osztották naponta, hanem a szerint, hogy többen vagy kevesebben maradtak a kollégiumban, 2—3—4 napra adták ki egyszerre, a mi érthető, mert nem lehetett az elég nagy üzemű sütődét néhány tábla cipóért naponta foglalkoztatni. A másnapi cipó kemény volt, s ezért sokan egy-két napra valót tartottunk csak meg, a többit eladattuk kisebb diákokkal a városról mindig jelentkező vevőknek. Árával természetesen nem vehettünk ugyanannyi mennyiségű piaci kenyeret — és ezért bizony sok szegény diák tartotta meg. Erre vonatkozik e szomorú, versbe szedett sóhajtas:

Vakáció!
 Száraz cipó!
 Itt van már az
 Öreg Csekó!

Ki volt Csekó?

Egy öreg, magyarruhában, magyar rámás csizmában járó, törpe, hosszú merev őszülőszakállas, nagyhasú, foltozó szabó, ki a diákok ruháit javígtatta és anyaggal együtt 4 krajcártól kezdve — valószínűleg a 4 krajcáros pénzdarab kedvéért — föl 1—2 forintos díjakat szedett. A kiszakadt nadrágot, könyöket, — ha nem volt foltnak való, „nagyon hasonló, eltaláló” mással pótolta és bizony gyakran a színes vagy világos ruhára így fekete folt került. De az olcsóság mellett fontos volt az, hogy rongyos ne legyen a viselő ruha.

Az öreg Csekó bácsi rövidre kopott, nagykampós, barna sétabotjával silentiumon kívüli időkben igen gyakori vendége volt a kollégium bennlakásának. Mosolygós, bortól, pálinkától piros arca, orra ismerőse volt minden diáknak. Senkivel se veszett össze soha, mindig tréfált az öreg és bár ő maga is szegény ember volt, nem zaklatta munkaadóit, várt, hogy fizessen mindenki, a mikor pénze lesz. De rendes szokás szerint a vakáció napján ott volt az adós-nál és tréfálva, mosolyogva mondta be a számlát, amit a diák rendszerint ki is fizetett, mert ilyenkor hazautazáskor kapott néhány forintot, s abból kitelt, a néhány piculányi adósságra is.

Csekó bácsi jószívű is volt. Sok szegény-

sorsú kis fiúnak elkérte és ingyen megjavította a ruháját, sőt sokszor láttam, hogy az öreg mellényre vetkezett és az olyan kis diáknak, kinek csak a szakadt, lyukas egyetlen ruhája volt, nyomban kijavította, mert „nem illik egy diákra a rongyos ruha.”

Az öreg sok cipót, élelmiszert hordott haza öreg feleségének. Rövid, kifényesedett, régi felöltőjének két óriás zsebe sok cipót s a diákok hazulról kapott élelmiszerét nyelte el — munkadíjúl.

Voltak mindig olyan távoli vidékről való diákok, kiket szülőik a hosszú utazás, a hideg időjárás miatt szivesebben hagyták a kollégiumban, kivált szüreti és karácsonyi vakáción, — távolabb vidékről valók pedig a húshagyói és pünkössti vakáción nem is mentünk egyáltalában haza. Ha pedig azok közül, akik kosztot hordattak, maradtak a kollégiumban vakációzni, de a kosztbordó fiú hazament, a szegénysorsú kisdiákok közt még verekedéssé fajuló versengés is indult meg a vakációi kosztbordás megszerzéséért. És néha szomorú szívvel vette tudomásul a diligentiára visszatérő anyagiakban szűkölködő kis fiú, hogy a kosztbordástól végleg elűtötte őt a vakációi helyettes.

Szüreti, karácsonyi és husvétii vakáción nem volt szabad az emeleti szobákban maradni. Azokat, kik feliratkoztak az annak idején kitett könyvbe, hogy a vakációt a kollégiumi bennlakásban akarják tölteni, kívánságaik meghallgatásával a kontra-szénior az ókollégium

alsósori és a kiskollégium és képezde földszinti szobáiba osztotta be és azok a vakáció első napján délután oda kellett költözzenek. Itt zavartalan, nyugodt napokat töltöttek, nem kellett betartani a diligentián kötelező korai felkelést, le is feküdhettek akár naplementekor, nem volt lustrálás, de vigyáztak arra, hogy minden szobában legyen szolgagyermek, aki takarítson, vizet, fát hordjon és legyen nagy diák, ki a rendre, kisebb diáktársaira felügyeljen, s aki felelős volt azért, hogy szobájában rend legyen.

Vakáción a folyosókon nem volt világítás; néha az alsósori egyik lámpa égett, de azt se tisztították, legfeljebb valamelyik nagyobb diák, ha vett saját zsebe terhére petroléumot — diákszokás szerint fotogénnek hívtuk — és a nagyobbak rendelték esetleg egyik-másik ottvakációzó szolgagyermeknek a lámpa megtisztítását és gyújtását.

Ugyancsak rossz volt a fűtés sorsa is. Fát rendszeresen nem kaptak az ott vakációzók, de néha egyik-másik tanár közbejárására mégis volt faosztás. Bizony hideg, kellemetlen napok voltak a karácsonyi vakáció napjai.

Vakációkra is kaptunk leckét. Némelyik professzor arra hivatkozással, hogy nincs semmi dolgunk és ellustulunk, néha oly sok leckét „hagyott fel” vakációra, hogy azt megtanulni néha képtelenség volt annál inkább, mert egy-két tanár kivételével mind így gondolkoztak és nem jutott eszébe egyiknek se, hogy a másik

tantárgyból is van bőven vakáció lecke.

Igy, akik a kollégiumban maradtak, csendben, nyugodtan tanulhattak, beoszthatták, hogy a sok leckét mikor tanulják meg, nem voltak előadásra járással lekötve.

A pünkösti vakációt, mindig szorgalmas tanulással töltöttük. Korán keltünk és siettünk ki könyveinkkel a szabadba. A kollégium nagy kertje, a Kápolna, a Bükkös, a Marospart, a temető, s mindazok a helyek hol fák, bokrok közt sétálva, heverve zavartalanul tanulhattunk, tele volt ez időtájban, pünkösti vakáción szorgalmas diákkal. Ilyenkor átismételtük az év közben tanultakat, és készültünk vizsgára. Szóval; nem pihenés volt a vakáció. És mégis jó, szükséges volt az a néhány nap, mikor szabadban éltünk, mozogtunk, mikor nem beosztott napi elfoglaltság kötött le, hanem az önként beosztott tananyagot tetszésünk szerinti időben és helyen tanultuk meg.

A pünkösti vakáción Nagyenyeden mindig kellemes, szép idő volt, s ilyenkor felhasználtuk az alkalmat arra, hogy az enyedvidéki természeti szépségeket élvezzük, kirándultunk szinte naponta a Bükkös, Farkaspatak, Holtmaros és Barátok berke árnyas ligeteibe, sőt néha falúkra és távolabbi vidékekre is el-ellátogattunk, hogy lássuk, ismerjük hazánkat.

Kevésbé kellemes, de szintén jó vakáció volt a szüreti. Egyrészt azért, mert ilyenkor nem kaptunk értesítőt, nem vitt haza ilyenkor senki „bundát,” — rossz bizonyítványt. — És

őszön, szüretkor kivált a bortermő vidékekről való diákok szívesen mentek haza szüretre, szüreti multságokra.

Boldogult édesapámtól, ki sokszor beszélt diákéveiről, hallottam kis gyermekkoromban, hogy milyen jó multságok voltak a régi, kedélyes szüretek, hol ő mint meghívott diák gyakran vett részt. Az ő idejében is nagy becsülete volt az enyedi diákoknak. Kivált a nagyobbaknak. Falusi úri házaknál igen szívesen látott vendégek voltak a nagyobb diákok, jogászok, theologusok, végzett diákok és jurátusok, kikben leányos házaknál az esetleges jövődöbéli vőt igyekeztek feltalálni.

(A jogakadémiának két évfolyama volt édesapám idejében, az enyedi Bethlen-főiskolában, a harmadik és negyedik évfolyamot a jogászok Nagyszeben vagy Marosvásárhely jogakadémiáin végezték; édesapám a jogakadémia III. és IV. évet Marosvásárhelyen végezte).

Igy bizony kedélyesen töltötték el régen a szüreti vakációt. Sőt gyakran ide-oda elutaztak diáktársaikhoz, barátaikhoz is szüretre; vasút hiányában, régi döcögős, gyékényes szekéren nem szívesen utaztak haza néhány napra.

Amikor első gimnázista voltam, édesapám nem hozatott haza szüreti vakációra. Ottmaradtunk Ödön bátyámmal együtt. Akkor még nem volt meg a Brassó—Háromszéki vasút, rossz, esős, hűvös, őszi volt, itthon és jobb volt a kolégiumban.

Ekkor történt, hogy egy napon beállított

az alsósor 7 számú szobába egy tanítóképezdista és felszólított minket, kik vakáción e szobában laktunk, hogy menjünk a közelebbi napokban szüretre. Csak a kisebb fiúkat hívta és lelkesülten dicsérte a szüret szépségeit.

Nem válaszoltunk neki semmit, hanem amint eltávozott, magunk közt beszélgettünk a szüretről. Egyik ezt, másik azt mondta el, — egyik rövidesen elhatározta, hogy ő megy, másik habozott, de senki se volt aki határozottan elutasította volna a meghívást.

Mintha most lenne úgy emlékszem. Egész délután, este lefekvés után hosszasan és másnap mind csak ez járt az eszemben. Visszagondoltam az édesapám elbeszéléseire és Ödön bátyámmal együtt arra az elhatározásra jutottunk, hogy elmegyünk a szüretre. Másnap délután jött a nagy diák, a szüretre csábító képezdész. Összeírta, akik jelentkeztek. Voltunk úgy húszan.

— No holnap korán reggel indulunk! Nem kell sok ruha, kabát, később úgy is jó meleg lesz, ha kisüt a nap.

Csipős, hideg, őszi nap volt, A fák sárgult leveleit fújta az utcán a szél, összekuporodott akáclapival volt tele a kövezet, a házak alja, kapúk köze. Az északos oldalakon, háztetők nap még nem melegítette részein, árnyékos helyeken fehérlett a hóharmat és mi reszketve, fázósan gondoltunk jó meleg felöltőnkre a hideg október végi kora reggelen. De hiába, így hívtak, vékony ruhában ment mindenki, ne legyünk

kivétel mi se. — Majd elkezdett a ködös borús égből hullni a sűrű, apró eső és meg-megszakadva rövid időre permetezett ránk majdnem délig. Ruhánk is átázott, a föld sáros lett és kellemetlenül csúszós a hegyoldal.

Egy csoportba verődve mentünk a Varcagás utcába, hol a szőlő tulajdonosa lakott. Elöl ment a nagy diák, utána a hidegtől és a jó szüreti multság reményében kipirúlt arcú sok kis diák.

Nemsokára elértünk a házigazda lakására. Nagy, kerekboltíves kapún jutottunk be a törpe, régi földszintes ház udvarára, hol mindenikünknek adtak egy-egy jókora karaj kenyeret és egy-egy lapos, kis szíjjal — mint az iskolatáskát — hátunkra akasztható faedényt: a puttonyt. Vékony ruhámon keresztül igen kellemetlenül nyomott a puttony. De ha szüretre mentem, én is azt tettem amit pajtásaim, szépen fölvettem a puttonyt a hátamra és mentem a többivel.

Végigsétáltunk a Varcagás-utcán és ahol a kollégium téglavető és cserépgyára áll, ott valahol, annak a közelében volt a rám híres szőlőskert, hová én szüretre voltam invitálva.

Alig mentünk be, elkezdették az utasítást adni, többek közt ezt is:

— Mindenki ehetik, a mennyit tetszik.

Ez a fő. Volt öröm.

De szedni kellett szorgalmasan a szőlőt.

Adtak mindenikünknek egy kis görbe kést, a kacort. Ezzel vágtuk a gerezdeket a szőlőtőről. Egy ideig csak ment valahogy, de bizony

hamar belefáradtunk.. Fáztunk,, mert az volt az előírás,, hogy kabátot nem kell hozni.. Hideg volt,, Reggelire ettünk egy-egy karaj kenyeret,,
 ➔ utána szőlőt és sóhajtvá gondoltunk a kávéházból nekünk kijáró jó meleg kávéra,, melyet aznap nem hozott el senki, mert a szolgagyermek,, ki nekünk a kosztot hordta,, szintén velünk szüretelt..

Egyszer zeneszó ütötte meg füleinket.. Kijött a tulajdonos :: Vajna Ádám nyugalmazott kollégiumi tanár és családja sok vendéggel,, szőlőnyomó napszámosokkal,, cselédségével.. Húzta a cigány is,, de nem nekünk,, hanem azoknak,, akiknek a szüret nemcsak egy gazdasági fontos ténykedés volt,, hanem egyben mulatság is..

Nehezen, lassan telt az idő. Egész délelőtt a szőlőben voltunk,, szedtük a szőlőt,, kiválogattuk a gerezden a legszebb szemeket megettük s aztán beledobtuk a többi a puttyba,, mit, ha megtelt,, egy cseléd vagy napszámos vitt le a prэшázhoz.. Fárasztó munka volt,, kezünk a cukros,, édes szőlő nedvétől nemcsak ragadós,, kellemetlen érzést keltő volt,, hanem át is fázott.. De dolgoztunk,, mert más is azt tette,, aki éppen úgy,, mint mi,, volt hivatalos a szüretre.. Az evést is hamar megúntuk.. Nem sokáig izlett.. Annyit se ettem,, a mennyit a piacon egy krajcárért kaphattam volna,, ott pedig 2 krajcárért adtak annyit,, a mennyit papir nélkül kiterjesztett két kezemben el tudtam vinni.. Nagyon olcsó volt akkor Enyeden a finom szőlő..

Végre dél lett, ebédhez szólítottak. Cipőink olyan nehezek lettek a ráragadt agyagos sártól, mintha nehéz bocskorokat huztunk volna rendes cipőinkre. Hogy menjünk így ebédelni? Valamiképpen letakarítottuk, de mire fáradtan, átváztva, fázva leértünk, ismét pár kiló sár ragadt lábunkra.

Végre leértünk a hegyről. Hosszú asztalt láttunk szépen felterítve, tele tányérral, boros üveggel, s finom hideg és meleg ételekkel. Már azon gondolkoztam, hogy valahol le kellene tisztítsam sáros cipőimet, lemossam az édes ragadós szőlő levétől piszkos kezeimet, hogy ebédelni mehessek, mikor hívtak pajtásaim:

— Jőjj, mi nem itt ebédelünk, — ott a tanár urék esznek a vendégeikkel.

— Hát mi nem vendégek vagyunk? — kérdeztem magamtól, de nem szóltam. Ödön bátyám is megütődve látta, hogy a mi részünkre „terített” asztal félre állt, s azon bizony csak a deszka volt az abrosz. Nagy tálakban volt az étel, jó illatos, párolgó friss édes káposzta, disznósült, és más jó egyszerű étel, — de bizony tányér nem volt. A ki közelebb került, többet és jobb falatokat kapott. Sehogy se éreztük jól magunkat ezen a furcsa vendégi pályán. Már majdnem ráfonyalodtunk és hozzá akartunk kezdeni a közös tálból való ebédeléshez, a mikor nem voltunk ugyan szokva, de az éhség és a körülmények ezt tanácsolták, — mikor odalépett az öreg professzor, kit se azelőtt, se azután soha se láttam, — és körülnézve az asztal apró vendégein, megakadt rajtunk a szeme:

— Hogy hívnak titeket??

Megmondtuk., Nehány barátságos szó., beszélgetés után édesapánk nevét is megtudta., mire örömmel állapította meg., hogy tanítványa volt., Aztán a fehér abrosszal terített asztalhoz hívott kettőnket s ott a család és vendégek közt jó ebéddel., magunkhoz illő módon meg- ebédeltünk..

Ebéd után hívtak kis diáktársaink ismét szólószedni., Erre azonban nem csak azért nem került a sor., mert nem volt kedvünk hozzá., hanem mert az öreg tanár nem engedte., Belátta., hogy elég volt a nem nekünk való munkából kora reggeltől..

Délután elbucsúztunk és hazamentünk., mielőtt a többiek hazatértek volna..

Másnap hallottuk, hogy a fiuk, kik velünk voltak., napszámot is kaptak.. Mi szerencsére nem kaptunk.. Nem azért mintha nem érdemeltük volna meg., mintha nem dolgoztunk volna rá., — hanem., mert a nagyobb diák., a képezdész., ki szüretre hívott., a mi napszámunkat zsebre vágta..

Örültünk neki.. Nem is kértük., Mert reánk kaptak és a diákok közti szokásos kellemetlen- kedések egyikévé vált., hogy hívtak ::

— Mikor jössz napszámra? z

Ma másképpen gondolkoznám., elvenném., nem hagynám becsületes., fáradságos munkám értékét ellopatni., — akkor szégyeltem, hogy napszámba mentem véletlenül.. Diáktársaim is úgy találták., hogy nem volt hozzánk méltó., — különben nem gúnyoltak volna azzal, hogy nap-

számra hívjanak..

Nem is mentünk többé..

A vakációk közül, ha a kollégiumban maradtunk, legkellemetlenebb volt a karácsonyi vakáció. Ilyenkor nagy, kemény hidegek voltak, s a vén kollégium vastag falai nem tartották benn a meleget, mert a régi, rozzant egyesablakok és rongált ajtók könnyen beengedték a hideget..

Második gimnázista koromban kemény tél volt. Édesapám Ödön bátyámat s engem e miatt vakációra a kollégiumban hagyott. Az alsó 2-ben laktunk és többen, köztünk primáriusunk! és szekundáriusunk is velünk maradtak. Napközben még eltelt valahogy, de estére bizony elég rossz volt, — rendszerint elszéledtek szobatársaim és csak vacsora után kerültek haza..

Szomorú karácsonyesténk volt. A szolgálgyermeknek adtunk pénzt, hogy hozzon petroléumot, de az valamelyik városi ismerőiséhez ment karácsonyestére, elfeledte a petroléumot, vacsoránk behozatalát, s mi ketten szomorú magányban, egymást vigasztalva, csendben sir-dogálva gondoltunk haza, hol testvéreink csillogó karácsonyfa alatt futkostak s örültek annak a mit az angyal hozott. Késő este jöttek haza lakótársaink, kik szerteszét városi ismerőseiknél töltötték a szeretet ünnepi estjét..

És mindenik szobában akadt egy-két kisdíák, ki fájó szívvel, rideg magányosságban gondolt az estén haza..

Szomorú karácsonyest volt ! !

De másnap megjött kárpótlásul a pakk hazulról; nagy csomagot kaptunk mindenféle jóval, hazai süteményekkel, friss kolbásszal, ajándékokkal, — és hamar megvigasztalódtunk.

Húsvétra már kevesen maradtak a kollégiumban. A legtöbb szülő már csak azért is haza hívta gyermekét, hogy a hosszú távollét alatt elkopott ruháját rendbe hozhassa és tavaszra vékony ruhával lássa el. De öntözni is igyekezett haza mindenki. A húsvéti vakációt rendszerint az keserítette el, hogy ilyenkor voltak legszigorúbbak tanáraink, mindenki gyengébb osztályzatot kapott, mint várta és a négyesek csak úgy hemzsegték ilyenkor a bizonyítványokban, legtöbbször figyelmeztetőül, hogy a diák igyekezzék. De sokszor célt tévesztve kedvét vette, a tanulásba belefárasztotta ez a diákot.

A nagyobb diákok már hetekkel a karácsonyi, húsvéti és pünkösti vakáció előtt izgatottan várták, tárgyalták, osztották egymás közt, hogy ki hová megy légációba, — ünnepi követségbe. A theológusok, VII. és VIII. gimnázisták közül vállalkozókat küldte ki a kollégium igazgatósága, egyrészt, hogy a megélhetés nehézségein a konceptusok, — névre szóló megbízólevelek, — széthordozásakor beszédett adományokkal segítsen magán az ifjú, — másrészt, hogy a papnak segítségére legyen. De a legátusi tisztség bizonyos tekintélyt adott, önéreztesebbé, önmagában bizóvá, fellépésében bátrabbá, szónoki képességében fejlődővé tette

az ifjút; jó nevelő hatásával tisztában voltak azok a rég elporladt tudós professzorok, kik a kálvinista főiskolákhoz behozták szokásba a legátusi intézményt.

A legátus a kollégium pecsétjével ellátott, nyomtatott conceptust vitt magával, mint a kollégiumi előjáráságtól szerzett be. Mindenki tudta, aki légációba készült, hogy hová, hány conceptus kell. Nagyobb helyekre s ahol sok, adakozóbb híve volt a református egyháznak, több conceptus kellett, viszont volt olyan légáció is, mely igen jövedelmező volt, bár alig néhány conceptusra volt szükség. Ahol előkelő, gazdag úri ember, kálvinista főúr lakott, oda csak a legképzettebb theológusokat küldték, kik a kollégium külön üdvözlő levelét is vitték ilyenkor.

A vakációk közt igen természetesen leginkább óhajtott volt a nyári nagy vakáció. Ilyenkor felszabadulva éreztük magunkat, minden gondot félretéve függetlenek voltunk és pihentünk két hónapnál tovább. Rendszerint junius utolsó napjaiban már mindenki haza került.

Vizsgák után megelevenedtek az öreg kollégium addig is csendes folyósói, udvara. Mindenki csomagolt, lázasan készülődött haza. A vaságyakból, granáriumokból kikerült a tíz hónapig használt szalmazsák, fűrgé kis fiúk, hárman-négyen fogóztak egybe és szaladva vitték hátra a kollégiumi udvar személgyűjtő helyére, hol egész kazalra való gyűlt össze

egy-két nap alatt. A kiürített szalmazsákba csomagoltuk ágyneműinket s akinek ládája, táskája nem volt, minden ingóit, ruháit és könyveit így vitte haza.

A külön asztalok, székek kikerültek, tizhónapos helyeikről, a lécből készült ágyrámákról leszedték a felszegezett ágyterítőket, rendtelenség lett az azelőtt csinos, rendes lakószobákban. A városról beözönlöttek a kofaasszonyok, a mosónék s más jólszámító kisemberek, kik a távozó diákoktól néhány forintért megvették az íróasztalt, a széket, lámpát, az ágyrámát, hogy aztán két hónap múlva öt-tízszerez áron adják el ismét — talán éppen régi tulajdonosának. És így vándoroll évről-évre, néha évtizedeken át egy-egy diákasztal, szék, — melyeket kitatarozva sokáig használtak az egymás után felnövő diákok.

Ritka volt az, aki arra gondolt — én magam is, — hogy jobb elhelyezni pár forint őrzési díjért az asztalt, széket, ágyrámát, mint őrzőn drágán visszavásárolni. A legtöbb diák eladta, amennyiért vették, — pénzre szüksége volt, — s bizony kevesen is tudták őrzésre elhelyezni, nem szívesen fogadták el, inkább megvették, hogy jó hasznót biztosítsanak maguknak. Kisebb diákok, kiknek csak az ágyráma vagy esetleg egy ütött-kopott szék volt eladó ingósága s mely már csak nyűg volt neki, 1–2 liter cseresznyéért túladdott rajta.

Lassankint nemcsak a gazdák változtak meg, de eltűntek az évtizedeken át fennállt

szokások is, Megszűntek a locusok, megváltozott minden és megszűnt egy juniusbán a diákasztal és agyrámvásár is, mert nem volt tovább jövedelmező üzlet. S a butorvásárok megszűntekor, az utolsó vakáció kezdetén már csak egy-egy végleges gazda vásárolt diákasztalt, lámpát, széket. a legtöbbben elvitték haza, vagy elajándékozták mint rájuk értéktelen tárgyat..

Minden mulandó!!

Fabó Károly

Huszonhat év múlva.

(1922. október 7—9-én volt a kollégium 300 éves jubileuma.)

Valami szent áhitat vesz erőt lelkünkön, ha rég nem járt, látott helyre érkezünk. Önkéntelenül körülnézünk és jóleső érzéssel vesszük, ha úgy látunk valamit, ahogy azt legutolsó alkalomkor hagytuk. Mert az emlékezet igen jó fényképész. Öntudatlanul is észreveszi a változást, bár nem mondtuk, nem gondoltuk is el előre, hogy milyennek hagytuk hátra azt, amit régen láttunk.

Igy voltam én is, mikor a Bethlen-kollégium 300 éves jubileumára Nagyenyedre érkeztem. Sok régi ismerősre, ismert házra, tájra találtam a sok változáson átment kollégiumon kívül is, de Istenem! micsoda nagy változáson ment át minden! Hiába! 26 év nagy idő.

A kollégiumba a régi várkapú felőli kis kapun léptem be. A kapun belül egy lépéssel már változást találtam. A három lépcsőfok után üveges ajtó van az elfalazott folyósón. Itt van elhelyezve a jószágigazgatóság és a kollégiumi pénztár, hol diákkoromban a kontraszénior lakott, hol az ifjusági olvasóterem és egy lakószoba volt, az alsósor 1. 2. és 3. számú

szobáiban. Ezen túl ismét el van falazva a folyósó s az azon lévő ajtón juthatni be a régi folyósóra.

Régi? Dehogy! Ez is megváltozott.

Régen, diákkoromban az ókollégium folyósóin oda rögzített, ki nem nyitható zsalúk voltak. Téglamozaik volt a padló. Ma üvegezett ablakok vannak a folyósókon is, a padló pedig csiszolt beton. A lakószobák bejáratai közt keskeny, modern, internátusi diákszekrények sorakoznak, számozva és a diákok nevével ellátva. Benéztem azokba a szobába, hol én és öcsém laktunk. A régi rövid publika helyén hosszú, sokfiokos asztal van. Fölötte villanylámpa. A régi, nehézkes vaságyak, karikás ágyak helyett összetolható, fejjel a falnak állított vaságyak, az ajtó mögött, hol régen a terciárius lokusa, ágya és asztala volt, most modern, vízvezetékekkel ellátott mosdó van a falhoz erősítve. Csak a kályha a régi.

Most nincsenek lokusok. Nincsenek külön asztalaik a nagyobb diákoknak. Nincsen primárius, szekundárius, terciárius, nincsen fika, nincsen szolga: ma a modern világban szörnyen egyenlő minden. Itt nincs, nem lehet az a patriárkális szellem, a mi régen volt, a mi az életnek nevelt sok-sok szegénysorsú, szorgalmas, jófejű diákot.

De hát haladni kell a korral. Azt mondják, ez a mai kor követelménye. Lehet, hogy igazuk is van.

Menjünk tovább.

A középső 3-ban van ma a tanári Találkozó terem. Régen néha lakószoba, máskor tanterem volt.

A középső 10-ben van az ifjúsági olvasóterem.

Menjünk ki a folyósóra.

Künn borús az idő. Eszembe jut, hogy hajdanában ilyenkor milyen kellemetlen volt a léghuzatos folyósó. Ma? Mégis helyes volt a sok üveges ablak! A felső soron az ó és újkollégium folyósóit összekötő csapóajtó helye be van falazva.

Átmegyek az újkollégiumba. Bizony ez se nagyon új, ide s tova 40 éve épült. Régen deszkapadlója, fehérre meszelt oszlopos folyósói voltak. Ma diszkrét színekkel vagy egyszerű mintákkal vannak a falak lefestve. Az oszlopok közt beüvegezett ablakok zárják el a külső hideget, a szeles, havas időjárást.

A tantermekbe is benézek. Hol vannak a régi padok? Modern, vasszerkezetű iskolapadok sorakoznak. A régi, rongált, barna, zöld padok sehol sincsenek itt. Nem lehet megtalálni már a hová előadások alatt ideáljaink monogrammját, nevét, nyíllal átlőtt szíveket, s mi egy- s másztünk az iskolapadokra.

A kollégium hatalmas udvarán mit hajdan kuriának hívtunk látszólag nincsen változás, nagyjában a régi kuria benyomását kelti. Csak az udver közepén emelkedik a modernség, a villanyos ivlámpa vasoszlopa, hol valamikor, régen volt a szivattyús kút. De azért az udvart

az ünnepély előkészületei ideiglenesen egészen megváltoztatták. A kiskollégium előtti részre hatalmas emelvény, mögéje magas, széles szószék, e mellé kétoldalt renaissance stílű, lécekből, oszlopokból összeállított cimertartó állványok kerültek. Csupa fehér minden és mintha fiatal fenyő-park lenne, tele az udvar szép rendben sorakozó zöld fenyőfával. És piros virágokból, zöld levelekből kötött füzérek futnak körül oszlopot, lécet, szószéket, korlátot egyaránt. Az ókollégium falát, az emelvényt mindenütt a felsőbb osztályos diákok által festett nagy Bethlen cimerek diszítik. Izlésesebben, szebben nem is lehetett volna ezt összeállítani. A képezde végénél, a hatalmas tűzfalnál van a dalárda és zenekar emelvénye. Másutt az egész udvar fehér fenyődeszkapadokkal van berakva.

Még találtam egy pár változást. A két csengettyű és állványa a képezde tűzfalától a kiskollégium első lépcsőháza külső oldalához van erősítve. A képezde épületének folyósói be vannak üvegezve, a hajdani Róma nevű lakószoba előtt el van falazva és az ezen lévő ajtón lehet a folyósóra bejutni. A kiskollégiumi lakószobákat hajdan Budapest, Marosvásárhely, Kolozsvár, Párizs, Dancig, Várna stb. nevekkel ismertük, ma 1. 2. 3 stb. sorszámmal bekerültek a falanszter rendszerbe. Ma ez az épület a tanítóképezdei internátus. Ezen épület földszinti szobáiba régen deszkalépcsők, ma kőlépcsők vezetnek.

Itt sincsen meg a régi rövid kis kökerítés az ajtó. Helyén kőalapon vaskerítés és vasajtó áll. A kert terraszai sincsenek meg. Kigyózó út vezet föl a tornahelyre, mely ugyanott van, hol régen, a felsőkertben. A kéthattyús terrasznak, a kerti padoknak, hol kisdiák koromban a deklinációt, konjugációt tanulgattuk, nyoma sincsen. Most nincs elválasztva két részre a kert, szétbomlott a válaszfal éppen úgy, mint a diákok közt nincsenek szolgák és urak.

Az alsó kertben, párhuzamosan a kiskollégiummal, áll az 1896-ban épített hatalmas tornacsarnok. Ezzel majdnem egy vonalban, azon a helyen, hol a hajdani theologus-konviktus telkének a kertje volt, áll a magasföldszintes, modern berendezésű kollégiumi kórház, mit kb. 10 éve emelt a főiskola. Ez is, mint az egész kollégium, saját vízvezetékkal van felszerelve. Lemegyünk innen a régi konviktushoz. Diákok sűrögnek, forognak, egy részük helyet foglalt, más részük kettős sorban most jön ebédelni, mert hát ma minden bennlakó diák kapja a rendes napi kosztot, reggelit, ebédet, vacsorát, nem úgy mint régen, mikor jótékonyságból kapott a kisdiák szegényebbje, sőt annak is kis része minden második nap főtt, meleg ételt, — és a többi diák gondoskodott magáról, a hogy tudott. Nem az utcai kapún, hanem a kollégium nagy udvaráról vágott kapún át járnak a diákok étkezni a konviktusba.

Benézünk az étkező helyre. Az asztalok,

étkező edények szépen, tisztán, rendben sorakoznak a hatalmas ebédlőben. Kértem egy kis diáktól:

— Van-e most cipó?

— Igen, van.

És mutat modern „vekni”-t, jóízű kenyeret, de a mai diáknak sejtelve sincs arról a régi cipóról, a mit én kérdeztem, s a mit hajdanában két krajcárért adtunk-vettünk, s mit a konvikttal szemben a Bethlen-utca túlsó oldalán ma is álló régi kis földszintes kőházban sültetett a kollégium.

Menjünk vissza a kollégiumba.

Most csak az újkollégium Bethlen-utcai bejáratán járnak be a kollégiumba. Annak is csak a régi Találkozó terem felőli kis kapuján, a kocsibejáraton túl, a másik gyalogbejáró el van zárva és befalazva, oldala beüvegezve, mert ez szolgál most a pedelusok nappali tartózkodó helyéül.

A régen tornatermül használt nagy terem és mellette lévő szoba ma az első emeletről leköltöztetett régiségtár helyisége. Ennek a helyén, hol hajdan a már majdnem negyedszázada elhalt Herepei Károly professzor rendezgette az ásvány és régiségtárt, az elfalazott folyósóval megnagyobbított helyiségekben van a természetrajzi és néprajzi gyűjtemény.

A második emeleten, a diszterem a régi. Csak éppen azt a változást találtam, hogy a diszterem jobboldali tanári ülőhelyei mögött lapéta-ajtó van a szomszédos tanterembe vágva,

hogy esetleges hangversenyek s más előadások alkalmával a szereplők itt közlekedhessenek.

Tovább, a rajzteremben kellemes változást láttam. Csinos bakfisok, tanítónőképezdészek és diákkisasszonyok ülnek vegyesen diákokkal az asztalok mellett. Régen magántanuló lány akadt néha, ma a kollégiumnak 519 tanulója közül 164 lány, 345 fiu. — És ezen kívül a kollégiumhoz tartozó tanítónőképzőnek mintegy 120 növendéke van, kik a régi vincellér-képezdében laknak a Magyar-utcában.

Halad a kor. A nők mind több és több tért foglalnak, a szellemi munka lassanként, bizonyos mértékig a nőkre nehezedik. És a férfiak? Gyakorlati pályákra lépnek. Látjuk ezt régóta, de a Bethlen kollégiumi látogatás, a régi emlékek nemtalálása, helyén a sok diáklány kiváltja belőlünk önkéntelenül ezt a megállapítást.

Hja! Halad a kor, fejlődik minden!

1922 október 8-án este impozáns diáktalálkozó volt. Az újkollégium második emeletén. régi diáknyelven: Felsőszoron, a széles folyósójú néhány tanteremben és a diszteremben hosszú asztalok voltak fölállítva. Ide gyűlt össze a rengeteg sok öreg diák. Mondják, hogy közel kétezren voltunk. Nem fényes bankett volt. Ki amit akart, azt evett egyszerűen, diákosan abból a néhány egyszerű hideg ételből, amit az apró, mai diákok szolgáltak fel. Sokan végig üldögéltek, kivált az igazán öregebbje, mások, a kevésbé koros vén diákok jöttek-mentek, sorba

járták az asztalsorokat, tantermeket és keresték a rég nem látott pajtásokat, diákismerősöket, Érzékeny találkozások, nehéz felismerések, kedélyes kikérdezés, hogy

— Hát te hol vagy most? Merre jársz?

— Mi a foglalkozásod?

— Van családod? Gyermeked?

aztán a régi életre, diákkori élményekre visszaemlékezések színtere volt a felsősor egész éjfélig, mikor zárórát rendeltek az öreg diákoknak.

Másnap lefolyt a nagy ünnep. A kollégium udvarán lassan gyűltek a régi diákok s a közönség. A virágokkal, zöld levelekkel vastagon behintett emelvényen a kollégium előljárósága, tanárok, püspök, papok, küldöttségek, két asztalnál az újságok kiküldöttei foglaltunk helyet.

A hatalmas ünnepélyről, mely az erdélyi magyar kultúra fényes ünnepe volt, már közöltünk tudósítást. Ennek legkimagaslóbb pontja az ott tartott református ünnepi istentisztelet volt, melynek ünnepi beszédét az egyik öreg diák, Nagy Károly püspök tartotta. Bethlen Gábornak a bibliából vett jelmondata: „Hálsten velünk, kicsoda ellenünk” volt beszédének alapigéje. Nem kisebb hatást váltott ki a Jékely — (Áprily) — Lajos költő-tanár hatalmas ódája, és az énekkar gyönyörű éneke.

Legmeghatóbb volt azonban a küldöttségek — első helyen Gr. Majláth Gusztáv Károly erdélyi róm. kath. püspök képviselőjének — üdvözlete. Tizenkilenc küldöttség vonult el Bethlen Gábor utódai, a Bethlen főiskola elől-

járósága előtt s mondta el igaz szivből a nagy fejedelem alkotása előtt hódolatát.

Az ünnepély egyik főpontja volt a Bethlen Gábor domborművű, fehér márványba faragott arcképének és az ez alá elhelyezett emléktáblának leleplezése. Bodrogi János történelem professor mondta az ünnepi beszédet, mely nagy tudásról tett tanúbizonyságot és mely a közönség figyelmét végig lekötötte. Az emlékmű az ókollégium udvarra néző frontján, a folyósóról a kuriára kijárók fölött közepén van elhelyezve.

Tornaverseny, hangverseny és a volt diákok irodalmi matinéja egészítette ki a jubileumi ünnepségeket.

*

Nézzünk körül a városon, hová a régi diákságot annyi emlék köti.

A református templomban fűtés van berendezve. Be van vezetve a villanyvilágítás. A régi templom szélfújta, esőmosta, vastagfalú tornya cementtel simára van reparálva. Nem éppen a legszebben, de tartósan és szegény eklézsiának ma így is megfelel. A két bejárat-hoz két kis pitvar van építve. Természetesen újak a templomajtók is.

A vár bástyái a régiek. De a vár fala a Winkler-féle üzletiel átellenben át van törve és ma ott is be lehet a várudvarra járni, hol nemcsak gyepp van a régi kövek közt, de parkirozva is van és fenyők, lombosfák, diszbokrok teszik kellemessé a szemnek.

A kollégium felőli boltozatos, régi várkapú-folyósó két oldala alá van falazva, s így kissé keskenyebb most ez ódon bejárat. Másik oldalon úgy van, mint régen. Ellenben e kapun kimenve nem találjuk régi helyén az öreg Sánta Máriskót, rég meghalt, s a többi gyümölcsös, kenyeres kofát. A régi diákélet igen fontos táplálékát, a finom „dög”-öt se árulják ma a piaci sültes kofák, kipusztult a konviktus felállításával ez is, ma csak emléke él a régi diákok, s az idősebb emberek emlékezetében.

Az ókollégiummal szemben, az 1849. jan. 8-án legyilkolt enyedi magyarság sirja előtt ma nem a régi feketére festett fakerítés áll, hanem diszes vasrács. De emlékünnepe? . . . . . Ma már nincsen ez.

A régi Magyarutcában volt a Kéthattyú szálloda, a kollégium bérháza. Ma ez is más-kép néz ki. Talán ma is a Bethlen kollégium tulajdona. Nincsen meg az ehez közel volt régi földszintes kollégiumi kórház. Ezek helyén az átépített, hatalmas méretű Seidl-szálloda áll.

Az üzletek se a régiek. Csak a Cirner, Winkler, Székelyhidi régi cégek vannak most, mind csupa új ember kezében van a kereskedelem. Meghalt az öreg Korbuly Bálint divat-árúkereskedő is, ki jószívű hitelezője volt — s tán máig is az — sok régi diáknak, s kinek jószívűségét, furcsaságait oly sok régi diákadoma őrzi. Nem él az öreg Wokál könyvkereskedő, Bisztricsány Lajos, Vajda Péter sem. Megszűnt a régi, Tigrishez címzett, Sándor Miklós-féle

vendéglő is. Rég pihen a temetőben az öreg Csekó bácsi is, a kisdíákok olcsó foltozó szabója.

Menjünk tovább!

A Várszeg, azelőtt Varcagás, régebb Schwarze Gasse-utcába tértem be. Az utca elején a régi Hudelitz-féle vendéglő, — mely a kollégium tulajdona — ma nem vendéglő. Magánlakás. Eszembe jutott az első utcai kútnál — ma ez is szivattyút kapott — a kiálló ház egykori lakója, egy feketeszemű, szép kis barna lány. Vajjon hol lehet most Margit?... Tűnődve mentem tovább. Majd betértem az ódon református temetőbe. A régi magas födeles fekete kapú helyén ma modern vaskapú áll. Felballagtam az Őrhegy oldalán, elbolyongtam a régi sirok között, fölkerestem régi tanáraink, Székely Ferencz, Makkay Domokos, Herepey Károly, Szilágyi Gyula, Kovács Ödön dr., Lázár István, dr. Farnos Dezső, Székely Ödön, stb. és rég porladozó diáktársaim sirjait. Ott találtam meg a választ e kérdésekre is: vajjon hol lehet most Asztalos Margit, a várszegutcai feketeszemű szép kis lány? Ott pihen a családi sirhelyen, a temető legfelsőbb sirjában és sirkövére rá van vésve: 1882—1916. Mint ifjú asszony halt meg. Nyugodjék csendesen!

Tovább mentem. Fel az Őrhegyre, a temetőből a szőlők közé. A város szép panorámájában gyönyörködtem kellemes őszi napon. Lenn a városban, a kollégiumi udvaron a nyüzsgő

élet, lábaim előtt a sok-sok porladó ember, ... megilletődve mentem tovább a szőlők útján le a sétaterre.

A kápolna képe is változott. Fák vénültek, cserélődtek ki. Nincsen meg a régi nyári cukrászda, hol öt krajcárért egy négyszögarasznyi krémes bélest vettünk kisdíák koromban és hat krajcárért két szeletes adag finom fagylaltot. Fű nő a helyén.....

A kilencvenes években épült nyári tánc-helyiség szánalmas látvány. 1918-ban, a forradalomkor megrongálták, egy ép ablaka sincsen, összetörve áll a hely, hol oly sok kellemes vig majálison táncoltunk reggelig.

A Jókai által is gyönyörű elbeszélésében megörökített kuruc diákok sirja fölé 1896-ban a régi lebontott kápolna helyére emelt oszlopos siremléket 1918-ban a forradalomkor megrongálták. Az oszlopok közt volt kőasztal, melyen a hősi halált halt diákok neve is meg volt örökítve, összetörték a gaz rongálók, — ma ez a rongált kőasztal a kollégium régiségtárában várja a békés időket, hogy újra ott legyen a helyén és hirdesse a sir fölött a régi hős diákok emlékét.

Leballagtam a Bethlen-u.cán, a kollégiumi tanári lakások utcáján. Az ódon épületek ma is a régiek. De a sétater felé eső végén néhány szép új villa épült, s modern külsejükkel nagyvárosias színezetet adnak az öreg Őrhegynek.

Az öreg Őrhegy áll rendületlenül. Nézi a lába alatt hullámozó életet, a sok változást,

melyben csak egy örök és változatlan, a szellem, melyet Bethlen Gábor hagyott az erdélyi magyarságra s melyet meg kell, meg fogunk őrizni időtlen időőkig.

ELBESZÉLÉSEK A DIÁKÉLETBŐL.

A medalion.

nalmas vasuti utazás közben mindig ráfanyalodik az ember arra, hogy figyelj a kerekek egyforma kattogását. Én is azt figyeltem, mióta bealkonyodott, s már a mellettünk elmaradó tájakban sem gyönyörködhettem. Kocsink telve volt utasokkal, a folyosón is sokan voltak. Fel se kelhettem, nemcsak mert azonnal más ült volna a helyemre, de mert céltalan lett volna. Önkéntelenül is áttértem a kocsikerék-kattogás számlálásáról arra, ami nem úri embernek való foglalkozás, hallgatóztam. Két körülbelől 28—30 év közti férfi beszélgetett. És mert hangosan beszéltek, tulajdonképpen nem is volt hiba a hallgatóság. A fülke utasai hasonlóképpen tettek egy kövér, középkorú, mészáros kinézésű vastag aranyláncos, sokgyűrűs úr kivételével, ki unalmában elaludt és egyenletes horkolásba kezdett. Velem szemben ült egy fekete ruhás, gyászfátyolos hölgy, kinek bárhogy igyekeztem kivenni valamit az arcvonásából, nem láthatam át fekete fátyolán. Csak azt vettem észre, hogy sir. Ezt is csak abból következtettem,

hogy leeresztett fátyola alatt mindegyre fölnyúlt, mintha szemeit törülné. De hát ezt természetesnek vélem. Valakijét temette, talán éppen a temetésről megy haza.

Lassankint beletörődtem a változatlanba. Gondolom, hogy fiatal hölgy, mert alakja azt mutatja, de idős is lehet. Elterelődött a figyelmem a hangosan beszélő két uriemberre, annál is inkább, mert enyedi diákévekről beszéltek és én is annak idején a Bethlen-kollégiumban fogyasztottam a cipót.

— Tudod, — kezdte az egyik férfi, — valahányszor ezen a vonalon járok, eszembe jut az a kis lány.

— Elhiszem, — felelte a barátja meggyőződéssel.

— Nevetek is, sirok is magamban.

— No, inkább sirsz, Károly!

— Inkább nevetek. Hidd el!

— Hiszen olyan szerelmesek voltatok mind a ketten!

— Voltunk. Igaz. Diákszerelem. Akkor végtelen nagy szó, ma nevetséges.

— És miért maradt félbe?

— Miért? De ki tudná!

— Tán jegyesek is voltatok?

— Nem. Pedig közel álltunk hozzá. Istennem! Ha visszagondolok, mégis csak nevetséges a diákszerelem.

— Én nem osztom a te véleményedet. Jusson csak eszedbe, hogy hány álmatlan éjszakán tanultál, dolgoztál és mindig csak azzal

a gondolattal, hogy mielőbb kereső ember lehess és elvehessed őt. Ez sarkalt a tanulásra, Sokat köszönhetsz neki.

— Persze, persze! Csodálkozom is ezen ma eleget. Hányszor voltam náluk! Hányszor esküdtem örök szerelmet neki, s ő nekem!

— Gyerekség!

Kinos csend után ismét megszólalt.

— Szinte otthonn éreztem magam náluk. Ugy voltam a házuknál, mint családtag. Én vettem meg a mama megbízásából a jegyeket, ha valahová mentünk. Nélkülem sétálni sem mentek.... Mennyi virágomba került!

— Helyes kislány volt. Szép fekete szemei. Te! Vajjon mi van most véle?

— Nem tudom.

— Férjhez ment bizonyára.

— Nem tudom. De nem hiszem. Az érettségi után nem volt dolgom Enyeden, nem jártam arrafelé, nem érdekelt. A képes levelezőlapok is mind gyérebben jöttek-mentek, egyszer elmaradtak.

— Hidd el, kár volt.

— Én bizony nem sajnálom. Gombház, ha leszakad, lesz más. Ha ugyan kell.

— Hátha még mindig reád vár?

— Nem hiszem. Igen naiv lett volna. Pedig bizony esküvel ígértük, hogy a kölcsönösen adott emléket megőrizzük, állandóan viseljük és addig is, míg az esküvönket megtartjuk, titkos eljegyzésünk jelének tekintjük.

— Nálad van?

— Dehogy! Régen, még egyetemi hallgató koromban túladtam rajta.

— Eladtad?

— Nem. Azaz, ahogy vesszük. Zálogba csaptam és ott rekedt. Nem tudtam kiváltani.

— Mi volt a tiéd?

— Ő nekem egy kis ovális medaliont adott. Kivül kövek közt valami email képecske volt, valami régi, émelygős dolog. Két kéz volt, amint egyik a másikba kulcsolódik.

— És benn?

— Az arcképe volt, szembe egy kis tincs a szőke hajából. Rózsaszín selyemmel volt átkötve.

— Kár volt elfecsérelni. Emlék nélkül üres az élet.

Néhány percnyi szünet után folytatták a beszélgetést.

— Egy divánpárnát himzett éppen a kis csitri. Egy tincs előlogott a hajából. Tréfából mondtam, hogy ezt vágja le és adja nekem. Befonta, megkötölte felül és a végén és én levágtam. Kis fonat volt. Éppen elfért a medalionban. Vékony kis ezüst láncon hordtam egy-két évig a szívem fölött, titokban, nehogy anyám vagy testvéreim észrevegyék. Teher volt. Aztán, hogy megszorúltam jogász koromban, becsaptam zálogba. Kaptam érte nyolcvan forintot. El is kártyáztam egy éjszaka a kávéházban.

— Megvan még a zálogjegy?

— Dehogy van. Elveszett.

— És te mit adtál?

— Az nem volt olyan értékes. De sajnálom mégis amit érte kiadtam. Részletfizetésre vettem egy kis modern arany medalliont, benne volt az ő s az én arcképeim. Az én arcképem mellett az alig serkedő bajuszkámból volt néhány szál. Kivül finom művű emailból ne-felejcskoszorú volt és a közepére kettőnk neve volt az I. K. monogramm vésve. Sokba került, az angyalát! Milyen szamárság! Diákszerelem!

— Jó lenne megtudni, vajjon mi van véle? Akár lány, akár asszony, még igen csinos kell legyen.

— Persze. Hiszen . . . Te! Nem lehet több . . . éppen huszonhat éves.

— Szálljunk ki, keressük föl. Mondd ha még lány, hogy utána jöttél. Vajjon mit szólna hozzá? Ha hűséges maradt, milyen boldogok lehetnétek!

— Erről szó se lehet! Én nem házasodom. Bolondság!

Elhallgattak. A vonat kerekei egyformán zakatoltak, majd kezdett lassabban menni a vonat. A gyászruhás nő fölállt és alig hallhatóan, majdnem sugva kért:

— Legyen szives uram, a táskámat adja le utánam.

Készséggel megteltem. A finom, könnyű, kis barna bőrtáskát levettem a hálóból és vittem utána. A folyosón idegesen és gyorsan, pár mozdulattal a nyakához nyúlt, majd felém fordulva kérdezte:

— Hallotta uram ezt a beszélgetést?

Hangja reszketett az izgalomtól.

— Igen, hallottam, léha ember.

Majd ismét folytatta.

— Ugyebár, milyen hitvány ember? Nem tudom, ki Ön, de mégis egy nagy szivességre kérem. Adja át ezt a nefelejcses medaliont és láncot annak az embernek, aki az elébb elmondta, hogy sajnálja, amit érte kiadott. És mondja meg, hogy én e perczig viseltem és vártam rá. Holnap pedig Damó Kálmán mérnöknek, aki ezzel érettségizett, s ki évek óta ostromol, megmondom, hogy hozza el mielőbb jegygyűrűjét.

Megigérttem.

Beért a vonat az enyedi állomásra. A bevilágító külső fénynél láttam azt a gyönyörű két könnyes szemet, azt a szép arcot, melyről annyi műveltség és méltóság sugárzott. Leszállt a hölgy, én pedig átadtam a medaliont az üzenettel együtt utilársamnak, ki a meglepetéstől és megszégyenüléstől nem tudott szóhoz jutni. Legalább is addig, míg a marosújvári állomáson én is leszálltam.

Kisdiákkori zsebpénzem.

A mikor édesapám Ödön bátyámat és engem a nagyenyedi Bethlen főiskolába vitt, kis fiuk voltunk. Nehezen válltunk el a szülői háztól. Bevallom, hogy keservesen sirtunk. De aztán hamar felvidultunk a kocsiban, mikor édesapám, hogy minket megvigasztaljon, dicsérni kezdte a kollégiumot, hol családunk minden férfitagja, apai és anyai ágon, hosszú időközön át tanult, — mikor elbeszélte a régi históriákat, — beszélt tanáraitól, régi diáktársairól, kik közül akkor többen már híres enyedi professzorok voltak, — híres emberekről, kik ott tanultak, — beszélt a finom piaci sültről, mit az enyedi diák tréfásan dögnek hívott és elmondta az ő korabeli régi diákcsinyeket. Olyan élénk színekkel festette nekünk az enyedi diákelet örömeit, hogy még alig indultunk útnak, már néztük a vidéket, hol járunk, mikor leszünk Enyeden? Bizony, az messzire van Kézdivásárhelytől; akkor még messzibb volt.

Hogyan?

Hát azért volt messzibb mint ma, mert akkor Brassóig kocsin kellett utaznunk, az pedig hat órát vett igénybe. Csak Brassóban ültünk vonatra.

Amikor otthonn édesanyánktól és testvéreinktől bucsúztunk, Matild hugom adott az ő megtakarított pénzéből két krajcárt Ödönnek, két krajcárt nekem és csak azt kívánta, hogy amikor gyümölcsöt, cukorkát vagy süteményt veszünk belőle, gondoljunk rá.

Kaptunk azon kívül még édesanyánktól egy szép ezüst forintot, édesapánktól is egy ezüst forintot, nagyapánktól is egy ezüst forintot, hogy abból időként gyümölcsöt, cukorkát vagy süteményt vehessünk. Ezt hívtuk zsebpénznek, megkülönböztetésül a másik pénztől, amelyik a priváttanítónknál állt s melyből a szükséges irkát, pennát, plajbászt, tintát, könyvet, s mi egy mást vásároltunk.

A zsebpénz nagy dolog volt akkor nekünk. Addig nem volt pénzünk, legfeljebb néhány krajcár, amit azzal gyűjtöttünk, ha korán fölkelünk és felöltöztünk serényen. Ilyen alkalommal egy krajcár jutalmat kaptunk, ami nagy szó volt. Hogyne! Mire kellett volna otthonn a pénz? Mindenünk megvolt, ki nem jártunk, pajtásokkal nem csavarogtunk, utcán kofától gyümölcsöt, cukorkát, süteményt nem vásároltunk.

Bugyelárist is akkor kaptunk legelőször. Szép, barna bőrből volt az enyém, s a zárócsattján patkóban lófej volt. Ebben tartottuk a zsebpénzünket. Mindegyre meglapogattam a zsebet, vajjon nem veszett-e el? Mert hát eddig az a néhány krajcár ami volt, nem volt pénz. De ez a 3 forint 2 krajcár már igazán pénz volt, még pedig akkor és nekünk, tekintélyes összeg.

Mert bizony amikor nagyenyedi diákok lettünk, már nőtt az igényünk, költőpénzre is volt szükségünk. A pénznek pedig bugyeláris is kellett.

A szép ezüst forintosokat és a Matild testvérem két krajcárját papírba göngyöltük külön-külön és reá irtuk a papírra kívül-belől, hogy kitől kaptuk. Néha kibontogattuk és gyönyörködtünk a krajcárokban és a szép fényes ezüst forintosokban. De talán mégse a pénzben gyönyörködtünk. Kedvesek voltak nekünk azok a pénzek nem azért, mert pénz volt, hanem, mivel emléktárgyak voltak, azokra emlékeztettek, akiktől kaptuk. Nehezen is váltottuk fel az ezüst forintosokat. Szerettem volna sokszor az enyedi piacon a falúsi emberektől, gyümölcsös kofáktól almát, szilvát, körtét, szőlőt venni, de nem ment az olyan könnyen. Melyiket váltsuk fel? Melyiktől, kinek az ajándékától válljunk meg? Egyformán kedvesek voltak e pénzek.

Volt az enyedi piacon egy öreg, kövér sántáló kofa, Sánta Máriskó néven ismerte még édesapám is. Ennek a csuf vén kofának adjam én a kezébe a nekem kedves pénzt? Nem! Inkább gyümölcs sem kell! Kaptunk azért gyakran más fiuktól az otthonról hozott süteményért almát, szőlőt s más gyümölcsöt cserébe. Vagy a vendéglőből behordott kosztal kapott süteményt még szívesebben cseréltük el gyümölccsel. Így hiányt nem szenvedtünk.

Végre jól emlékszem, sorsot huztam. A nagyapám ezüst forintosára esett a sors és én

fel is váltottam. Hosszú időre elég volt a felváltott egy forint, takarékosan költöttem, hogy minél később legyen szükség ismét a másiktól megvállni.

De könnyű is volt takarékoskodni, mert akkor, amikor én kis fiú voltam, olcsó volt a gyümölcs. Egy krajcárért adtak öt-hat szép almát, tíz krajcárért egy véka finom, zamatos pónyikalmát és két krajcárért annyi érett édes, finom borszőlőt, hogy nem fért el a két markomban, hanem a bal karommal tartottam, míg haza értem; megértük véle ketten két napig. Volt hét-nyolc nagy gerezd.

Szüreti vakációra haza hozatott édesapám. Egy nagy kosár szőlőt hoztunk haza, a kosár tán ma is meg van. Lehet legalább négy vékás. És ezt a nagy kosár szőlőt kilencven krajcárért vettük. Tele volt a nagy kosár, alig birtuk ketten Ödönnel.

A zsebpénzünkről, édesapám utasítása szerint, naplót, költségjegyzéket vezettünk. Itthon beszámoltunk arról, hogy mire költöttünk, mit vettünk a pénzzel? Édesapám átnézte a feljegyzésünket és be kellett mutassuk a pénzt is, hogy tényleg meg van-e? Aztán a megtakarított pénzünket megduplázta édesapám és betettük a takarékpénztárba. És hosszú éveken, diák éveinken át minden vakációra hazajövetelkor így volt ez. Így gyűjtögettük a pénzünket. Így szoktatott minket édesapám takarékoságra.

Nem adtuk oda szívesen betétre se azokat a pénzdarabokat, amelyek papirba voltak gön-

gyölve. Ezek már nem pénzürtékek voltak, hanem emléktárgyak, Aztán édesapám is szívesen visszaadta nekünk ezeket a becsomagolt pénzeket, hogy őrizgessük tovább és betétre adott mást helyette.

Sokáig őrizgettük ezeket pénztárcáinkban a papirja elpiszkolódott, elszakadt s újra csomagoltuk. De mindig kedves emlékeink maradtak.

Vakációról visszamenve mindig kaptunk zsebpénzt, de már a későbbi ezüst forintosoktól, fényes piculáktól könnyebben válltunk meg, mint a legelsőkötől.

Lassankint az élet letörölte rólunk azt, hogy emléket lássunk a pénzben, de azért ma is eszembe jutnak a kisdiákkori zsebpénzek, amikor egy-egy, édesanyámtól kapott pénzt adok tovább.

Hiába!

Az emlék azért emlék, hogy ha megválunk tőle, akkor is visszaemlékszünk rá egész életünkön át!

Egy Petőfi legenda.

em is sejti, aki maga nem volt az enyedi kollégiumban, milyen sok hamisságot követtek el ott a kisebb diákok. Apróbb diákcsinyek, tréfák csak úgy gyűltek halomra, mint ősszel az erdőn a hulló falevél. Eszembe jutott egy ilyen, emlékeztetes diáktréfa, le is írom.

Kisdiák koromban beszéltek sokat még a diákok az otthon hallott hősi időkről, a vérbe fűlt magyar szabadságharcról. Beszéltek a fiuk egymás közt a nagy háború, nagy idők legendás hőseiről, Kossuthról, Bemről, Petőfiről, a székely mártirokról, kiket szerte-szét Erdély vértáta földjein kivégeztetett a véreskezű osztrák uralom. De legtöbbet beszéltek a legendás hősről, Petőfi Sándorról.

Akkor még szájról-szájra járt a legenda arról, hogy Petőfi Sándor nem halt meg, hanem elfogták a muszkák és elvitték az osztrák császár parancsára a messzi Szibériába. ólombányába munkásnak és ott sinylődik. A diákfantázia azt is tudta, hogy Petőfi, hol, melyik ólombányában eszi a rabság keserű kenyerét? Mások már azt is tudták, hogy Petőfi kiszabadult és rengeteg viszontagság közt hazajutott

az ő drága, forrón szerelelt magyar hazájába hol bujdosva, nehéz viszonyok közt él, mert fél, nehogy a bosszúálló Ferenc József osztrák császár elfogassa.

Az apróbb enyedi diákok közt természetesen hiteltre talált ez a legenda.

— Hej, ha ide jönne!

— Bizony! Itt a kollégiumban élélhetne akár élete végéig, — folytatta a másik.

— Ugyan? Mit ennék? — vetette oda félválról a harmadik.

— Van itt elég cipó. Meg aztán minden nap jön hazulról pakk hol egyiknek, hol a másiknak. Aztán a kik kosztot hordatnak, rendre vendégül látnák a nagy költőt.

Igy gondolkoztak, így lelkesedtek maguk közt a kis diákok, kik nemcsak hazulról hoztak hazafias szellemet, hanem egymástól is csak azt hallották, tanulták a híres nagyenyedi Bethlen-kollégiumban.

*

Egy szép őszi napon a délutáni órákban, mikor sem előadás, sem silentium nem volt, nagy zaj hallatszott be lakószobámba. Mintha száz torok kiabálna, lelkesedne, mintha éljenzés, ének hallanék. Kisi tettem a folyosóra. A kollégium hatalmas udvarán: a *kurián* nagy tömegbe verődve állt sok-sok diák. Középen volt egy őszes bajuszú férfi, ki széken állva szavalt. Fekete, magyaros kalapja, fekete magyarruhája kitűnt a kis diákok egyszerű mindennapi ruhái közül.

Természetesen én is odaálltam. Hallottam, hogy valami hazafias köteményt ad elő, de a zajongástól nem sokat értettem.

Kezeiben hosszú keskeny papirlapokat rázott és árulta. Laponként 10—20 krajcárért adta. Én is vettem egyet. Rajta volt az arcképe, néhány igen gyenge, de hazafias tárgyú köllemény és alul a neve:

*Hazafi Veray János
a haza vándor dalnoka.
és népnevelő bajnoka.
no, meg a hölgyek tisztelője.*

Nevettem egyet rajta.

A székről szállt és ment föl az ó-kollégiumi lakószobákba, hogy árútsa silány verseit. A lépcsőn, hol a szolgálatát végző kis szolgál-diák épen sepregetett, a Veray után lóduló tömeg meglökte az öregel, ki haragra gerjedve fölkapta a szemétmerő lapátot, de porúl járt. Az azon volt szemét karjára, ruhájára hűlt. De rigmust rögtönzött rá:

Szemétmerő lapát,
Verjen meg nagyapád!

Volt persze nagy nevetés utána. De azért követte a tömeg szobáról szobára az öreg fűzfapoétát.

Érdeklődtek többen,

— Ki az?

— Honnan jött?

— Az bizony Petőfi Sándor.

— Lehetetlen, hiszen elesett a segesvrái csatában.

— Dehogy esett! Most jött haza szibériai fogságából!

— Ne bolondozz! Nem hiszem azt!

— De igazán úgy van!

Ilyenféle párbeszéd folyt a kisdiákok közt.

Odaléptem és mutattam a csak most vett Veray verseket.

— Nézzétek, ezt árulja, dehogy is Petőfi? Veray János.

Az előbbi túlkiabálta az én felvilágosításomat.

— Nem igaz, nem Veray! Maga Petőfi Sándor. De kénytelen álnéven bujdosni, így árulni a költeményeit, hogy valamiképen megélhessen.

És mert sokkal szimpátikusabb volt az eszme, mely Petőfi hazatértét hirdette, nem hallgattak rám, hanem a másik fiúra, ki tréfából-e, meggyőződésből-e, máig sem tudom... a mellett harcolt, hogy a magyarruhás, öreg versfaragó alak nem Veray, hanem maga Petőfi Sándor, ki Veray János álnéven bolyong.

— És mondd, miért kellene neki álnéven járnia itthon? — kérdeztem.

— Mert — volt a határozott felelet — Ferencz József elrendelte, hogy ha hazakerül, Petőfit is várfogságra kell vinni Kufsteinba vagy a sok közül egy másik magyarkinzó várba.

— No és miért félsz? Hiszen már kibékült a magyar s a király.

— Hát, most olyan Pecsovits világ van, nem mozoghatna szabadon szegény Petőfi, sok gaz magyar van, apámtól hallottam, a ki besúgja ma is az osztrák császárnak, ha hazajön külföldről valamelyik jó hazafi. Jutalmat, pénzt, kinevezést kapnak az ilyesmiért,

— Hidd el, tévedsz, nem Petőfi ez, ő rég elesett.

— De bizony ő!

Kénytelen voltam félbehagyni a vitát, mert Petőfi sokkal kedvesebb volt kisdíák társaim előtt, semhogy engedtek volna. Minek verekedjünk ezért össze? Ellenségesen néztek rám, ki Veray—Petőfit nem hiszem. Tovább álltam. Nem hittek nekem.

Sokáig élt-e, — talán tréfából, talán téves meggyőződésből eredő — legenda a kisdíákok közt, kik áhitatos tisztelettel őrizgették azt a néhány füzfa-verset, mit Hazafi Veray János — szerintük Petőfi Sándor — kezéből vásároltak, szükös zsebpénzükből.

Igy keletkezik sok legenda.

Diákhistória.

agy nap következett nemsokára. Közeledett a htres diákbál ideje. Már szét voltak küldve a meghívók, és nemcsak a nagyenyedi, hanem az enyedvidéki úri házak is mind a farsang legkiemelkedőbb, legpompásabb estélyére készültek.

Hány ábrándos leányszív, hány izgalomtól, vágytól kipirult, a siker, vagy sikertelenségtől való félelemtől sápadt leányarc volt ezidőtájt Nagyenyeden? És az öreg kollégium egyforma, rideg diákszobáiban vajjon hány nagyobb diáknak ment e napokban rendesen a tanulás? }

Mindenki az estélyre készülődött. A privát-tanítók gondja nem a gondjaikra bizott nebulókon volt, hanem azon, vajjon az estélyen hogy lessz, mint lessz, miből fogja a báli este kiadásait fedezni, kivel fogja az első csárdást, s a második négyest járni? }

A legtöbb bálozó diák szűkös anyagi viszonyok között élt. Nem is lett volna jó, ha sok a pénze. A kinek bőven telik ruhára, szórakozásra, fényűzésre, az nem tanul, hanem keresi a társaságot, a vidámságot, de a kevés pénzű diák otthon ül szobájában vagy valamelyik tanteremben meghuzódik és tanul; a klasszikus

nyelvek, a történelem, mathézis, egyháztörténelem, filozófia, homiletika, ó- és újszövetségi exegesis, theologiai és paedagógiai tudományok egész odaadást, sok időt, fáradságot igényelnek.

Most azonban ezt is letette mindenki, Becző Károly is, a harmadéves daliás papjelölt.

* * *

Becző Károly hazulról szegényesen került a Bethlen-kollégiumba. Első gimnázista korától négy éven át szolgagyermek volt. Egy évig nehezen ment, de aztán beleszokott az ügyes, életrevaló székelly fiú a változott körülményekbe, dolgozott és tanult. Küzdött és bizott a szép jövőben, melyről szabad idejökben oly szép példákat, oly csábító történeteket beszélnek el, a kisebbeknek a nagyobb diákok. Nos, az első év, sőt az első hónapok nehezen teltek. Az első napokban mikor még járatlan volt, nem tudta hová forduljon és míg telt az átalvetőben, lábában hazulról hozott sültcsirkéből, szalonnából, kenyérből, még ment valahogy. Nehány nap múlva megkérezte principálisa:

— Te Károly! Voltál-e ma ebéden? ?

A félénk falusi gyermek halkán felelte:

— Nem. De hol lettem volna? ?

— Te is félkosztos vagy! !

Becző Károly ártatlan, félénk szemmel nézett priváttanítójára. Nem tudta, mi az a félkoszt. De már aznap megtudta. Egyik pajtásától megkérdezte:

— Te is félkosztos vagy? !

— Igen! !

Örült, hogy eltalálta, kitől kérdezősködjék. Gyorsan felelte rá: .

— Amikor félkosztra méssz, hívj engem is.

Igy történt, hogy e naptól harmadnapra Barthos László azt mondta Becző Károlynak: .

— Nő, fiú ma vedd elő a kanaladat, aztán 12 órakor megyünk félkosztra. .

— Milyen a te kanalad? ?

Barhos megmutatta, Becző Károly pedig fordult egyet, kettőt, vette a kalapját és szölla-
nul kiosont a szobából. Kiment a piacra, ment,
ment, míg az üzletek kirakataiban kanalat látott. Bement a Bisztricsány Lajos boltjába és vett egy pléh kanalat. Amint kijött a boltból, kibon-
totta a csomagolásból, eldobta a papírt és a csupasz kanalat betette a belső zsebébe. .

Harangoztak délre. Károly éhes volt, várta, hogy Barthos László félkosztra hívja, de az elfeledte. Figyelte, hogy a mások mit tesznek, különösen Barthos László. Ment utána, zsebében a kanállal, kikisérté az alsó sor 10 számú szobáig. Ott a folyóson sok, szegényesen öltözött kis diák állt és mindeniknek kabátja gomblyukában, hová a virágot szokta más tenni, be volt dugva a kanál. Jött egy nagyobb diák és névsort olvasott. Aki a nevét hallotta és jelentkezett, sorba állt. Úgy tett ő is, mint a többi. Beállt a sorba. És a kanállal a mellén csendes beszélgetéssel haladt föl a Varczagás-utcán az éhes diákcsoport.

Másnap is odaállt, de ekkor nem olvasták

a nevet, tehát elmnradt. Pityeregve ment vissza szobájába. Elévette a friss, jóféle barna cipóit és egyiket megette. Barthos is ugyanigy tett, csak nem pityergett. Tőle tudta meg, hogy ezt a félkosztot ingyen adják és csak minden második napon.

Igy telt el négy év. Közbe a gyakran üres, vagy cipóval töltött diákgymor vigasztalására tanulással töltötte el az időt. Haladt előre, lassankint több és több segítséget kapott. Hetedik gimnázista korában egy városi családhoz került priváttanítónak. Kis, első gimnázista tanítványt kapott a gazdag borkereskedőnél, ki uzsonát és vacsorát, meg havi 10 forint készpénzt adott Becző Károlynak. Igy volt ez szokásban sok úri háznál.

Lassankint Becző Károly ruhát szerzett hitelbe és az árát részletekben havonta fizette. Eltanulta az úri háznál az úri viselkedést, mindent megfigyelt, gondosan öltözködött, mert hát csak nem mehet rendetlen ruházattal olyan helyre, hol egy szépszemű kis lány tanítása is gondjaira van bízva!! A kis Hajdú Kálmán volt a tanítványa, de Hajdú Klárikát is tanítgatta, ki ekkor már kezdett felcseperedni, harmadik polgárista volt.

A tanítvány és priváttanító összeszoktak. A kis lány szorgalmasan tanult, szégyelte volna, hogy ő ne tudjon. Becző Károly is igyekezett; milyen szégyen lenne, ha nem tudna szép bizonyítványt mutatni fel. Nyolcadik gimnázista korában, mikor már szinte segítség nélkül, saját

erejéből tartotta fenn magát, mert bizonyítványa alapjait ingyen kapott a kollégiumban bennlakást, jutott neki stipendium is, tanítvány is, sőt ebédet is kapott a konviktusban, — komolyan gondolkozott a jövő felől. Mi legyen? Milyen pályára lépjen? Meggondolta sokszor, meghányta-vetette az anyagi kérdéseket.

Milyen pályára lépjen? Osztálytársaival, barátaival sokat beszélgettek erről. Tanár, ügyvéd, mérnök, pap, vagy orvos lesz legtöbb diák-társa. Elbeszélgették egymásközt dolgaikat, anyagi helyzetüket.

Becző Károly is meggondolta. De ő nem nyilatkozott senkinek. Neki különleges helyzete volt. A leszegényedett székely családtól, a mátfalvi szegényes otthonból rég nem kapott segínyt. Nem is kért, tudta hogy otthon sincs sok. Elmenjen a Bethlen-kollégiumból? Ott hagyja-e azt a nagy, komor régi épületet, melynek falai között életének nagy részét eltöltötte, hol a szülői ház melege helyett második szülői házból érezte magát, hová az eltöltött diákévek ezerszer ezer szállal szövögetett emlékei kötik, hol megtanulta nemcsak a tantárgyak eléje tett tömegét, de dolgozni, tünni, nélkülözve megelégedetten élni, hazát szeretni, szülőket, nagyjainkat tisztelni, becsülni? És ha innen elmenne ki a világba, miből fedezze főiskolai kiadásait? De leginkább az a kérdés bántotta, hogy mi lesz akkor a szép, feketeszemű Hajdu Klárikával?

A Kápolnán tanulgatott, lehevert a fagyal-

bokrokkal szegélyezett pázsitra, de a maga elé tett fizikajegyzetből nem sokat tanult, csak nézte a fűszálakon tornászó hangyákat, a döngicsélő méheket és lelke édesbús érzéssel telt tele. Elhatározta, hogy pap lesz, az érettségi után négy évig theológussá mire meglesz a papi oklevél, Hajdú Klárka is eladó lányá fejlődik. Maga elé képzelte a szép, szelíd jövőt. A békés, csendes boldogságot, egy falusi parókiát, hol jázminbokros, violás kis kerten át sétálgatnak a gyümölcsös kertbe és Klárikával gyönyörködnek a szépen fejlődő termésben. Elgondolta, mily szép lesz, mikor kis családjától körülvéve osztja majd a Klárka sütötte finom kenyérrel újbuzára az urvacsorát. A békés falusi székely népet, kiket szeretni, gondozni fognak, s kik őket tisztelettel, szeretettel veszik körül.

Igy lett az osztály legjobb diákja hűséges az alma materhez, így maradt ott a Bethlen-kollégiumban.

De nemcsak ott maradt, hanem tanult szorgalmasan. Tanárainak kedvence, a város intelligenciájának szívesen látott vendége lett Becző Károly theologus. Ez azonban sokba került. A tanítványok nem fizettek olyan nagy összeget, melyből telt volna a költségekre. A stipendiumok pedig nagy időközökben jutottak kezéhez. Míg a Hajdú borkereskedő diákfia tanításáért kapta naponta a jó uzsonnát, vacsorát és a havi díjazást, addig inkább telt mindenre. De mióta Hajdú Kálmán ötödik gimnázista lett, régi szokás szerint fölöslegessé vállt a priváttanító

és Becző Károly elesett a jó jövedelemtől. A véletlen is úgy hozta magával, hogy Becző Károlynak nem jutott kosztos diák. Csak szégyenesen, keveset fizető tanítványokat kapott. Sőt, mert vasárnap délutánonként nemcsak megszokásból, de szíve parancsára is Klárikáéknál volt, bizony ez mindig költségbe került. Nehány szál virág a kertésztől vagy más, látzólag semmiség, lassankint sok pénzt emésztett el.

Harmadéves theológus volt már Becző Károly ekkor. Anyagi gondok zavarták. De mégis küzdött és takarékossgal tartotta fenn magát.

Soha se szólt Klárikának tervéről. Nem is kellett. A család is már biztos, leendő vőként tekintette, bár hallgat róla mindenki. A szép szál székely fiut sokan irigyelték a bájos Klárikától. Még az Isten is egymásnak teremlette volt a közvélemény.

És még se lettek egymásé : : : ;

Jött a diákbál. Lázas izgatottsággal készült rá mindenki. Becző Károly volt a theológusok közt egyik legügyesebb táncos, lelegegánsabb fiatalember. És hetekkel azelőtt beszélgettek Klárikával :

— Kivel táncolja a második négyest Klárika ?

— Kivel ?? Kell azt kérdezni ?

— Úgy látszik, igen.

— Az nagy baj. Hát mit gondol Károly kivel táncolnám mással . . . . .

— : ... mint ?

Klárka fülíg elpirúlt, de mert csak ketten ültek a szoba sarkában, halkan folytatta :

— : ... mint ... magával.

Becző Károly boldogan készült volna a diákbálra, ha anyagi gondjai nem lettek volna. De az a pénz! Az az átkozott pénz! Ami nincs ott, ahol lennie kellene! Ünneplő ruhája kopott, ki kellene vasaltatni legalább.. Cipője szakadt.. Más kellene. Miből? Hitelből?

Elment az öreg Korbuly Bálinthoz, a jószívű kis örmény kereskedőhöz, ki tán halálakor is elhallgatta övéi előtt, hogy hány szegény diákot segített hitetezéssel, miből soha se lett pénz. Az öreg adott hitelbe finom fekete szövetet és minden hozzávalót. Majd megfizeti, ismeri régóta, becsületes fiu.

Elvitte a szabóhoz, Elkészült a ruha.

Vett Vajda Pétertől finom, keményített inget, gallért, kézelőt, béli nyakkendőt, — Dunay bácsitól finom cipőt, — szóval minden rendben volt.

Várta, egyre várta, hogy a szabó haza küldje az új ünneplő fekete ruháját. De az egyre késett.. Pedig eddig pontos volt, becsületes.

De valamit elfelejtett. A szabóval nem egyezett meg, hogy a munkadíjat hitelezze és a szívtelen szabó nem adta ki a ruhát hitelbe.. Hiába kérte, hiába magyarázta, hiába könyörgött neki, hogy a ruhára ma estére szüksége van, — a szabó hajthatatlan maradt. Ide-oda futott barátaihoz, kérte őket ;

— Adjatok kölcsönt, csak rövid időre, a husvéti légáció után megadom.

Nem adtak. Csupa szegény diák volt akkor a Becző Károly legjobb barátja, nekik is kevés volt. Az is kellett estére.

Besötétedett. Becző Károly vette téli felöltőjét, elindult sétálni. Hadd üzze el a télvíz idején, csendes farsangi alkonyaton lebegő szellő az ő nagy gondját. Kisétált a Magyar-utcán, végig a honvéd laktanyáig, — majd vissza. Elment a szabóhoz. De az hajthatatlan maradt.

Vacsora nélkül, fáradtan, leverten ment haza. Mások mind a diákbálba mentek, csak ő, a legjobb táncos, a tekintélyes diák maradt otthon. Meggyújtotta íróasztalán lámpáját, leült és elmélyedve tanult.

A diákbálon nagy, előkelő társaság volt együtt. Ott volt Klárka is, de nem táncolt. Várta, hogy ígérete szerint az első csárdást s a második négyest Károllyal táncolja. Neki ígérte, másnak nem adja. Nem kérdezte senkitől, hol van Károly? De tőle sokan megkérdezték:

— Hol van Becző??

— Tán beteg Károly? 2

— Mi van Beczővel? 2

— Nem tudom — volt a válasz.

Nem is tudta. Előbb izgatottan várta, később aggódott elmaradásáért, majd haragos lett miatta. Mikor pedig Barthos László kérdezte:

— Klárka!! Hol van Károly? 2

— Nem jött el, — volt a rövid válasz.

Majd sietve tette hozzá:

— Laci! Magának, mint legjobb barátjának tudni kell, miért nem jött el?

— Nem tudom, Klárika! Ma délután nem találkoztam véle, el se képzelem, mi oka lehet elmaradásának.

— Pedig az első csárdást és a második négyest elkérte tőlem. Nem is elkérte, hanem így beszéltük meg. De megcsalt. Egész este nem táncoltam miatta. Rá vártam és nem jött. Kérem mondja meg, hogy akkor jöjjön elém, a mikor én hívom.

— De Klárika! Hátha beteg lett? Hátha valami komoly akadály jött közbe?

— Nem számít semmi. Megüzenhette volna. Úgy nem ért volna ez a szégyen.

Barthos László átadta a Klárika üzenetét. Becző Károly pedig tudomásul vette — szótlanul.

Utjaik elváltak. Egy ideig várta a Klárika üzenetét — de az egyre késett. Hiába várta, hogy valahogy, valahol összejönnek, kimagyarázza a dolgot, de az nem következett be. Becző Károly otthon ült, tanult, dolgozott, szenvedett magában. De a szegény, kisfiú korától küzdő, szerény székely diák senkinek se mondta el, hogy néhány forinton mult az ő boldogsága, mely visszahozhatatlanul eltűnt.

— — — — —
Soha se nősült meg.

— — — — —
És a szószéken oly lebilincselő, meggyőző hatással, mint tán senki más, magyarázza küllővidéki székely hiveinek a bibliai igét: „Nem jó az embernek egyedül lenni“.

Az „Úr“ szolgája.

agyenyesi diákkoromban volt egy diáktársam. Lacinak hívták. A másik nevét elhallgatom, az úgy sem fontos. Szegény özvegy-asszonynak volt a fia. Nem is tudom, miből tudta előteremteni azt a néhány forintot, ami a fiai neveléséhez kellett. Dehogy a neveléséhez! Erre alig telt valami az édesanyja zsebéből, legfeljebb a ruhának valóra, s mi egy s más legszükségesebbre. De azért küzdött fiaíért, s bár sok nélkülözés közt, fiaiból — én kettőt ismertem — diplomás embert, tanult, művelt embert nevelt.

Nos, mint mondám, szegény fiú volt Laci. Mint a többi szegény, de törekvő, szorgalmas diáknak, neki is kijárt a Bethlen Gábor bőkezű alapítványából naponta két cipő. Sokszor nem is evett mást, csak azt a két cipőt. De azért mindig jó kedve volt Lacinak. Igazi, természetes humora soha se hagyta cserben. Ha megelte a száraz cipóját, ivott rá jó néhány kortyot az enyedi meszes salétromos kútvizből. De jól is esett az a diáknak! Ilyenkor így vigasztalta magát: plenus venter non studet libenter, ami magyarul azt jelenti, hogy tele gyomorral nem

lehet tanulni! És ugrott utána nagyokat, nevetett, mint a mithologiai faunok, vig oldaláról fogta fel az életet, tréfált, bizony voltak közte gyakran durva diáktréfák is. Jó közepes tanuló volt, ki mindig szem előtt tartotta azt, hogy neki szegény édesanyja fáradozásait, törekvését nem szabad könnyelműen feláldozni. Rendes kosztón nem élt. Ha valakinek hazulról pakkja jött, — anni hol ennél, hol annál gyakran előfordult, — szívesen láttuk Lacit. Meleg ételre, behordott vendéglői kosztra is szívesen látott vendég volt hol itt, hol ott. Reggelire ő is, mint sok-sok enyedi diák, a piacról vett két krajcárért finom, illatos, kövér, friss disznóhusból sült kofapecsényét, akkori diáknyelven „dögöt“. Ma már nincsen „dög“. A civilizáció, a konviktus megszüntette. De sokszor nem is a saját zsebéből adott ki ekkora summát. Leleményes diák-eszével más rakta ki helyette ezt a két krajcárt. Tán fogadott valamibe? „Vagy szivességet tett érte másnak. Vagy segítette gyengébb társait a lecke megtanulásában érte. A fő az, hogy Laci, ha sok nyomorúság és nélkülözés közt is, de elvégezte a gimnáziumot, érettségét tett és beiratkozott a budapesti református theológiára. Papnak készült, mint a bátyja. Az is lett. Ma is az.

Egy alkalommal egyetemi hallgató koromban felkerestem, mint volt diáktársamat. Lakószobájában, hol többen laktak együtt, azonnal megismertem a Laci kis, kopott, ódon, magyar tulipános diákládáját. Hogyne ismertem volna

meg? Nagyenyeden a legtöbb diáknak volt egy kis ládája, melyben ruháit, könyveit, apróságait, néhány forintnyi zsebpénzét, hazulról hozott vagy postán érkezett ételneműit, süteményét, szalonnáját, kolbászát, gyümölcsét tartotta. Éveken keresztül sokszor láttam, hát mint kedves ismerőst üdvözöltem a ládát:

— Nini! Laci! Itt a te régi ládád!

— Persze hogy itt van. Mi van abban különös?

— Semmi, Természetes, hogy itt van. A tiéd.

Laci körülnézett, vajjon van-e valaki „idegen” közel? Nem volt. Egy-két előttem ismeretlen theologus volt még az aránylag nagy szobában, de ezek nem figyeltek reánk.

— Te!

— Mi az Laci?

— Tudsz titkot tartani?

— Hogyne, ha szükség.

— Igéred?

— Igérem.

Laci titokzatosan előhuzta zsebéből a hosszú, zöld zsinóron csüngő nagy ládakulcsot. A zsinór ugyanaz volt, mit enyedi diákkoromban is ismertem éveken át. Régebb a mellénye egyik középső gomblyukához volt hurokra huzva, ma pedig — már fejlődött a Laci igénye — a nadrággombra volt hurkolva a nadrágtartó táskájához. Nem is látszott. De láttam a mozdulatából, hogy bizalmasom valami titkot fog közölni velem, mikor a jól ismert régi zsi-

nóron függő ládakulcsot nadrágja zsebéből előhuzta. Néhány perc alatt sok minden villant át gondolatomon: talán kedves hazai süteménnyel kínál meg? Talán szerelmes levéllel dicsekszik? Talán valami kiváló eredményről mutat nekem bizonyítékot? Nem. Egyiket se tette. Hanem olyant mutatott, a mire nem is gondoltam. A kinyitott ládából kivette régi, kopott, kevés bankót látott bőrtárcáját, mely most oly kövér volt, hogy majd kihasadt. Csupa nagy bankjegy volt benne. Jó néhány százforintos is közte, a mi akkor igen nagy pénz volt.

— Látod?

— Látom. Kié?

— Kié? Kié lenne másé, mint az enyém? És jóízűen kacagott.

— Laci! Hol kaptad? Miért titkolódzol?

Rossz sejtelmek izgattak, pedig jogosan nem gondolhattam arra, hogy meg nem engedett úton-módon jutott egy ekkora vagyon birtokába. Pár pillanatnyi kínos csend volt. Laci körülnézett, vajjon más látja-e? Én pedig kérdeztem aggodalmasan:

— Laci! Te kártyázol?

Felelet helyett duzzadó pénztárcáját hangesztéssel összehajtotta, nagyokat ugrált, mint valami pajkos szatir, aztán pénzét gondosan bezárva régi diákládájába, visszajött hozzám.

— Menjünk ki a Dunapartra, egyet járjunk, majd elmesélem: hogyan szereztem?

Rövidesen úton voltunk. Amint karon-

fogva mentünk, elkezdte Laci:

— A tavaly, akkor még csak a konviktusi kosztón élődtem, egy ebéd után lesétáltam a Kecskeméti utcába. Mondom, ebéd után voltam. Konviktusi, ingyenes koszt, soha se túlzsíros.

— Tudom. Hallottam.

— Nos, hát megálltam a Pintér-féle csemegeüzlet előtt. Csak úgy önkéntelenül. Nézegettem a sok finom csemegét. Hogy, hogy nem, elővettem a gyufásskatulyát, a bicskámát, fogpiszkálót faragtam és igyekeztem fogaim közül eltávolítani, a mi nem volt hajlandó lejjebb menni. Egyszer csak látom, úgy fél szemmel, hogy egy öreg ember áll mellettem. De ez nem a kirakatot nézte, hanem engem. Ránéztem és kérdeztem tőle:

— No öreg, mi kell?

— Nekem öcsém semmi.

Elkezdtem nevetni. Tudod, nekem ez könnyen állt mindig. Kérdeztem tőle:

— Hát akkor miért néz engem?

— Miért? Ebédelt-e öcsém?

— Én? Igen. Nem látja öreg, hogy a fogaimat piszkálom.

— Azt látom, de azt is látom, hogy a csemegéket nézi. Bizonyosan nem valami bőven volt az ebédje?

— Öreg! — szóltam nevetve — ez magára nem tartozik. Tudja? Engem ez a bolt azért fizet, hogy itt álljak, és gyönyörködjem a csemegékben. Nézzem, mintha kívánnám, hogy

más kívánja meg, a kinek van pénze az ilyen-féle finom csemegékre.

— Hát magának nincs?

— Úgy nézek ki, mint a kinek van?!

Nagyot nevettem. Az öreg szintén nevetett. Tetszett nekem a tréfám, az öregnek is.

— Maga öcsém, tetszik nekem. Tréfás, vig fiatal ember.

Nevetett:

— Meghiszem azt!

És magam is nevettem, most már szivemből.

— Ki maga öcsém?

— Én? Ki vagyok? A nevem mellékes.

— Igen? És mi a foglalkozása?

— Az Úr szolgálja vagyok.

— Melyiké?

— Azé ni!

Ujjammal felböktem az égre. Az öreg az emeletre gondolt.

— Ki lakik oda fenn?

— Ki? Az Isten.

— Theologus?

— Az vagyok.

Az öreg megmondta a nevét:

— Gróf X. Y. vagyok. Nézze öcsém, nekem egy vidám fiatal emberre van szükségem, a ki nekem naponta 2—3 órán újságot olvasson, tréfáljon, szórakoztasson s kivel egy-egy sétát tegyek itt a közelben. Jöjjön el hozzám, lessz bőven jó kosztja, dohány, szivar, zsebpénz, de tanulmányaitól nem vonom el.

Nagyot néztem és feleltem:

— Öreg! Hordja el magát, mert én sokat hallottam már a pesti emberekről, kik a tapasztalatlan embereket becsapják. Nem szeretem a csalókat.

Végignézttem rajta és csendesen tovább indultam. Egyenesen bementem a theológiára. Visszanéztem, mikor már néhány lépést tettem befelé a folyósón. Hát nem éppen akkor lép be az én öregem? És kivel jött? Éppen az igazgatóval. Megálltam. No, gondoltam magamban, ezt elrontottam. Hogy tegyem jóvá? Nem tudtam tovább menni, mintha ólomból lenne a lábam. Felém jöttek, és mellettem megálltak. Elbeszélte az igazgatónak, a mi történt. Szörnyű zavarban voltam, de végre belátva tévedésemet, alázatosan bocsánatot kértem helytelen viselkedésemért. Megbocsátott. Még aznap oda kerültem az öreg méltóságos urhoz. Azóta van ott bőven részem minden jóban. Innen gyűlt a sok pénzem. Gyűjtöm, el se tudom költeni.

Elgondolkozva mentünk tovább a Dunaparton, hol a sok szép őszi gyümölcsöt árulták. A most gazdag, bőpénzű, volt enyedi diákból kicsillant a régi szegény diák:

— Te! Fizess egy körtét!

Vettünk egy-egy szép nagy, kíváncsú körtét. Természetesen, régi megszokásból is, én fizettem ki. Tovább mentünk. Lacit nem feszélyezte a korzó. Nem is sokan voltak még. Diákosan beleharapott a körtébe. Téli, éretlen körte volt.

— Tyűh! Az áldóját! Ezt ugyan meg nem eszed!

Nézegettem. Elvette az enyémet. Nagyot nevetett, s mintha nem a pesti Dunakorzón, hanem az enyedi kollégium udvarán lettünk volna, jóízű nevelés közben bedobta a Dunán éppen akkor elsikló egyik propellerre. Mindig jó dobó volt. Eltalálta. Egymás után potyogott be a propeller utasai közé a két éretlen, téli körte.

Mi pedig, mint az enyedi diákcsinyek után, sietve loholtunk el a helyszinéről.

Nemrég találkoztam véle. Vig kedélye ma is a régi; falusi, csendes parokhiában az Úr szolgája.

*Olvasva:
Rabó Károly
Tegnap 14. 10. 0. 1.
M-1
10. 22. 14. 1. 3. ah. végzet.*

THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF NATURAL HISTORY
AND
ZOOLOGY
OF THE
CITY OF LONDON
1871

THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF NATURAL HISTORY
AND
ZOOLOGY
OF THE
CITY OF LONDON
1871

TARTALOM.

Nagyenyedi diákélet.

	Oldal
1. Bevezető — — — — —	7
2. A bennlakás — — — — —	11
3. Diáktársadalom — — — — —	27
4. A jurátusok — — — — —	37
5. Az urak — — — — —	43
6. A szolgák — — — — —	51
7. Mit evett a diák? — — — — —	59
8. Az iskola — — — — —	80
9. A kollégiumi udvar és kert — — — — —	90
10. Diákcsinyek — — — — —	96
11. Öröm és gyász — — — — —	105
12. A virtus — — — — —	110
13. A szabadban — — — — —	119
14. Vakáció — — — — —	134
15. Huszonhat év múlva — — — — —	151

Elbeszélések a diákéletből.

1. A medalion — — — — —	164
2. Kisdiákkori zsebpénzem — — — — —	170
3. Egy Petőfi legenda — — — — —	175
4. Diákhistoria — — — — —	180
5. Az Úr szolgálja — — — — —	190

A címlap — melyen a kollégium címere van, —
a szerző rajza.

